

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO

Kielce, dnia 18 lutego 2026 r.

Poz. 575

Podpisany przez:

Edyta Barbara Bucka

Data: 18.02.2026 10:44:01

UCHWAŁA NR XXXIV/587/2026 RADY MIASTA KIELCE

z dnia 12 lutego 2026 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Kielce na lata 2026–2029

Na podstawie art. 7 ust.1 pkt 9 oraz art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2025 r. poz. 1153 ze zm.) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz.1292 ze zm.), po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, Rada Miasta Kielce uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Kielce na lata 2026–2029”, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Prezydentowi Miasta Kielce.

§ 3. Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Świętokrzyskiego.

§ 4. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

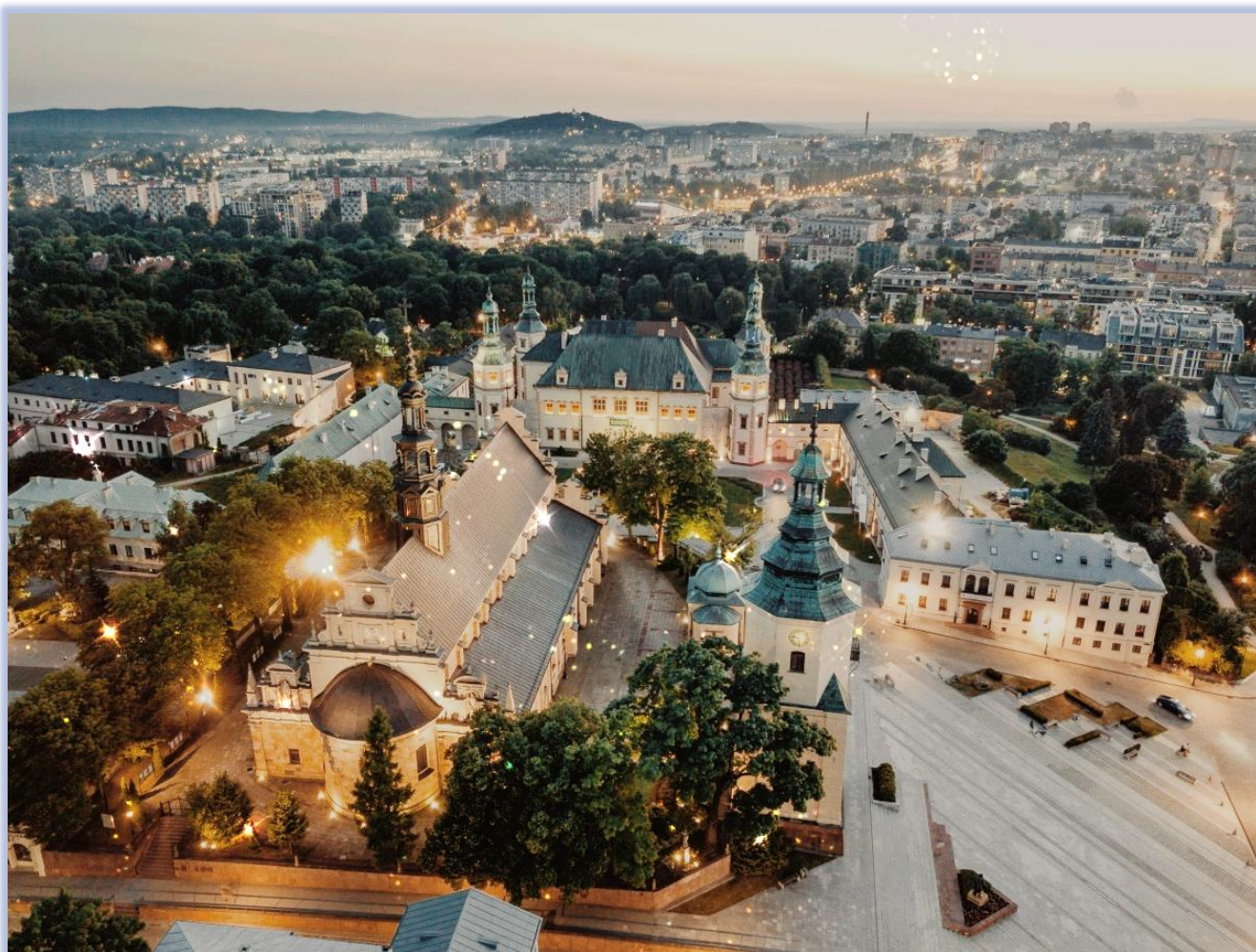
Wiceprzewodniczący Rady
Miasta Kielce

Jarosław Machnicki

Załącznik do uchwały nr XXXIV/587/2026
Rady Miasta Kielce
z dnia 12 lutego 2026 r.

PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
MIASTA KIELCE
NA LATA 2026-2029

[Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków](#)

[Urząd Miasta Kielce](#)

Spis treści

<u>1.Wstęp</u>	<u>5</u>
<u>2.Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami</u>	<u>6</u>
<u>3.Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego</u>	<u>8</u>
<u>3.1.Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa</u>	<u>8</u>
<u>4.Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego</u>	<u>12</u>
<u>4.1.Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie miasta (analiza dokumentów programowych miasta Kielce)</u>	<u>12</u>
<u>5.Charakterystyka zasobów dziedzictwa kulturowego (materialnego i niematerialnego)</u>	<u>17</u>
<u>5.1.Historia zabudowy i rozwoju obszaru miasta Kielce</u>	<u>17</u>
<u>5.2.Analiza konserwatorska</u>	<u>32</u>
<u>5.2.1.Krajobraz kulturowy</u>	<u>32</u>
<u>5.2.2.Zabytki nieruchome</u>	<u>35</u>
<u>5.2.3.Zabytki ruchome</u>	<u>55</u>
<u>5.2.4.Zabytki archeologiczne</u>	<u>57</u>
<u>5.2.5.Zabytki w zbiorach placówek muzealnych</u>	<u>57</u>
<u>5.2.6.Dziedzictwo niematerialne</u>	<u>61</u>
<u>6.Zabytki objęte prawnymi formami ochrony</u>	<u>62</u>
<u>7.Zabytki w Gminnej Ewidencji Zabytków</u>	<u>65</u>
<u>8.Zabytki o najważniejszym znaczeniu dla gminy</u>	<u>68</u>
<u>9.Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń</u>	<u>70</u>
<u>10.Założenia programowe – cele, priorytety, kierunki działań i zadania</u>	<u>73</u>
<u>11.Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami</u>	<u>81</u>

11.1.Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami	81
11.2.Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami.....	83
11.3.Realizacja i finansowanie przez miasto Kielce zadań z zakresu ochrony zabytków	84
Spis tabel	85
Spis ilustracji.....	85
Wybrana bibliografia	86
Załącznik nr 1 – wykaz zabytków nieruchomych ujętych w GEZ	89
Załącznik 2 – wykaz stanowisk archeologicznych ujętych w GEZ	119

1.Wstęp

Zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2024 r. poz. 1292 ze zm.), gmina ma obowiązek sporządzić gminny program opieki nad zabytkami. Program ten jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Działania te określone są w odniesieniu do całej gminy jako jednostki podziału administracyjnego. Dotyczą nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców. Głównym beneficjentem realizacji programu jest społeczność lokalna, a rolą programu jest wzbudzenie w lokalnej społeczności świadomości wspólnoty kulturowej poprzez uświadamianie mieszkańcom znaczenia lokalnych wartości kulturowych.

Program określa kierunki działań w zakresie opieki nad zabytkami: wskazuje konieczne do wykonania zadania i sugeruje sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych działań organizacyjnych, finansowych, promocyjnych i ochronnych. Istotnym celem programu jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy. Aby program mógł być w pełni realizowany, ważne jest zaangażowanie mieszkańców w opiekę nad zabytkami, za które odpowiedzialne będą władze gminy.

Program powinien pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe miasta. Współpraca środowisk samorządowych, konserwatorskich i lokalnych przy realizacji programu przynieść powinna wszystkim stronom wymierne korzyści: zachowanie dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń, polepszenie stanu obiektów zabytkowych, zwiększenie atrakcyjności przestrzeni publicznych, ostatecznie prowadząc do wzrostu rozwoju społeczno-gospodarczego.

Gminny program opieki nad zabytkami jest opracowywany na 4 lata. Co 2 lata Prezydent sporządza sprawozdanie z realizacji programu, które przedstawia Radzie Miasta. Kolejne sporządzane programy opieki powinny uwzględniać pojawiające się nowe uwarunkowania prawne i administracyjne, zmieniające się warunki społeczne, gospodarcze i kulturowe, nowe kryteria oceny i aktualny stan zachowania zasobu kulturowego oraz prowadzone okresowo oceny efektów wdrażania obowiązującego programu.

Program ten stanowi kontynuację opracowanego Gminnego programu opieki nad zabytkami miasta Kielce na lata 2018-2021, który został przyjęty Uchwałą nr LI/1140/2018 Rady Miasta Kielce z dnia 17 stycznia 2018 r.

2.Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawą prawną opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami są przepisy wynikające z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r., poz. 1292 ze zm.). Zapis w ustawie mówi jasno, że zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

Program ma na celu, w szczególności:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego, dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Program jest potem ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programu zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy. Sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Do najważniejszych aktów prawnych regulujących sposób ochrony i zarządzania zabytkami w Polsce należą:

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 ze zm.)
- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. z 2024r., poz. 1292 ze zm.)
- Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 1153 ze zm.)
- Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1130 ze zm.)
- Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 418 ze zm.)

- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 647 ze zm.)
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1478 ze zm.)
- Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1145 ze zm.)
- Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 87 ze zm.)

Akty wykonawcze:

- Rozporządzenie Ministra Kultury z 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259)
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 r., Nr 71, poz. 650)
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz.U. z 2020 r. poz. 1901)
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2019 r. poz. 1470)
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. z 2021 r., poz. 56),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. z 2021 r., poz. 81).

3.Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

3.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa

Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta Kielce na lata 2026-2029 wykazuje spójność z programami o charakterze wojewódzkim, a w szczególności z następującymi programami strategicznymi i ich celami:

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego (Uchwała XLVII/833/14 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego dnia 22 września 2014 r.)

W Planie określono cele warunkujące i priorytety regionalnej polityki przestrzennej, przy czym za główny cel polityki przestrzennej uznano **ochronę i racjonalne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego**. Jako cele wspomagające wskazano:

- dążenie do pełnego rozpoznania zasobów dziedzictwa kulturowego oraz objęcie ochroną cennych obiektów i zespołów zabytkowych oraz obszarów o wartościowym krajobrazie kulturowym;

oraz

- przeprowadzenie prac rewaloryzacyjnych najcenniejszych zabytków, przede wszystkim układów urbanistycznych oraz obiektów i zespołów o szczególnych walorach.

Wskazano przy tym następujące zasady realizacji powyższych celów:

- respektowanie przepisów i wymagań ochronnych przy rewaloryzacji obiektów i zespołów zabytkowych objętych ochroną prawną;
- racjonalne, zgodne z wymogami konserwatorskimi zagospodarowanie, użytkowanie i udostępnianie obiektów zabytkowych, z uwzględnieniem celów kulturowych i turystycznych;
- unikanie przekształceń przestrzennych mogących zagrażać zasobom dziedzictwa kulturowego, np. dysharmonijne lub szkodliwe sąsiedztwo;
- eksponowanie w strukturze przestrzennej, w panoramach i sylwetach miejscowości elementów najcenniejszych;
- komponowanie nowych struktur z uwzględnieniem historycznej zabudowy;
- prowadzenie archeologicznych badań ratunkowych na terenach realizowanych lub przewidzianych do realizacji inwestycji wielkoobszarowych;
- edukację społeczną w zakresie wartości i znaczenia obiektów kulturowych dla promocji i rozwoju województwa oraz integracji regionalnej.

Stwierdzono ponadto, że głównym zadaniem polityki ochrony przestrzeni kulturowej będzie zabezpieczanie obiektów i zespołów zabytkowych, w tym dziedzictwa archeologicznego przed degradacją oraz sukcesywna renowacja, rewitalizacja oraz racjonalne ich udostępnienie drogą

pełnego wykorzystania instrumentów prawnych i finansowych przewidzianych w obowiązujących przepisach prawnych i programach. Realizacja tego zamierzenia winna odbywać się poprzez :

- wnioskowanie o dokonanie wpisu cennych obiektów do rejestru zabytków;
- egzekwowanie odpowiednich zapisów w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz objęcie tymi planami wszystkich terenów szczególnej ochrony konserwatorskiej;
- tworzenie warunków przestrzennych do organizacji parków kulturowych — wskazane jest przeanalizowanie możliwości tworzenia parków kulturowych na obszarach o wyróżniającym się krajobrazie kulturowym. W tym celu niezbędne jest wykonanie szczegółowej inwentaryzacji terenu i przygotowanie odpowiedniej dokumentacji.

Zaznaczono też, że poza ochroną istniejących zabytków niezwykle ważne jest, by realizowana w ich pobliżu zabudowa kontynuowała tradycje regionalne i była harmonijnie wkomponowana w przestrzeń kulturową. Wiąże się to ze zmianą świadomości mieszkańców, którzy powinni dostrzegać potrzebę kreowania zabytkowego krajobrazu tak, aby mógł zainteresować i przyciągnąć potencjalnych turystów.

Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+ (Uchwała Nr XXX/406/21 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z 29 marca 2021 roku)

To najważniejszy i podstawowy dokument samorządu województwa określający obszary, cele i kierunki polityki rozwoju regionu, stanowiący punkt wyjścia do przygotowania pozostałych regionalnych dokumentów strategicznych i operacyjnych.

Wyznaczona do 2030 roku wizja uwzględnia dbałość o dziedzictwo kulturowe regionu:

W strategii wyznaczono 3 cele strategiczne:

- CEL STRATEGICZNY 1. INTELIGENTNA GOSPODARKA I AKTYWNI LUDZIE
- CEL STRATEGICZNY 2. PRZYJAZNY DLA ŚRODOWISKA I CZYSTY REGION
- CEL STRATEGICZNY 3. WSPÓLNOTA I BEZPIECZNA PRZESTRZEŃ, KTÓRE ŁĄCZĄ LUDZI
- CEL STRATEGICZNY 4. HORYZONTALNY SPRAWNE ZARZĄDZANIE REGIONEM

Przy czym, w ramach celu strategicznego 3 wyznaczono cel operacyjny 3.1. Silny kapitał społeczny w regionie, w ramach którego jako jedno z kluczowych kierunków działań zostały wskazane:

3.1.1. Zwiększenie poczucia tożsamości regionalnej mieszkańców

3.1.4. Rozwój instytucji kultury i dziedzictwa kulturowego

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2023-2026

Program stanowi kontynuację realizowanych przez Samorząd Województwa Świętokrzyskiego działań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami i dziedzictwem kulturowym województwa.

Wyznaczona wizja *Rozpoznane i zadbane dziedzictwo kulturowe stanowi jeden z głównych atutów województwa świętokrzyskiego* wskazuje na konieczność realizacji działań związanych z pracami mającymi na celu dalsze rozpoznawanie dziedzictwa kulturowego województwa oraz odpowiednią opiekę nad dziedzictwem kulturowym województwa połączone z wyeksponowaniem i promocją atutów kulturowych województwa.

W ramach założeń programowych wyznaczono cel strategiczny: Zrównoważone wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego województwa świętokrzyskiego dla wzmacniania tożsamości mieszkańców oraz ugruntowania kulturowej pozycji województwa na tle kraju i Europy.

Poniżej przedstawiono priorytety wyznaczone w ramach celi strategicznych, które znajdują odzwierciedlenie w założeniach przedmiotowego dokumentu.

Cel strategiczny Zrównoważone wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego województwa świętokrzyskiego dla wzmocnienia tożsamości mieszkańców oraz ugruntowania kulturowej pozycji województwa na tle kraju i Europy	
Cel operacyjny 1 Ochrona i zachowanie dziedzictwa oraz krajobrazu kulturowego	Cel operacyjny 2 Tworzenie warunków do wzmocniania tożsamości regionalnej w oparciu o dorobek kultury materialnej i niematerialnej
Priorytet 1.1 Wsparcie działań związanych z dokumentowaniem i wyeksponowaniem zasobów zabytkowych	Priorytet 2.1 Promowanie kultury i dziedzictwa kulturowego województwa oraz upowszechnienie wiedzy o regionie
Priorytet 1.2 Wsparcie działań związanych z remontami i ochroną przed degradacją obiektów zabytkowych	Priorytet 2.2 Wzmocnienie marki regionu w nawiązaniu o zasoby dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego
Priorytet 1.3 Wsparcie działań związanych z poprawą dostępności i zabezpieczeniem obiektów zabytkowych	Priorytet 2.3 Wzmocnienie zaangażowania społecznego w zakresie dziedzictwa kulturowego województwa
Priorytet 1.4 Wsparcie działań na rzecz prawidłowego zarządzania obiektami zabytkowymi na terenie województwa	

4. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie miasta (analiza dokumentów programowych miasta Kielce)

Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta Kielce na lata 2026-2029, jest zbieżny z dokumentami miasta o charakterze strategicznym i opracowaniami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej miasta oraz zawierającymi ustalenia dotyczące ochrony środowiska przyrodniczego, opisanymi poniżej, aczkolwiek należy zaznaczyć, że kwestie opieki nad zabytkami oraz dbałości o dziedzictwo (w tym niematerialne) ujęte są w nich marginalnie:

Strategia Rozwoju Miasta Kielce 2030+ w kierunku SMART CITY (Uchwała Nr LXII/1256/2022 Rady Miasta Kielce z 09 czerwca 2022 roku)

W dniu 09 czerwca 2022 roku Rada Miasta Kielce uchwałą Nr LXII/1256/2022 przyjęła dokument pod nazwą „Strategia Rozwoju Miasta Kielce 2030+ w kierunku Smart City”.

W dokumencie tym treści odnoszące się do zagadnień związanych z zabytkami, dziedzictwem kulturowym i wynikającą z niego tożsamością kulturową zawarte zostały w następujących miejscach:

W ramach celu operacyjnego 3.4. „MIASTO ATRAKCYJNE TURYSTYCZNIE” stwierdzono, że „Kielce są miastem unikatowym przede wszystkim dzięki swojemu dziedzictwu kulturowemu i przyrodniczemu”, a wśród kierunków działań związanych z tym celem operacyjnym wymieniono m.in.:

- promowanie atrakcji turystycznych dostępnych na terenie miasta,
- stworzenie spójnego systemu informacji wizualizacji turystycznej,
- wypracowanie wspólnej i uzupełniającej się oferty turystycznej Kielc i obszaru funkcjonalnego.

W ramach celu operacyjnego 3.7. „MIASTO O BUDUJĄCEJ SIĘ TOŻSAMOŚCI” wśród kierunków działań wskazano „prowadzenie działań edukacyjnych zwiększających świadomość lokalną w zakresie historii miasta oraz osób, które przyczyniły się do jego rozwoju”

Z kolei w ramach celu operacyjnego „MIASTO ATRAKCYJNE WIZUALNIE” jednym ze wskazanych kierunków działań jest „prowadzenie regularnych działań rewitalizacyjnych, w szczególności w zakresie budynków zabytkowych”.

W treści Strategii stwierdzono również, że „wśród ogólnych kierunków rozwoju Kielc będących rezultatem analiz o charakterze przestrzennym można wymienić m.in. dbałość o estetykę zabudowy oraz o wyeksponowanie najatrakcyjniejszych obiektów, w tym zabytków oraz miejsc ekspozycji, punktów i ciągów widokowych. Należy jednak zwrócić uwagę, że jednocześnie wymieniono w tym

miejscu również „zmianę jakościową krajobrazu miasta - wymianę zasobów (budynków) starych na nowe” bez sprecyzowania, jak rozumiana jest stara zabudowa do wymiany.

Wieloletni Program Gospodarowania Mieszkaniowym Zasobem Miasta Kielce na lata 2026-2030

Uchwałą nr XXXII/568/2025 z dnia 18 grudnia 2025 r. Rada Miasta Kielce uchwaliła „Wieloletni program gospodarowania mieszkaniowym zasobem Miasta Kielce na lata 2026 - 2030”.

Jedynym w tym dokumencie odniesieniem do kwestii opieki nad zabytkami jest stwierdzenie, że potrzeby remontowe budynków i lokali wynikają z konieczności:

- 1) utrzymania stanu technicznego na poziomie zapewniającym bezpieczeństwo ludzi i mienia,
- 2) utrzymania wymaganego stanu estetycznego budynku, a w przypadku wpisania budynku do rejestru zabytków - zachowania jego wartości podlegających ochronie konserwatorskiej.

Należy zwrócić uwagę, że powyższy zapis nie uwzględnia budynków ujętych w ewidencjach zabytków – gminnej i wojewódzkiej oraz tych, które nie są wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, ale stoją przy ulicach i placach wpisanych do rejestru oraz w obrębie wpisanych do rejestru obszarów urbanistycznych. Należy zaznaczyć, że zasobach mieszkaniowych miasta Kielce znajdują się kamienice ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków oraz podlegające ochronie konserwatorskiej jako część wpisanych do rejestru zabytków ulicy, placu lub obszaru.

Gminny Program Rewitalizacji Miasta Kielce na lata 2024-2030

Gminny Program Rewitalizacji Miasta Kielce na lata 2024-2030 Rada Miasta Kielce uchwaliła Uchwałą nr XCII/1763/2024 z dnia 14 marca 2024 r.

W ramach programu wyodrębniono obszary zdegradowane oraz obszar rewitalizacji i wyznaczono dla poszczególnych obszarów kierunki działań. Obszar rewitalizacji obejmuje trzy podobszary: Śródmieście, Czarnów oraz Szydłówek z Uroczyskiem. W kontekście niniejszego opracowania najważniejszym podobszarem rewitalizacji jest podobszar śródmieście ze względu na znaczną ilość obiektów zabytkowych znajdujących się w jego granicach.

W ramach programu wyznaczono trzy cele:

Cel 1. Wysoka aktywność społeczno-gospodarcza

Cel 2. Wysoka atrakcyjność obszaru rewitalizacji

Cel. 3 Wysoka jakość życia mieszkańców

W ramach celu 2 wyznaczono kierunki działań, z których dwa związane są opieką nad zabytkami i dbałością o dziedzictwo historyczne:

K.2.1. Poprawa stanu zagospodarowania przestrzeni publicznych

K.2.3. Poprawa stanu zabytkowej zabudowy oraz budynków użyteczności publicznej

W ramach przyjętej listy planowanych podstawowych przedsięwzięć rewitalizacyjnych następujące przedsięwzięcia dotyczą zabytków i obszarów zabytkowych:

- Poprawa atrakcyjności Śródmieścia poprzez przebudowę Placu Wolności (Karta przedsięwzięcia rewitalizacyjnego nr 20)

- Odnowa śródmiejskiego podwórza pomiędzy ulicą Warszawską, Kozią i aleją IX Wieków Kielc (Karta przedsięwzięcia rewitalizacyjnego nr 21)
- Opracowanie koncepcji zagospodarowania terenu pomiędzy ulicami Wesolą, Bodzentyńską, Kościuszki i św. Leonarda (Karta przedsięwzięcia rewitalizacyjnego nr 22)
- Kompleksowa OdNOWA zabytkowej kamienicy przy ul. Mickiewicza 5 (Karta przedsięwzięcia rewitalizacyjnego nr 25)
- REFORMA – rewitalizacja zabytkowej kamienicy przy ul. Sienkiewicza 57 (Karta przedsięwzięcia rewitalizacyjnego nr 26)
- Poprawa atrakcyjności Śródmieścia poprzez budowę parkingu podziemnego na Placu Wolności (Karta przedsięwzięcia rewitalizacyjnego nr 38)

W ramach pozostałych dopuszczalnych przedsięwzięć rewitalizacyjnych realizujących kierunki działań GPRK zabytków i obszarów zabytkowych dotyczą:

- Budowa ciągu komunikacji pieszej pomiędzy al. IX Wieków Kielc, a ul. Piotrkowską w Kielcach, wraz z budową oświetlenia ciągu komunikacyjnego, małej architektury i urządzeniem zieleni (41)
- Budowa odcinka drogi łączącej ul. Warszawską z ul. Silniczną wraz ze skrzyżowaniem z ul. Kozią (56)
- Przebudowa ul. Słowackiego etap I – odcinek od Placu Wolności do skrzyżowania z ulicą Seminaryjską (57)

Należy zaznaczyć, że analiza przedsięwzięć rewitalizacyjnych ujętych w GPRK wskazuje na potrzebę opracowania miejskiego planu zagospodarowania przestrzennego na potrzeby wdrożenia przedsięwzięcia nr 22 „Opracowanie koncepcji zagospodarowania terenu pomiędzy ulicami Wesolą, Bodzentyńską, Kościuszki i św. Leonarda”. Zadanie zakłada stworzenie, przy aktywnym udziale mieszkańców, wytycznych dla przyszłego planu poprzez przeprowadzenie architektonicznego konkursu studialnego. Zatem uchwalenie nowego MPZP będzie efektem realizacji przedsięwzięcia i nie wymaga wcześniejszego podjęcia prac planistycznych.

Uchwała krajobrazowa

W dniu 21 kwietnia 2022 r. Rada Miasta Kielce przyjęła tzw. Uchwałę krajobrazową tj. uchwałę nr LX/1188/2022 w sprawie ustalenia zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń, ich gabarytów, standardów jakościowych oraz rodzajów materiałów budowlanych, z jakich mogą być wykonane. W kontekście opieki nad zabytkami i dbałości o dziedzictwo historyczne uchwała ta ma bardzo istotne znaczenie, ponieważ efektem jej stosowania jest m.in. oczyszczanie zabytkowych obszarów miasta z chaosu reklam, w tym wielkoformatowych - mających szczególnie destrukcyjny wpływ na jakość historycznych zabytkowych przestrzeni. Stosowanie zapisów uchwały pomaga również służbom konserwatorskim w zakresie dbałości o to, by niewłaściwie dobrane szyldy (przewymiarowane, niedopasowane) nie zaburzały prawidłowej ekspozycji zabytków.

W ramach przyjętej tzw. Uchwały krajobrazowej ustalono podział Miasta na strefy, oznaczone jako: „A”, „B”, „C” i „D” o zróżnicowanych zasadach sytuowania obiektów małej architektury, ogrodzeń oraz tablic reklamowych i urządzeń reklamowych. W kontekście niniejszego programu największe znaczenie ma strefa A, która obejmuje zabytkowe centrum miasta oraz historyczną zabytkową część

(dawna przemysłowa osada) osiedla Białogon. W strefie A zabroniono nośników reklamowych innych niż szyldy, których dopuszczalne parametry szczegółowo określono. Poza strefą A zabroniono m.in. sytuowania wolnostojących tablic reklamowych i urządzeń reklamowych nie będących szyldami na nieruchomościach, na których znajdują się budynki wpisane do rejestru zabytków i ujęte w ewidencji zabytków.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Ponieważ zgodnie z art. 7 ust. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jedną z form ochrony zabytków są **ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego**, plany miejscowe mają bardzo duże znaczenie dla prawidłowej opieki nad zabytkami oraz zachowania cennych historycznie i kulturowo krajobrazów czy osi widokowych. MPZP są w tym zakresie m.in. „nośnikiem ochrony” dla niektórych grup zabytków tj. narzędziem pozwalającym na objęcie ochroną zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków. MPZP mają też ogromne znaczenie jako narzędzie urbanistycznego porządkowania przestrzeni, w których stykają się ze sobą obszary bądź pojedyncze obiekty o wartościach zabytkowych z obszarami i obiektami o innym charakterze, oraz gdy należy zdecydować, jak pogodzić wartości historyczne danego obszaru z jego nowymi funkcjami i związaną z tymi nowymi funkcjami presją inwestycyjną. MPZP są też niezbędne w przypadku podjęcia decyzji o ustanowieniu na danym obszarze parku kulturowego, będącego inną z form ochrony zabytków.

Odsetek powierzchni Miasta Kielce pokryty miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w 2025 roku wynosi 18,61%. Większość obszarów z historyczną zabytkową zabudową, w tym większość objętego ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków układu urbanistyczno-krajobrazowego miasta nie jest objęta planami miejscowymi.

W kilku przypadkach miasto Kielce zdecydowało o ustanowieniu MPZP, którego jednym z głównych celów była ochrona zabytku z jego otoczeniem:

- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego „Kielce Śródmieście – Obszar I.1.3 Czarnowska, Żelazna - PKS” (ochrona dworca autobusowego)
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego "Kielce Śródmieście - Obszar 1.2 Centrum - Pałac Zielińskiego"
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Kielce Śródmieście-Obszar 3 "Plac Konstytucji 3 Maja" (ochrona zabytkowych piwnic przy ulicy Leśnej)
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Terenu "Kielce Zachód - Obszar V.8 - Stokowa - Brusznia - Grabina" (ochrona m.in. krajobrazu kulturowego)
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego "KIELCE ZACHÓD - OBSZAR V.7.2 - Podkarczówka w rejonie ulicy Świętej Barbary" (ochrona m.in. krajobrazu kulturowego).

Nowelizacja ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 2023 roku wprowadziła obowiązek sporządzania planu ogólnego gminy zastępującego dotychczasowe studia uwarunkowań i będącego aktem prawa miejscowego wiążącego zarówno dla miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego jak i decyzji o warunkach zabudowy. Zakończenie prac nad planem ogólnym dla obszaru miasta Kielce przewidziane jest na rok 2026. Prace nad planem ogólnym dla Kielc prowadzone są z uwzględnieniem wszystkich form ochrony zabytków na obszarze miasta oraz wartości krajobrazu kulturowego.

Gminna Ewidencja Zabytków

Gminna Ewidencja Zabytków Miasta Kielce przyjęta została zarządzeniem Nr 419/2014 Prezydenta Miasta Kielce z dnia 19 listopada 2014 r. w sprawie założenia Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Kielce.

Liczba obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków była zmieniana następującymi zarządzeniami:

- Nr 357/2018 z dnia 1 października 2018 r. w sprawie wyłączenia karty adresowej nieruchomości przy ul. Koziej 5 o numerze ewidencyjnym 473 z Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Kielce oraz zmiany zarządzenia w sprawie założenia Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Kielce,
- Nr 420/2018 z dnia 21 listopada 2018 r. w sprawie wyłączenia karty adresowej nieruchomości przy ul. Koziej 7 (oficyna domu) o numerze ewidencyjnym 474 z Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Kielce oraz zmiany zarządzenia w sprawie założenia Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Kielce,
- Nr 554/2019 z dnia 30 grudnia 2019 r. w sprawie wyłączenia karty adresowej nieruchomości przy ul. Leśnej 7 (oficyna domu) o numerze ewidencyjnym 483 z Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Kielce oraz zmiany zarządzenia w sprawie założenia Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Kielce,
- Nr 279/2020 z dnia 16 lipca 2020 r. w sprawie wyłączenia karty adresowej nieruchomości przy ul. Średniej 21 (dom) o numerze ewidencyjnym 663 z Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Kielce oraz zmiany zarządzenia w sprawie założenia Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Kielce,
- Nr 355/2021 z dnia 15 listopada 2021 r. w sprawie wyłączenia karty adresowej nieruchomości przy ul. Seminaryjskiej 25 (dom) o numerze ewidencyjnym 285 z Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Kielce oraz zmiany zarządzenia w sprawie założenia Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Kielce,
- Nr 381/2022 z dnia 2 września 2022 r. w sprawie wyłączenia kart adresowych nieruchomości przy ul. Robotniczej 7 (hala produkcyjna i biurowiec w zespole zakładów SHL) o numerze ewidencyjnym 822 i 821 z Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Kielce oraz zmiany zarządzenia w sprawie założenia Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Kielce,
- Nr 482/2022 z dnia 16 grudnia 2022 r. w sprawie wyłączenia kart adresowych nieruchomości przy ul. 1 Maja 122, o numerze ewidencyjnym 394; ul. Chęcińskiej 14 o numerze ewidencyjnym 424; ul. Kusocińskiego (dawna ul. Artylerzystów 2) o numerze ewidencyjnym 767; ul. Konarskiego 21 (obecnie ul. Wawrzyńskiej 24) o numerze Ewidencyjnym 463 z Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Kielce oraz zmiany zarządzenia w sprawie założenia Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Kielce,
- Nr 227/2024 z dnia 17 czerwca 2024 w sprawie wyłączenia karty adresowej nieruchomości przy ul. Bodzentyńskiej 5 (oficyna) o numerze ewidencyjnym 285 z Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Kielce oraz zmiany zarządzenia w sprawie założenia Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Kielce.

Łącznie od 2014 roku, kiedy została założona Gminna Ewidencja Zabytków Miasta Kielce do dnia opracowania przedmiotowego dokumentu z wykazu obiektów znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków wykreślono 11 nieruchomości oraz włączono 95 zabytków (stanowiska archeologiczne), dlatego też aktualnie Gminna Ewidencja Zabytków Nieruchomych Miasta Kielce zawiera 637 obiektów.

5. Charakterystyka zasobów dziedzictwa kulturowego (materialnego i niematerialnego)

5.1. Historia zabudowy i rozwoju obszaru miasta Kielce

Historykom nie udało się dotąd dotrzeć do źródeł pozwalających na datowanie początków Kielc. Najstarszą znaną ze źródeł datą odnoszącą się do Kielc jest rok 1142 – z opracowanego przez Jana Długosza katalogu biskupów krakowskich wynika, że w roku tym zmarł w Kielcach biskup krakowski Radost. Z tego zapisu wynika, że zapewne już wtedy Kielce należały do biskupów krakowskich, którzy być może utrzymywali w nich dwór.

Dotychczas poczynione przez historyków i archeologów ustalenia pozwalają stwierdzić, że pierwotne Kielce były małą nieumocnioną osadą położoną w pobliżu południowego skraju Puszczy Świętokrzyskiej, nad strumieniem zwanym Sielnicą/Siedlnicą, na cyplu otoczonym podmokłym, niedostępnym terenem. Osada, która zapewne pełniła funkcję targową, już od przełomu XI i XII wieku była siedzibą parafii, co świadczy o jej istotnym lokalnym znaczeniu. Drewniany kościółek pw. św. Wojciecha, przy którym ustanowiono parafię był prawdopodobnie fundacją książęcą poczynioną jeszcze przed nadaniem osady biskupom krakowskim. Kościół został zbudowany najprawdopodobniej pod koniec XI wieku. Przez osadę przebiegał szlak komunikacyjny, którego śladem biegną dzisiejsze ulice Bodzentyńska i Piotrkowska. Innymi – poza kształtem tych ulic - pamiątkami początków miasta są pozostałości archeologiczne w rejonie placu św. Wojciecha, w ramach których odkryto relikty XI-XIII-wiecznej osady oraz umiejscowienie obecnego kościoła św. Wojciecha, wybudowanego w miejscu rozebranej w 1763 roku pierwotnej drewnianej świątyni. Strumień Sielnica/Siedlnica, nad którym funkcjonowała osada, obecnie płynie w podziemnym kanale.

W ramach lokacji miasta, która - najpierw na prawie polskim a potem na prawie niemieckim - nastąpiła jeszcze w wieku XIII, utworzono Rynek. Ponieważ plac wpisano w zastane rozwidlenie traktów, ma nietypowy dla rynków nieregularny kształt. Fragmenty dawnych traktów stały się pierwszymi kieleckimi ulicami (Bodzentyńska, Piotrkowska, Duża). Po lokacji miasta stary kościółek znalazł się poza jego granicą. Jako kolejna ukształtowała się ulica Mała. Granice miasta lokacyjnego sięgały linii zatyków tj. dróg gospodarczych na tyłach posesji przy Rynku i pierwszych ulicach. Z czasem zatyki przekształciły się w kolejne ulice. Kielce były osadą, w której odbywały się duże targi i jarmarki – Rynek od czasu lokacji miasta aż do II połowy XIX wieku był jego głównym placem targowym.

Ufundowanie murowanej kolegiaty na odległym od pierwotnej osady o 400 metrów wzgórzu miało dla rozwoju Kielc doniosłe znaczenie: wokół niej zaczął się z czasem wykształcać kościelny ośrodek administracyjny. Biskupie Kielce stały się miastem składającym się z dwóch członów: mieszczańskiego miasta lokacyjnego oraz części kościelnej na wzgórzu kolegiackim (dzisiejszym Wzgórzu Zamkowym). Było tak aż do końca XVIII wieku. Granica między oboma częściami miasta przebiegała za placem przed kolegiatą (dzisiejszym placem NMP). Niewielka kolegiata, po spaleniu w 1244 roku przez Konrada Mazowieckiego odbudowana (i zapewne rozbudowana), miała mieć formę dwuwieżowej romańskiej świątyni i przetrwać do roku 1719. Materiał z jej rozbiórki posłużył do budowy nowej świątyni. Obecna XVIII-wieczna wschodnia część kieleckiej bazyliki katedralnej (dawnej kolegiaty) zbudowana jest częściowo z XII/XIII-wiecznych ciosów kamiennych, z licznymi zachowanymi na nich gmerkami tj. znakami lub sygnaturami średniowiecznych kamieniarzy. Innymi relikdami pierwotnej

romańskiej świątyni są jej pozostałości odkryte podczas badań archeologicznych tj. fragmenty półkolumnienek, gzymsów oraz najcenniejsze – ceramicznej posadzki.

Rozwój miasta rozpoczął się w okresie największej prosperity całej Rzeczypospolitej tj. w wieku XVI. Najważniejszą inwestycją właścicieli miasta tj. biskupów krakowskich był w tym okresie murowany piętrowy ratusz z wieżą. Został wybudowany na środku Rynku. Rozebrano go w roku 1818. Do dziś zachowały się pod płytą Rynku fundamenty ratusza, odkopane i przebadane podczas przebudowy placu w roku 2009.

Ówczesny rozwój miasta miał swoją kulminację w pierwszej połowie wieku XVII, wtedy też powstały najważniejsze dziś kieleckie zabytki. Było to związane z tym, że w XVI i pierwszej połowie XVII w. wykształcił się w okolicach Kielc rejon przemysłu metalurgicznego i górniczego, przynoszący biskupom krakowskim ogromny dochód. Z inicjatywy biskupów już w XVI w. pojawiły się w okolicach Kielc pierwsze rodziny przedsiębiorców, które uruchomiły przemysł górniczo - hutniczy. W końcu XVI wieku kardynał Jerzy Radziwiłł miał sprowadzić z Olkusza grupę górników, którzy uruchomili kopalnię w Miedzianej Górze. W roku 1601 bp Bernard Maciejowski ustanowił w Kielcach Urząd Górniczy zwany Urzędem Górnym lub Żupniczym, kierujący górnictwem i hutnictwem kruszcowym w kluczach kieleckim i cisowskim biskupstwa krakowskiego – miasto stało się głównym ośrodkiem administracyjnym świętokrzyskich dóbr biskupich. Działalność górnictwem prowadzono m.in. w bezpośrednim sąsiedztwie miasta – na wzgórzu Karczówka wydobywano rudy ołowiu, w rejonie pobliskiej wsi Szydłówek – rudy żelaza.

W roku 1624 bp Marcin Szyszkowski właśnie na szczycie pobliskiego wzgórza Karczówka wybudował kościół pw. Św. Karola Boromeusza. Siedem lat później oddano kościół bernardynom i rozpoczęto budowę klasztoru, która trwała do roku 1655. W latach 1632-35 z fundacji kardynała Jana Alberta Wazy została rozbudowana kolegiata (powstały: chór muzyczny i nawy boczne dobudowane do XVI-wiecznej części kościoła). W roku 1637, w związku z decyzją bp Jakuba Zadzik, byłego kanclerza wielkiego koronnego, o budowie na wprost wejścia do kolegiaty reprezentacyjnej rezydencji w formie palazzo in fortezza („pałac w zamku” czyli pałac otoczony umocnieniami typu bastionowego). W ich miejscu w pierwszej połowie XVII w. powstał najwybitniejszy kielecki zabytek, dziś główna siedziba kieleckiego Muzeum Narodowego i pomnik historii czyli barokowo-manierystyczny piętrowy pałac na planie zbliżonym do kwadratu, nakryty dwoma stromymi dachami, z czterema sześciobocznymi, trzykondygnacyjnymi wieżami nakrytymi hełmami, dziedzińcem paradnym od wschodu, ogrodem od strony zachodniej oraz dwoma bocznymi dziedzińcami wzdłuż elewacji południowej i północnej. Mury obwodowe wybudowane z łamanego kamienia o długości 600 m otoczyły obszar o powierzchni 2,1 ha. Po północnej stronie dziedzińca wybudowano zespół drewnianych budynków gospodarczych: kuchnię pałacową, dom gościnny, dom starosty, budynek kuchni starościńskiej, stajni starościńskiej oraz kordegardę (wartownię) przy bramie wjazdowej na dziedziniec od strony dzisiejszego placu NMP. Przed 1668 rokiem drewniane kuchnia i dom gościnny zostały zastąpione budynkami murowanymi (w kilkukrotnie rozbudowanym potem domu gościnnym mieści się dziś siedziba Caritas). Obwarowanie wznoszono w dwóch etapach: najpierw powstał odcinek wschodni i południowy z arkadowymi wnękami i strzelnicami kluczowymi, później zachodni i północny w formie muru pełnego z trzema basztami puntone (zachował się zachodni puntone zwany Basztą Prochową). Ogród o charakterze ozdobno-użytkowym mieścił w części centralnej cztery kwatery wypełnione ziołami, wokół których uprawiano różne gatunki drzew owocowych. Kolejną ważną inwestycją z tego okresu była budowa z inicjatywy kanonika Macieja Obłomkowicza i starosty kieleckiego Stanisława Czechowskiego kościoła pw. Świętej Trójcy z kaplicą grobową Czechowskich i przylegających do niego piętrowych budynków szpitala (przytułku) i probostwa szpitalnego (gmachy stały w miejscu XVI-wiecznych przytułku i kaplicy).

Rozwój Kielc został przerwany w połowie XVII wieku ciągiem kataklizmów: wojen (w tym potopu szwedzkiego), grabieży, dewastacji, zaraz, ale też naturalnych klęsk żywiołowych, które długo pustoszyły Rzeczpospolitą.

W 1719 roku bp Kazimierz Łubieński podjął decyzję o przebudowie kolegiaty, która polegała na rozbiórce jej starej romańskiej części i budowie w jej miejscu prezbiterium i naw będących przedłużeniem części wybudowanej w wiekach XVI i XVII. Prace te kontynuował od 1720 roku bp Konstanty Felicjan Szaniawski, któremu XVIII-wieczne Kielce zawdzięczały najwięcej. Szaniawski w okresie, gdy był biskupem krakowskim (1720-32) ufundował w granicach dzisiejszego kieleckiego Wzgórza Zamkowego cały szereg inwestycji tworząc spójny przemysłany kompleks zabudowy, szczęśliwie w znacznej mierze zachowany do dziś i tworzący wraz z wcześniejszymi i późniejszymi inwestycjami w tym obszarze zabytkowy zespół o bardzo wysokiej wartości. Najważniejszymi, bo miastotwórczymi inwestycjami biskupa Szaniawskiego były Seminarium Duchowne oraz średnia Szkoła Przygotowawcza (której kontynuatorką jest dzisiejsze LO im. S. Żeromskiego - dziś w gmachu dawnej szkoły mieści się Muzeum Stefana Żeromskiego i Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka). Seminarium i szkoła (1724–1729) zostały wybudowane przy kościele pw. Świętej Trójcy (po obu jego stronach), z wykorzystaniem wcześniejszych budynków szpitala (przytułku) i probostwa szpitalnego. Prostopadle do gmachu szkoły bp Szaniawski ufundował długi murowany parterowy budynek wikariatu sięgający późniejszej ulicy Wesołej (rozebrany w latach 80 XX wieku). Za gmachem seminarium powstał zespół seminaryjnych budynków gospodarczych, w tym murowane: spichlerz (w II poł. XIX wieku przebudowany na gmach sądu) i browar. Zbudowano również nowy przytułek. Inwestycjami biskupa Szaniawskiego były również: murowany zespół obszernych stajni i wozowni z mieszkaniem masztalera (dziś mieszczą się tu Instytut Dizajnu oraz Ośrodek Myśli Patriotycznej i Obywatelskiej), dom pisarza prowentowego i praczki (dziś siedziba Galerii Sztuki Sacrum „Dom Praczki”) i rozpoczęcie budowy siedziby starosty kieleckiego wraz z kuźnią (dziś w tym miejscu mieści się Teatr Lalki i Aktora Kubuś). Nad stawem biskup Szaniawski wybudował też browar. Nadbudował dzwonnice, nadając jej w górnej części kształt ośmioboku i całość wieńcząc hełmem. Nową dzwonnice opatrzone zegarem z kurentem wybijającym godziny i kwadranse.

Kolejni XVIII-wieczni biskupi krakowscy kontynuowali inwestycje w Kielcach. Bardzo ważnym elementem zespołu zabudowy były domy kanoników czyli kanonie. Ufundowanie w Kielcach kościoła kolegiackiego wiązało się z utworzeniem stałej kapituły kolegiackiej tzn. zgromadzenia księży wspólnie żyjących. Oprócz najważniejszego z kanoników – prepozyta (przewodniczącego kapituły) byli to zawsze m.in. kustosz, dziekan i scholastyk. Po wprowadzeniu systemu prebendalnego (każdy członek kapituły zaczął dysponować własnym majątkiem) kanonicy przestali mieszkać razem. Zaczęli budować wokół kolegiaty odrębne siedziby, czyli kanonie. Z czasem liczba kanoników i kanonii wzrastała – w końcu okresu biskupiego czyli II poł. XVIII w. ich liczba doszła do 14. Kanonie były bardzo ważną częścią zabudowy kościelnej części Kielc. W niektórych przypadkach w miejscu kanonii powstały nowe obiekty.

Od połowy XVIII wieku zmiany zaczęły zachodzić również w zabudowie miasta lokacyjnego. Mieszczkańskie Kielce w dalszym ciągu były drewniane, ale zaczęto budować pierwsze kamienice, w tym m.in. dwie zachowane do dziś piętrowe podcieniowe barokowe kamienice. W 1763 z inicjatywy kustosza Józefa Rogalli rozebrano drewniany kościółek św. Wojciecha i wybudowano w jego miejscu nowy niewielki murowany kościół. Miasto rozrastało się, pojawiały się kolejne ulice oraz przedmieścia: bożęckie, warszawskie i krakowskie.

Upaństwowienie dóbr biskupów krakowskich, w tym miasta Kielc, rozpoczęło lawinę przemian – będące w niezłej kondycji miasto, z gmachami pobiskupimi coraz bardziej zaczęło zyskiwać na znaczeniu.

W roku 1800 nastąpił wielki pożar miasta – niemal całe drewniane Kielce wtedy spłonęły. Spłonął też XVI-wieczny ratusz. Zachowanymi pamiątkami zabudowy powstałej w pierwszych latach po pożarze są dwie parterowe kamieniczki: przy ulicy Małej 19 i Bodzentyńskiej 19 (dziś jest tu piekarnia).

W 1807 roku po raz pierwszy ustanowiono w Kielcach Diecezję Kielecką, a rok później Dyрекcję Górniczą i Sąd Górniczy dla Galicji Zachodniej. Austriacy zdecydowali też o regulacji/przebiegu kilku ulic (w tym powstał pierwszy odcinek dzisiejszej ulicy Sienkiewicza między ulicami Małą i Wesołą), wybudowaniu mostów na rzece Silnicy oraz przeniesieniu cmentarza z obszaru wokół kościołów poza miasto (za południową granicę Kielc – powstał wtedy dzisiejszy Cmentarz Stary). Po okresie wojen napoleońskich i Księstwa Warszawskiego (1809-13), Kielce stały się częścią zaboru rosyjskiego. Wtedy też, przede wszystkim dzięki działaniom Stanisława Staszica, nastąpiła kulminacja wzrostu znaczenia Kielc: w roku 1816 z inicjatywy Staszica utworzono w Kielcach Główną Dyрекcję Górniczą oraz Szkołę Akademiczno-Górniczą - pierwszą wyższą uczelnię techniczną na ziemiach polskich. Zapadła również decyzja o przeniesieniu do Kielc władz województwa krakowskiego. W roku 1818 zainstalowano w Kielcach Komisję Wojewódzką, Trybunały Cywilny i Karny oraz szereg innych wojewódzkich instytucji. Dla potrzeb Komisji i trybunałów wykorzystano niewykończony gmach szpitala bp. Sołtyka, który łącznie z kościołem św. Leonarda przebudowano na biura. Odtąd nowy obiekt nazywano Gmachem Leonarda. Na znaczeniu bardzo zyskała ulica św. Leonarda, przy której zaczęto budować kolejne kamienice. W małych Kielcach zamieszkali profesorowie, studenci, wykształceni urzędnicy i inżynierowie (w tym Maksymilian Strasz, który w czasie gdy mieszkał i pracował w Kielcach stał się prekursorem polskiej fotografii i który sam dla siebie zaprojektował kamienicę przy ul. Dużej). Pod naciskiem władz wojewódzkich rozpoczął się proces porządkowania, regulacji i planowania rozwoju miasta, urządzania terenów zielonych, brukowania ulic i placów (w tym po rozebraniu dawnego ratusza po raz pierwszy wybrukowano Rynek) oświetlenia (latarnie astralne czyli oliwne), realizacji potrzeb kulturalnych. Dawny biskupi ogród gospodarczy przekształcono na ogród (park) miejski (1830), sadzono drzewa (m.in. wzdłuż alei Karczówkowskiej). Zlecono dokładny pomiar miasta (został wykonany w latach 1821-23) i w oparciu o niego zaplanowano stworzenie siatki nowych ulic. Punktem centralnym planu regulacji stał się Gmach Leonarda i plac przed nim. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że Gmach Leonarda na początku lat 70 XX wieku rozebrano, by na jego miejscu zbudować dzisiejsze Kieleckie Centrum Kultury. Plan regulacji wdrożono częściowo (niektóre zaplanowane wtedy ulice jak dzisiejsze ulice Czerwonego Krzyża i Hipoteczna powstały dopiero kilkadziesiąt lat później), ale właśnie jemu zawdzięczamy początek rozwoju nowej głównej ulicy miasta – zaczynającej się na wprost od dawnego kościoła św. Leonarda (będącego w tamtym czasie centralną częścią urzędowego gmachu) dzisiejszej ulicy Sienkiewicza (wtedy Konstantego). Choć istniał już na tej osi fragment przebitej wcześniej drogi między ulicami Małą a Wesołą, dopiero lata 20 i 30 XIX wieku rozpoczęły proces, w ramach którego dotychczasowa oś miasta północ-południe została zastąpiona osią wschód-zachód. Przy nowej ulicy zaczęła powstawać reprezentacyjna zabudowa: w latach 20 XIX wieku wybudowano dwie klasycystyczne kamienice – w jednej funkcjonowała hipoteka, w drugiej nieprzerwanie od 1830 roku funkcjonuje poczta, zaś w roku 1837 oddano tu do użytku klasycystyczny kościół ewangelicki dla osiadłych niedawno w mieście rodzin specjalistów tego wyznania (najczęściej pochodzenia niemieckiego) oraz dom pastora. Bardzo ważną inwestycją była budowa szpitala miejskiego – oddano go do użytku (przy dzisiejszej ulicy Kościuszki) w roku 1837. W tym roku zaczął również funkcjonować nowy klasycystyczny ratusz. W połowie lat 40 przy ul. św. Leonarda wybudowano siedzibę Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego (dziś w tej kamienicy mieści się Muzeum Historii Kielc) oraz budynek na narzędzia ogniowe - sikawki kołowe ręczne i beczki. Ważną inwestycją pierwszego okresu wojewódzkiego Kielc był zrealizowany na przełomie lat 30 i 40 przez ewangelicką rodzinę Lardellich w kwartale ulic Dużej, Sienkiewicza i Wesołej kompleks hotelowo-restauracyjno-teatralny. W jego ramach od strony ulicy Sienkiewicza wybudowano w Kielcach pierwszą specjalnie w tym celu zaprojektowaną salę teatralno-koncertową na 400 osób zwaną Domem Zabaw

lub Teatrem Lardellich. Na początku XX wieku do wybuchu II wojny światowej mieściło się tu kino, a po wojnie, do końca lat 80 XX wieku Filharmonia Kielecka. Wtedy rozpoczęto dla potrzeb orkiestry przebudowę gmachu rozbierając przy tym niemal całość zabytkowej kamienicy. To zamierzenie przerwano i ostatecznie w latach 90 powstał w tym miejscu bank. Również przy ulicy Sienkiewicza (wtedy Konstantego), na rogu ulicy Leśnej (wtedy ten odcinek nosił nazwę Zielona) oddano do użytku jedyny zakład przemysłowy funkcjonujący w granicach ówczesnych Kielc, czyli browar Szmidtów. Do dziś zachowały się po nim zabytkowe piwnice przy ulicy Leśnej, w których przez kilkadziesiąt lat mieściły się sale wystawowe kieleckiego Biura Wystaw Artystycznych. Na obszarze Wzgórza Zamkowego najważniejszą zmianą zachodzącą w I poł. XIX wieku było przekształcanie zespołu zabudowań po południowej stronie ulicy Zamkowej na więzienie, które po przybraniu na początku XX wieku formy czworoboku funkcjonowało tu do lat 70 XX wieku. Rozrastały się przedmieścia a granice miasta się rozszerzały. W końcu lat 20 XIX wieku wybudowano na ówczesnych granicach, w celu pobierania opłat za wprowadzanie do Kielc zwierząt gospodarskich (na targi i jarmarki oraz na rzeź), siedem rogatek.

Od 1966 roku częścią Kielc jest dawna przemysłowa osada Białogon. O ile w samych starych Kielcach nie było przemysłu, dzięki Stanisławowi Staszicowi bardzo mocno zaistniał on na początku XIX wieku w Białogonie. Białogon zaczął istnieć jako osada przemysłowa w pierwszej połowie XVII wieku, wraz ze wzniesieniem tu przez Franciszka i Piotra Konieckich huty miedzi i ołowiu. W latach 1814–1817, z inicjatywy Stanisława Staszica wybudowano w Białogonie Hutę Aleksandra, w której pozyskiwano miedź, bito srebrne monety, oraz produkowano wyroby ogólnego użytku (działalność Huty Aleksandra była nierozdzielnie powiązana z funkcjonowaniem kieleckiej staszicowskiej uczelni - Szkoły Akademicko-Górnictwej). Założono tu symetryczny, osiowy układ zabudowy składający się z zespołu zabudowań fabrycznych i z osiedla robotniczego. Oddano do użytku układ wodny, składający się ze stawu z groblą, upustów i wewnętrznego układu hydroenergetycznego. Rozpoczęto budowę osiedla robotniczego rozplanowanego podobnie jak Kielce w planie regulacji z 1823 roku – z pięcioma promieniście rozłożonymi ulicami, wychodzącymi spod bramy zakładu. Problemy technologiczne, w tym wyczerpanie w okolicy rud miedzi i ołowiu, spowodowały zamknięcie huty w 1827 roku, ale już wkrótce książę Drucki-Lubecki (ówczesny minister skarbu Królestwa Polskiego) zdecydował o przebudowie zakładu na Fabrykę Machin. Produkowano tu przemysłowe urządzenia wytwórcze dla okolicznych zakładów przemysłowych, a także maszyny rolnicze i różne narzędzia. W trakcie powstania listopadowego powstawały tu między innymi lufy armatnie, pociski artyleryjskie oraz karabiny. Fabryka jako Kielecka Fabryka Pomp funkcjonuje do dzisiaj, ale w okresie po II wojnie światowej ulegała stopniowej dewastacji. Rozbudowując fabrykę nie uwzględniano wartości zabytkowego zasobu i w efekcie do dziś zachowały się jedyne nieliczne pozostałości huty/fabryki z początku XIX wieku. Również zabytkowe 200-letnie osiedle robotnicze uległo daleko idącym przekształceniom.

Rozwój Kielc został zahamowany przez likwidację diecezji kieleckiej oraz przeniesienie dyrekcji górnictwej i akademii do Warszawy, a następnie degradację administracyjną miasta. Wcześniej władze carskie zmieniły nazewnictwo administracyjne (województwo krakowskie przemianowano na gubernię krakowską, a następnie na gubernię kielecką). W roku 1844 w Królestwie Polskim zmniejszono liczbę guberni z 10 do 6 i Kielce na 22 lata znalazły się w Guberni Radomskiej (choć część instytucji w Kielcach pozostała). W tym okresie zastoju powstał w Kielcach jeden z najcenniejszych zabytków – między ulicą Zamkową a ogrodem miejskim, w miejscu XVIII-wiecznej ujeżdżalni koni przebudowanej na początku XIX wieku na mieszkania, w latach 1847–1858 Naczelnik Powiatu Tomasz Zieliński, prywatnie kolekcjoner sztuki, mecenas młodych artystów i organizator salonu artystycznego (wcześniej w Warszawie) zbudował rezydencję. Tomasz Zieliński dbał o miasto – za czasów jego administrowania oczyszczono i uregulowano staw Podzamecki, wzdłuż ulic ułożono marmurowe chodniki, wyremontowano Bramę Krakowską. Jego nieocenioną zasługą było powstrzymanie przebudowy

pałacu biskupiego. W połowie XIX wieku wybudowano również dwa zachowane do dziś i wpisane do rejestru zabytków dworki o charakterze podmiejskim – Chmielewskich przy ul. Bodzentyńskiej (1852) i Borkowskiego (później zwany dworkiem Karscha - 1850) za ogrodem miejskim oraz obszerną 2 piętrową kamienicę Przybylskich przy ul. Wesolej 38 (1847) z zachowaną do dziś ciekawą drewnianą klatką schodową.

W 1866 roku zdecydowano o zwiększeniu liczby guberni i od 1867 roku Kielce ponownie stały się miastem gubernialnym, co rozpoczęło kolejny okres rozwoju. Jednocześnie okres ten – po niedawnym upadku powstania styczniowego – charakteryzował się silną rusyfikacją. Znakiem tego czasu była decyzja władz carskich, by nad zabudową Wzgórza Zamkowego górowała odtąd nowo wybudowana cerkiew prawosławna. Stała się ona też punktem odniesienia dla nowo zaplanowanej reprezentacyjnej dzielnicy – tzw. Nowego Miasta z Nowym Rynkiem. Ten czas, aż do końca XIX wielu silnie wiąże się z postacią jednego architekta, ucznia Henryka Marconiego - Franciszka Ksawerego Kowalskiego. Kowalski był jednocześnie czynnym, płodnym i zdolnym architektem oraz urzędnikiem zatwierdzającym projekty (architektem gubernialnym). Większość kieleckich zabytków powstałych w ostatnich 3 dziesięcioleciach XIX wieku jest jego autorstwa (wiele kamienic, pałacyki, urzędy, kościoły). Dziełem Kowalskiego jest m.in. duża część zabudowy szybko powstającego Nowego Miasta zwanego też dzielnicą gubernialną. Wytyczono Nowy Rynek nazwany placem Bazarowym (dzisiejszy plac Wolności) z sześcioma wybiegającymi od niego ulicami (w tym ulicą Mickiewicza, wtedy Wniebowstąpienia, łączącą plac z cerkwią) i rozpoczęto budowę kolejnych kwartałów. Jako, że nowy plac miał przejąć od Rynku funkcję głównego placu targowego, pierwszą dużą inwestycją przy nim był oddany do użytku w 1873 roku kompleks murowanych hal targowych zwanych jatkami (dziś siedziba Muzeum Zabawek i Zabawy). Granicami nowej dzielnicy stały się od wschodu ulica Żeromskiego (wtedy Szeroka), od południa w pierwszym etapie ulica Seminaryjska a następnie ulica Prosta, od zachodu ulica Wesola, od północy ulica Sienkiewicza (Konstantego). Ostatecznie powstały kwartały miejskiej zabudowy, zarówno pierzejowych kamienic, jak i – od strony ulicy Prostej - zabudowane na przełomie XIX i XX wieku interesującymi architektonicznie willami bogatych kielczan. W części kamienic majątnych właścicieli powstawały lokalne wodociągi i kanalizacja. Bardzo ważną inwestycją w tej dzielnicy była oddana do użytku w 1907 przy ulicy Śniadeckich (wtedy Bazarowej) nowoczesna Miejska Szkoła Handlowa (dzisiejsze II LO im. Śniadeckiego) wybudowana w stylu neogotyckim wg projektu Juliana Gaya. W okresie międzywojennym, powstały w tym obszarze dwie kolejne szkoły średnie. Po stłumieniu powstania styczniowego, w Kielcach stacjonował liczny garnizon wojskowy, dlatego też w mieście budowano kolejne zespoły koszar, w tym właśnie w nowej dzielnicy. Wzdłuż odchodzącej od placu dzisiejszej ulicy Głowackiego po obu stronach stały budynki koszar. Kolejne wybudowano na obrzeżu obszaru przy ulicy Prostej. Koszary artyleryjskie były również przy ulicy Seminaryjskiej.

Ożywienie po ponownym awansie Kielc na stolicę guberni zaowocowało też powstaniem na południe od ogrodu Miejskiego dwóch nowoczesnych zakładów przemysłowych: Przedsiębiorstwa Kopalń Marmurów Kieleckich (1876), w którym powstawała galanteria marmurowa i wyroby kamieniarskie (z ozdobnych rodzajów zlepieńców wapiennych pozyskiwanych w całym regionie, w tym też m.in. z pobliskiego kamieniołomu na górze Słonecznej - dziś ten teren z dawnym kamieniołomem nazywany jest Psimi Górkami) oraz dużego browaru parowego Stumpfów wybudowanego w dwóch etapach wg projektu Franciszka Ksawerego Kowalskiego (1869-72 i 1878). Z tego ważnego zabytku przemysłowego do dziś zachował się jedynie przylegający do ulicy Ogrodowej budynek tzw. nowego browaru. Ludwik Stumpf zainwestował również w jeden z najbardziej reprezentacyjnych obiektów jakie powstały w XIX wiecznych Kielcach – gmach hotelowo-teatralny przy ulicy Sienkiewicza, ówczesnie największą kielecką kamienicę. Zaprojektowany przez Franciszka Ksawerego Kowalskiego został oddany do użytku w 1879 roku - mieścił Hotel Polski z restauracją oraz salę teatralną na 700 osób

zwaną Teatrem Ludwika, która stała się na kilka dziesięcioleci głównym ośrodkiem kultury w Kielcach. Obecnie jest siedzibą Teatru im. Stefana Żeromskiego.

Bardzo duże znaczenie dla rozwoju miasta miało zniesienie w 1862 roku zakazu osiedlania się w mieście Żydów. Do tego momentu Żydzi licznie mieszkający m.in. w bliskich Chęcinach, po targach i jarmarkach musieli na noc opuszczać Kielce. Zniesienie zakazu spowodowało zarówno napływ Żydów ubogich (osiedlających się przede wszystkim w rejonie ulicy Bodzentyńskiej) jak i dużą ilość inwestycji żydowskich przedsiębiorców i kamieniczników. W tym w obszarze Nowego Miasta (m.in. cenny kwartał zabudowy między ulicami Słowackiego i Śniadeckich wybudowany przez jednego z najważniejszych ówczesnie przedsiębiorców i członków społeczności żydowskiej, właściciela wapienników na Wietrzni Herszla Zagajskiego).

Kolejnym silnym impulsem rozwojowym było przeprowadzenie przez Kielce w latach 1883-84 linii kolejowej Dęblińsko-Dąbrowskiej. Istniało spore zagrożenie, że linia zostanie poprowadzona odległymi obrzeżami Kielc, jednak wyjątkowa mobilizacja kieleckiej społeczności spowodowała, że dworzec kolejowy wybudowano bardzo korzystnie dla miasta na osi ulicy Sienkiewicza. W efekcie główna kielecka ulica z czasem została doprowadzona i zabudowana aż do placu przed dworcem zyskując długość prawie 1,3 km. Przede wszystkim jednak wzdłuż torów zaczęły powstawać kolejne zakłady przemysłowe: fabryki, tartaki, gorzelnie, huta szkła. Dziś jedynym zachowanym kompleksem budynków przemysłowych powstałych wzdłuż torów, na przełomie XIX i XX wieku jest siedziba Wytwórczej Spółdzielni Pracy „Społem”, która w 1919 roku przejęła obiekty po powstałej w 1898 roku Fabryce Cementu Portlandzkiego „Kielce”.

Najważniejszym bogactwem naturalnym Kielc był kamień wapienny. W końcu XIX wieku eksploatacja i przetwórstwo wapienia stały się główną gałęzią kieleckiego przemysłu. Na obrzeżach Kielc powstawało wiele kamieniołomów. W najważniejszych z nich kamieniołomach wapienia na Kadzielni i Wietrzni od dawna tradycyjnie wydobywano kamień budowlany oraz na niewielką skalę wypalano wapno (na Kadzielni jeszcze w XVIII wieku). Napływ kapitału, jakim dysponowali żydowscy przedsiębiorcy osiedlający się w Kielcach i budowa nowoczesnych wysokowydajnych pieców systemu Hoffmanna, zaowocowały powstaniem w Kielcach dużego ośrodka produkcji materiałów budowlanych. Kadzielnia, położona tuż przy szosie linii kolejowej (dysponująca własną bocznica) i położona na wschód od niej Wietrznia (rozbudowana i unowocześniona przez rodzinę Zagajskich) produkowały na dużą skalę doskonałe wapno budowlane, wywożone m.in. do Warszawy. Jednocześnie przy obu, uciążliwych dla mieszkańców Kielc, zakładach, rozwijały się przedmieścia: przy Kadzielni Pakosz, a przy Wietrzni kolonia robotnicza wzdłuż drogi do Sukowa, po której pamiątką jest ulica Dymińska. Nieplanowanym efektem eksploatacji wapienia było odsłonięcie niezwykle cennych naukowo, w niektórych przypadkach unikatowych na skalę światową (jak fałd obalony na Ślichowicach) formacji geologicznych. Po zakończeniu w latach 50, 60 i 70 XX eksploatacji wapienia i rozbiórce wapienników, na obszarze aż czterech z dawnych kamieniołomów znajdujących się w obecnych granicach Kielc utworzono rezerваты geologiczne (Kadzielnia, Wietrznia, Ślichowice i Biesak-Białogon).

Po zagospodarowaniu terenu i wtórnej sukcesji przyrody stały się one obszarami niezwykle atrakcyjnymi rekreacyjnie i turystycznie. Wspomniane przedmieście Pakosz wchłonęło funkcjonujące wcześniej przy drodze krakowskiej dwie osady Cegielnia.

Bezpośrednio przylegające do starego śródmieścia przedmieścia wciąż się rozrastały tworząc nowe biedne chaotycznie zabudowane dzielnice, w których dominowały domy parterowe, zarówno murowane, jak i drewniane. Kielc, podobnie jak innych miast zaboru rosyjskiego, którym nie pomagały władze centralne, nie stać było na wprowadzenie kanalizacji i wodociągów, dlatego biedne dzielnice pod względem sanitarnym wyglądały bardzo źle i były stale zagrożone epidemiami (cuchnące rynsztoki, śmieci, odpady – głównie z tego powodu przepływającą przez stare miasto rzeczkę zdecydowano się zamknąć w podziemnym kanale). Swoistym rewersem dla bogatego Nowego Miasta stała się przylegająca od północy do dawnego miasta lokacyjny uboga chaotyczna dzielnica

Starowarszawskie Przedmieście, z sięgającymi Pocieszki, ulicami Nowy Świat, Szydłowską, Dąbrowską i Targową.

W 1911 roku oddano do użytku odnogę linii kolejowej prowadzącą do Częstochowy i dalej do granicznej z obszarem zaboru pruskiego miejscowości Herby. Powstała stacja kolejowa Kielce Herbskie, wzdłuż nowej linii kolejowej pojawiły się nowe inwestycje przemysłowe. Wokół tego obszaru, na osi drogi prowadzącej do Piotrkowa (dzisiejszej ulicy 1 Maja) szybko zaczęła się rozwijać osada a później dzielnica robotnicza Herby. W tym okresie zaczęła się też kształtować nowa dzielnica przydworcowa z ulicą Czystą (dzisiejszą Paderewskiego) i jej przecznicami.

W samym śródmieściu w drugiej połowie XIX wieku i na początku wieku XX (do czasu wybuchu I wojny światowej) powstał szereg obiektów, które dziś są ważnymi dla miasta zabytkami. Przy ulicy św. Leonarda wybudowano siedzibę Ochotniczej Straży Ogniowej (1877 - obok wcześniejszego magazynu na narzędzia ogniowe) oraz drugą, bardziej reprezentacyjną siedzibę Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego (1879 – wg projektu F. K. Kowalskiego). Przy ulicy Sienkiewicza hotele: Bristol (1900) i Versal (1912). Pojawiły się mieszczkańskie pałacyki oraz reprezentacyjne wille z pałacykiem Borkowskich przy Ogrodowej (ok. 1870) i pałacykiem Honigmana przy ul. Kościuszki (ok. 1880 - wg projektu Kowalskiego) na czele. W związku z ustanowieniem – po 700 latach przerwy – parafii św. Wojciecha, XVIII-wieczny kościół znacznie rozbudowano - wg projektu F. K. Kowalskiego (1888). Po ponownym erygowaniu diecezji kieleckiej (1882) Kowalski zaprojektował również neobarokowe fasady i nową wysoką sygnaturkę kieleckiej katedry (1869-1872). Wg jego projektu przebudowano również w 1872 r. - na siedzibę probostwa katedralnego -dotychczasowe parterowe domy sług kościelnych przy zachodniej pierzei placu NMP. Przy ul. Warszawskiej społeczność żydowska wystawiła obszerną synagogę (1903). W związku rozwojem osiedli robotniczych w zachodniej części miasta biskup kielecki w 1902 roku zdecydował o utworzeniu nowej parafii i rozpoczęciu przy dzisiejszej ulicy 1 Maja budowy neogotyckiego kościoła pw. Podwyższenia Krzyża Świętego. Pierwszy etap prac zakończono w roku 1913. Władze carskie zdecydowały o budowie w Kielcach drugiej cerkwi prawosławnej – garnizonowej pw. Św. Mikołaja, zlokalizowanej przy ul. Chęcińskiej. Jej budowę ukończono w roku 1904 (dziś jest to kościół katolicki pw. Matki Bożej Królowej Polski). W projektowaniu zarówno synagogi, jak i kościoła i cerkwi wiodący udział brał nowy architekt gubernialny – utalentowany Stanisław Szpakowski. Niewielki, ale znaczący ślad w kieleckiej architekturze początku XX wieku zostawiła krótka era stylu secesyjnego, z jej miękkimi liniami i zdobieniami inspirowanymi formami organicznymi, asymetrycznością, ale też nową – modernistyczną - funkcjonalnością. Przede wszystkim w 1912 roku w wyniku rozstrzygnięcia pierwszego w Kielcach konkursu architektonicznego wybudowano przy ulicy Sienkiewicza secesyjny gmach Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego.

Po 1918 roku władze odrodzonej Polski, budowały szkoły i siedziby instytucji, mieszkania dla urzędników i miejską infrastrukturę. Do publicznych inwestorów dołączył też kościół katolicki, stawiając m.in. liczne szkoły. Projektując publiczne gmachy, architekci starali się łączyć nowoczesność i tradycję. Tak powstał charakterystyczny dla lat 20. XX wieku styl rodzący/narodzący: reprezentacyjny i elegancki, czerpiący z klasycyzmu epoki stanisławowskiej, polskich dworów i polskiego baroku. Świadomie starano się odzyskaną niepodległość zaakcentować w przestrzeni w sposób „godny”, stąd np. wiele budowanych w pierwszym dziesięcioleciu międzywojnia szkół miało reprezentacyjną formę, mimo że można je było zaprojektować w znacznie tańszej, prostszej wersji.

W Kielcach w pierwszych latach niepodległości pracę podjęło dwóch bardzo dobrych architektów, absolwentów Politechniki Lwowskiej: rozpoczynający właśnie karierę zawodową Wacław Nowakowski i doświadczony już, starszy o 11 lat, Adolf Piller (kształcący się również w prestiżowych Karlsruher Institut für Technologie i Akademie der Bildenden Künste w Monachium), w latach 1907-1910 architekt miejski Lwowa. Nowakowski w latach 1919-1921 pracował na etacie architekta powiatów kieleckiego

i stopnickiego, Piller do 1922 roku w kieleckiej Dyrekcji Robót Publicznych. Obaj wyjechali z Kielc w roku 1924 – Nowakowski do Krakowa, a Piller do Poznania. Późniejsze krakowskie realizacje Nowakowskiego sprawiły, że stał się on jednym z najbardziej znanych i uznanych architektów polskiego międzywojnia. Pięć lat ich pracy w Kielcach zaowocowało budowlami niezwykle ważnymi w miejskim krajobrazie. Nazwiskami obu architektów sygnowana jest dawna siedziba Izby Skarbowej przy ul. Seminaryjskiej (1927 – dziś Komenda Wojewódzka Policji). Niedługo po II wojnie światowej wybudowano obok podobny gmach: reprezentacyjną siedzibę dla Sądu Wojewódzkiego autorstwa Jerzego Żukowskiego. Kolejne budowle autorstwa Wacława Nowakowskiego to kształcące pedagogów Państwowe Studium Nauczycielskie ze Szkołą Ćwiczeń przy ulicy Leśnej (1924-36) oraz Gimnazjum im. św. Stanisława Kostki, położone na wzgórzu na Wielkopolu tj. na wschodnich przedmieściach (1923-27). Na początku lat 70. XX wieku budynki przy ul. Leśnej, uległy przebudowie, zmieniono rozwiązania, dotyczące dachu budynku i dobudowano kondygnację znacząco odbiegając od pierwotnego projektu. Wacław Nowakowski był autorem prowadzonej od 1912 do 1924 r. rozbudowy Seminarium Duchownego. Jego dziełem jest też komunalna łaźnia publiczna przy ul. Staszica (1919-23). Wyjątkową w skali kraju inwestycją powstałą w tym okresie, głównie dzięki zaangażowaniu jednej osoby - doktora Władysława Buszkowskiego, kapitana Legionów Polskich - był wybudowany przy ul. Langiewicza, oddany do użytku w 1927 roku Szpital Dziecięcy na 65 łóżek. Inwestycja powstała głównie za środki ze zbiorów publicznych. Ważnymi inwestycjami z lat 20 są też nowoczesna szkoła powszechna przy ul. Kościuszki oraz Dom Księża Emerytów przy dzisiejszej alei IX Wieków Kielc.

Architektura związana z odbudowywaniem polskiej państwowości oczywiście nie zawsze była monumentalna. Palące potrzeby lokalowe zaspokajano również realizując budowy budynków tanich, drewnianych. W Kielcach w 1920 roku, na rogu ul. Prostej i Żeromskiego, powstał drewniany dom autorstwa Tadeusza Telatyckiego z mieszkaniami dla urzędników Urzędu Wojewódzkiego (brak lokali był wtedy tak dotkliwy, że ważyły się losy Kielc jako stolicy województwa) oraz osiedle siedmiu drewnianych domów w stylu zakopiańskim dla oficerów i ich rodzin przy ul. Kosynierów (obok koszar przy ulicy Prostej). Dom przy ul. Żeromskiego został rozebrany w 2021 roku, zaś z osiedla przy Kosynierów pozostał do dziś jeden ostatni dom. Wybudowano również drewniany kościół pw. Przemienienia Pańskiego w Białogonie (1918) oraz Willę Zakopiańską adwokata Mariana Grzegorzewskiego przy ul. Turystycznej na Szydłówniku. Kolejne mieszkania budowane ze środków państwa dla urzędników powstały w Kielcach w 1927 roku, znów według projektu Tadeusza Telatyckiego, ale tym razem były to już nowoczesne kamienice (przy ul. Mickiewicza).

Mimo ogromnych trudności finansowych Kielce w dwudziestolecie międzywojennym bardzo szybko się rozwijały. Przede wszystkim władze Kielc ogromnym wysiłkiem finansowym budowały w mieście sieć wodociągów i kanalizacji. Chlubą Kielc było uruchomienie na Pakoszu w 1937 roku najnowocześniejszej oczyszczalni ścieków w Polsce, której atutem była też nowoczesna modernistyczna architektura (budynki nieistniejące).

W granice miasta stopniowo włączano kolejne tereny, w tym przez wieki silnie związanych z Kielcami wsi i folwarków Czarnów i Szydłówek, Karczówkę, Cegielnię, Pakosz, Herby, kolonię Kawetczyzna, część Domaszowic, tereny przemysłowe, lasy. Do 1930 roku obszar miasta został powiększony do 4050 ha, czyli zwiększył się prawie dwukrotnie w porównaniu z poprzednim zasięgiem administracyjnym. W przypadku Szydłówka (dawny folwark został do Kielc przyłączony w roku 1927, a wieś Szydłówek Dolny i Szydłówek Górny trzy lata później) istotnym elementem była działalność spółki „Jan Rudnicki, Marian Grzegorzewski i inni”, która w styczniu 1918 roku zakupiła majątek Szydłówek w celu przeznaczenia go na luźną zabudowę i następnie dokonała jego parcelacji. Najcenniejszą, przyłączoną potem do miasta część tego majątku, podzielono na działki budowlane, które sprzedawano wyłącznie Polakom - na dogodnych warunkach i na długoterminowe raty. Dzieląc wspomniany teren na parcele M. Grzegorzewski wyznaczył jednocześnie przyszłe ulice, które obsadził jednorodnymi drzewami. W ten sposób dał początek przyszłym ulicom: Wiśniowej, Klonowej,

Jesionowej, Jarzębinowej, Dębowej, Akacjowej, Wierzbowej, Jaworowej, Topolowej. Główną ulicą obszaru stała się ulica Marszałkowska.

Bardzo ważnym czynnikiem miastotwórczym międzywojennych Kielc była obecność oraz aktywność jednostek i instytucji wojskowych. Było to oczywiście m.in. efektem istotnej roli miasta w tworzeniu przez Józefa Piłsudskiego polskich Legionów - ich tradycja stała się dla władz państwa po 1918 roku jednym z najważniejszych elementów tożsamości narodowej.

W Kielcach zaowocowało to powstaniem dwóch, w kontekście skali miasta spektakularnych, inwestycji. Pierwsza to budowa dużego ośrodka sportowo-rekreacyjnego w kompleksie leśnym w południowej części Kielc nazwanej Stadionem Leśnym. Realizację inwestycji zaczęto w 1928 r. od prac przy budowie toru wyścigowego - wraz z niewielką drewnianą trybuną był on gotowy na pierwsze zawody pod koniec sierpnia następnego roku. W 1929 r. wewnątrz toru przygotowano także plac zabaw dla dzieci i boiska o nawierzchni gruntowej, a na zewnątrz powstał kort tenisowy, tor saneczkowy i dwie trasy dla narciarzy. Na jednej z nich zbudowano wkrótce drewnianą skocznię, pozwalającą na skoki ponad 20 m. W 1929 lub 1930 r. gotowy był drewniany budynek gastronomiczno-biurowy. Przy budowie obiektów pracowało m.in. wojsko, pomagali też mieszkańcy Kielc. Do 1939 r. wytyczono jeszcze bieżnię, wzniesiono kilka budynków gospodarczych i wieżę dla sędziów zawodów konnych, a ponadto budynek nazywany domem narciarza lub domem harcerskim, w którym organizowane były kursy i kolonie. W innym miejscu niż pierwotnie planowano, na północ od toru wyścigów konnych, zbudowany został basen z niecką o długości 75 m, 5-metrową wieżą do skoków i szatnią. W jego uroczystym otwarciu 12 czerwca 1933 r. uczestniczył prezydent RP Ignacy Mościcki. Stadion piłkarsko-lekkoatletyczny zbudowano w drugiej połowie lat 30 w innym niż pierwotnie planowano miejscu - przy położonym blisko centrum miasta Domu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego.

Drugą jeszcze bardziej spektakularną inwestycją zrealizowaną w niemającym mieście z środków centralnych był właśnie gmach Domu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego (dziś siedziba Wojewódzkiego Domu Kultury), zbudowany w latach 1933-1935 na terenie dawnego folwarku „Psiarnia”, jako część kompleksu sportowego, z inicjatywy Komitetu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego w Kielcach, związanego ze stacjonującym w mieście 4 Pułkiem Legionów. Wybudowany w rocznicę odzyskania niepodległości i zlokalizowany przy trakcie, którym wkroczyła do Kielc Pierwsza Kompania Kadrowa z Józefem Piłsudskim na czele - stanowił hołd złożony legionistom i marszałkowi. Projekt gmachu i otoczenia sporządził w 1933 roku wybitny warszawski architekt Edgar Aleksander Norwerth. Wystrój wnętrz zaprojektował miejscowy rzeźbiarz Leon Książczyński. Budowa postępowała błyskawicznie, bo budynek ukończono już w 1935 roku, jedynie prace wnętrzarskie trwały dłużej. Celem budowy domu miał być rozwój sportu wyczynowego i paramilitarnego, upowszechnianie kultury oraz integracja środowiska wojskowego z kielczanami. Wg projektu na parterze mieściły się 3 świetlice żołnierskie, sala teatralno-kinowa, gimnastyczna, boks itp., a na piętrze - sala balowa, salony kasynowe, jadalnia, sala konferencyjna oraz 30 pokoi dla organizacji wojskowych. Obok, oprócz stadionu, powstały korty tenisowe. Zlokalizowany jest na południe od centrum miasta, między dzisiejszymi ulicą Ściegiennego, Aleją Legionów i placem Piłsudskiego, na którym stoi replika zniszczonego w 1939 roku przez Niemców pomnika Czynu Legionowego. Zespół składa się z kompleksu połączonych skrzydeł, zgrupowanych wokół niewielkiego dziedzińca. Od strony wschodniej wygradza je murowano-żeliwne ogrodzenie, z kamiennymi słupami zwieńczony metalowymi sterczynami (quasi żelaźce halabard). Gmach zaprojektowany został według zasad modernistycznego funkcjonalizmu, z wpływami historyzmu w detalu elewacji, a zwłaszcza w bogatym wystroju wnętrz. Zastosowano w nim jeden z najnowocześniejszych w ówczesnej Europie systemów klimatyzacji. Okładzina parteru i podcieni, gzymsy i detale architektoniczne elewacji są z piaskowca. Bogaty wystrój pomieszczeń reprezentacyjnych tworzą barwna okładzina i rzeźbiarski detale z różnorodnych marmurów oraz stropy kasetonowe, sztukateria na sufitach, drewniane, mozaikowe parkiety, intarsjowana stolarka drzwiowa.

Po odzyskaniu niepodległości w Kielcach stacjonowały dwa pułki legionowe. Infrastruktura z nimi związana również była bardzo ważna dla miasta. Ponieważ istniejące w mieście porosyjskie zabudowania koszarowe nie zaspakajały potrzeb kwaterunkowych nowocześnie zorganizowanych jednostek Wojska Polskiego, w 1925 roku podjęto w podkieleckiej osadzie Bukówka budowę koszar dla 4 Pułku Piechoty Legionów. Zespół koszar i pobliskiego osiedla mieszkaniowego dla kadry zaprojektował architekt Wacław Borowiecki. Do 1928 r. zrealizowano niewielką część planowanego zespołu. W 1933 roku rozbudowę całego kompleksu podjął Fundusz Kwaterunku Wojskowego, realizując nowe modernistyczne projekty. W latach 1933–1936 w koszarach powstał blok dla drugiego batalionu, łaźnia, izba chorych i zespół magazynów. W osiedlu powstały dwa kasyna, dom dla oficerów i dwa wielomieszkaniowe domy podoficerskie oraz dom dla dowódcy pułku. W pobliżu koszar powstała strzelnica i plac ćwiczeń. Równocześnie doprowadzono do koszar wodociąg komunalny i połączono cały zespół z miastem brukowaną drogą (ul. Wojska Polskiego). Zachowany zespół zabudowań na Bukówce (dziś siedziba Centrum Przygotowań do Misji Zagranicznych) jest ważnym zabytkiem okresu międzywojennego. Z kolei stacjonujący w Kielcach 2 Pułk Artylerii Polowej Legionów początkowo zajmował dwa kompleksy koszarowe: koszały im. ks. Józefa Poniatowskiego oraz koszały w Dyminach. Ze względu na zły stan techniczny tych budowli w 1931 roku Ministerstwo Spraw Wojskowych podjęło decyzję o budowie nowych koszar na Stadionie. W pierwszym etapie budowy powstał budynek sztabu, budynek koszarowy, kasyno podoficerskie, ambulatorium weterynaryjne, kuźnia, rusznikarnia i 3 działownie. W drugim etapie oddano do użytku 6 stajni, a w trzecim, w 1938 roku, budynek koszarowy, łaźnie, pralnię, 3 stajnie i magazyn amunicji.

Architektura międzywojnia, również w Kielcach dość szybko przybrała rys modernistyczny, w którym istotne były: nowoczesna funkcjonalność, odrzucenie zdobnej ornamentyki na rzecz prostych, geometrycznych form. Estetyczne cele zaczęto osiągać za pomocą oszczędnych środków, m.in. odpowiednich proporcji ścian i okien, geometrycznych narożnych balkonów, płycin i różnych rodzajów okładzin elewacyjnych (w tym różnych rodzajów tynków). Wiele kieleckich kamienic zyskało nowoczesną formę, przy czym jednak często ich wewnętrzna konstrukcja, z powodu braku wystarczających środków finansowych, nowoczesna nie była. Tym samym dzisiejsza wartość tych kamienic to najczęściej przede wszystkim bryła budynku i bardzo dobre rozplanowanie elewacji, w tym zastosowane materiały wykończeniowe. Najwięcej nowoczesnych w formie kamienic powstało w ostatnich pięciu latach międzywojnia, gdy zostały przewyżczone skutki światowego Wielkiego Kryzysu. Największe skupisko takiej architektury znajduje się w dzielnicy przydworcowej, czyli między ulicami Paderewskiego, Sienkiewicza, Żytniej i Żelaznej (z ulicami Wspólną, Złotą i Równą wewnątrz obszaru) oraz przy ulicy Czerwonego Krzyża. Takie kamienice stoją również przy ulicach: Słowackiego, Śniadeckich, Żeromskiego i Seminaryjskiej. Dużą część z nich projektował architekt Romuald Kasicki oraz Wacław Borowiecki. W niskich dotąd Kielcach w drugiej połowie lat trzydziestych postawiono na zabudowę o charakterze wielkomiejskim. Analizując ewolucję zabudowy dzielnicy przydworcowej można stwierdzić, że celem ówczesnych projektantów (a także władz miasta, które przy ul. Paderewskiego, czyli ówczesnej ul. Marsz. Focha zakładały docelowo budowę nawet pięciopiętrowych budynków) było „równanie w górę”. Wielkomiejskie kamienice powstawały także w miejscach, gdzie dotąd dominowała zabudowa parterowa/jednopiętrowa – przy ul. Warszawskiej, Okrzei czy Zgoda. Tę tendencję zatrzymał wybuch II wojny światowej.

Jedną z najciekawszych modernistycznych kieleckich kamienic międzywojnia jest kamienica jednocześnie najwcześniejsza, bo z 1923 roku, jak i najnowocześniejsza (również pod względem konstrukcji i rozplanowania wnętrza) wybudowana przy ul. Sienkiewicza 59. Projekt wykonał warszawski architekt Stanisław Dąbrowski na zamówienie inż. Władysława Paszyca - dyrektora miejskiej elektrowni. Inne, szczególnie ciekawe budynki, to wybudowane w II połowie lat 30 kamienice: przy ul. Paderewskiego 9, Paderewskiego 7, Równej 6, Sienkiewicza 53 (najwyższa przed wojną kielecka kamienica).

W Kielcach międzywojennych realizowano też ideę „miasta-ogrodu” – w tym duchu budowano w centrum dzielnicę przydworkową, w której celowo i świadomie nie było oficyn „studni” ale, z tyłu kamienic, jak w przykładzie kamienicy Paszyca, zielone podwórza – ogrody. W końcu lat 30 obok Stadionu Leśnego powstało osiedle urzędnicze o wymownej nazwie Baranówek – Kolonia-Ogród. Wartościowa zabudowa willowo-ogrodowa powstawała zresztą w latach 30 w różnych częściach Kielc, a wiele z dobrze zaprojektowanych domów z tego okresu, o wartościach zabytkowych, zachowało się do dzisiaj: w obszarze między ulicą Ogrodową a Kadzielną (ulice: Spacerowa, Sadowa, Zacisze), na Wielkopoli (ulice: Mazurska, Pomorska, Zagórska), na nowych ulicach za torami kolejowymi (przede wszystkim Słoneczna, ale też Urzędnicza, Owsiana, Mleczna, Piekoszowska, Grochowa), „Szydłówek Grzegorzewskiego” (ulice: Nowowiejska, Wojewódzka), wreszcie w obszarze na północ od Gmachu Leonarda (ulice: Kopernika, Zdrojowa, Jarońskich, Winnicka), gdzie powstał największy w Kielcach zespół willi nowoczesnych – modernistycznych, z wyróżniając się willą dyrektora Huty Ludwików Otmara Kwiecińskiego przy ulicy Zdrojowej. Władze Kielc coraz bardziej świadomie porządkowały zabudowę i dbały o wizerunek miasta, czego przejawem było powołanie w 1935 roku i działalność Rady Artystyczno-Konserwatorskiej.

W okresie międzywojennym nie udało się wybudować wystarczająco dużo szkół stopnia podstawowego. Budowano za to kolejne gmachy kolejnych szkół męskich i żeńskich: średnich, zawodowych, specjalnych, w tym przeznaczonych wyłącznie dla uczniów żydowskich. Były to m.in.: Gimnazjum Kupieckie Stowarzyszenia Kupców Polskich przy ul. Kopernika, zespół szkół katolickich przy ulicy Słowackiego, który z czasem przybrał za patronkę bł. Jadwigę, oddane do użytku w drugiej połowie lat 30 na rogu ulic Śniadeckich i Prostej Gimnazjum i Liceum Żeńskie im. Marii Skłodowskiej-Curie. Od 1927 roku w gmachu obok kościoła św. Krzyża Salezianie prowadzili Szkołę Rzemieślniczą. Przy ul. Seminaryjskiej 21 zachował się budynek, w którym od 1917 do wybuchu wojny funkcjonowało Żydowskie Gimnazjum Męskie. Niezwykle ciekawą inwestycją jest gmach Katolickiego Uniwersytetu Ludowego wystawionego w 1939 roku w Pietraszkach za Białogonem (gdzie również zachował się stary młyn na rzece Bobrzy).

Choć w międzywojennych Kielcach rozwijał się przemysł, poza halą fabryki Granat, Zakładami Społem, które rozbudowały kompleks po wcześniejszej cementowni i budynków dawnych młynów (przy ulicach: Krakowskiej, Herbskiej, Przejazd, Jagiellońskiej, IX Wieków Kielc), nie zachowały się niemal żadne zabytki architektury przemysłowej powstałej w tamtym okresie.

Po tragedii II wojny światowej, w tym wymordowaniu przez Niemców niemal całej ludności żydowskiej, w 1945 roku w Kielcach mieszkało 53,5 tys. mieszkańców. Miasto ponownie stało się jedną ze stolic województw – do roku 1975 było ich w Polsce 17.

Po 1945 nowe władze rozpoczęły odbudowę Polski i wielkie procesy inżynierii społecznej, z których, mimo stalinowskiego terroru, część miała pozytywne skutki – powszechną darmową edukację, dostęp do klasyki polskiej kultury i służby zdrowia, zwiększanie dostępności mieszkania w cywilizowanych warunkach. Nastąpiła przy tym powszechna migracja ze wsi do miast. Nieliczenie się z prawami własności prywatnej pozwalało na śmiałe przebudowy miast. W takich okolicznościach w dalszym ciągu za architekturę i urbanistykę odpowiadali jednak wykształceni przed wojną, często znakomici specjaliści, którym zależało, by tworzyć jak najlepsze realizacje. W efekcie, nawet w okresie stalinizmu, w którym narzucano oczekiwane przez władze formy architektoniczne (okres socrealizmu), powstawały wybitne realizacje – dziś cenne zabytki. Styl socrealistyczny w polskiej architekturze panował w latach 1948-56. Z jednej strony nawiązywał do sowieckich wzorców, z drugiej – co świetnie wykorzystali wykształceni przed wojną polscy architekci stosujący dobre proporcje, detal i wykorzystujący lokalny kamień – do architektury klasycznej i polskiej. Najważniejsza budowla kieleckiego socrealizmu powstała przy ul. Stalina (tak nazywała się krótko dzisiejsza ul. Żeromskiego) i była siedzibą władzy czyli Komitetem Wojewódzkim PZPR (dziś mieści się tu rektorat Uniwersytetu Jana Kochanowskiego). Projekt oddanego do użytku w 1954 roku gmachu wykonał czołowy ówczesnie

kielecki architekt Jerzy Żukowski, ze wsparciem warszawskiego architekta Bohdana Pniewskiego. W efekcie powstała architektura bardzo wysokiej jakości. Przy ul. Żeromskiego (między Proszą a Seminaryjską) wybudowano wtedy również zwartą, wysoką wielkomiejską pierzeję kamienic z dużymi dekoracyjnymi bramami. Wysokiej klasy realizacją z tego okresu, również autorstwa Żukowskiego, jest zespół kamienic Sienkiewiczowskiej Dzielnicy Mieszkaniowej (dziś tzw. plac Literatów w ciągu ulicy Sienkiewicza), nazwanej tak w nawiązaniu do warszawskiego MDM-u. Kolejną - gmach wybudowany dla potrzeb Sądu Wojewódzkiego przy ul. Seminaryjskiej (dziś siedziba Sądu Okręgowego i pierwszy powojenny obiekt wpisany do rejestru zabytków). Stawiając go obok dawnej Izby Skarbowej, zrealizowano tym samym koncepcję zabudowy z lat 20. Ciekawe i wartościowe są ówczesne, kolejne po SDM inwestycje mieszkaniowe: najstarsza część osiedla Szydłówek z charakterystycznym placem/pasażem centralnym oraz bardzo wartościowe jako całość założenia zwarte osiedle usytuowane między ulicami Zagórską, Źródłową, Astronautów i Winnicką. Kolejne to: dwa bogato zdobione bloki, o ciekawej architekturze, wybudowane w przestrzeni między ulicami Równą a Złotą oraz gmach dzisiejszego Wydziału Pedagogicznego i Artystycznego UJK przy ul. Krakowskiej (dawny internat autorstwa Żukowskiego), którego elewacja została przez uczelnię ocieplona styropianem i znacznie zubożona. W tym okresie znacznie rozbudowano też kielecki ratusz, od strony Rynku stosując pierwotną klasycystyczną formę z 1837 roku, a od strony dzisiejszego placu Konstytucji 3 Maja tworząc drugą frontową elewację. Ratusz stał się tym samym obszernym czworobokiem z wewnętrznym dziedzińcem. Planowano wtedy stworzenie pustego przedpola przed ratuszem aż do ulicy Buczka (dzisiejszej Paderewskiego).

Odwilż 1956 roku znacznie poszerzyła przestrzeń twórczej wolności – m.in. w dziedzinie architektury. Polscy architekci znów mogli otwarcie czerpać z doświadczeń szkół architektonicznych z całego świata. Wrócił modernizm. Przełom lat 50. i 60. XX wieku to w Polsce, również w Kielcach, wiele bardzo dobrze zaprojektowanej nowoczesnej architektury. Zielone światło władz państwa do realizacji zgodnych ze światowymi trendami projektów zbiegło się w czasie z prawdziwym boorem inwestycyjnym – w całej Polsce zaczęto budować gmachy szkół, uczelni, instytucji, domów kultury, dużych obiektów służących handlowi, sportowi, estradzie. Z czasem jednak liczba interesujących inwestycji zaczęła systematycznie maleć, zaś od drugiej połowy lat 70-tych państwo realizowało głównie maksymalnie uproszczone blokowiska z wielkiej płyty. Spośród najlepszych realizacji z lat 60 i 70 tylko nieliczne zachowały pełnię walorów pierwotnych projektów. Istnieje tym samym duża potrzeba wprowadzenia polityki ich ochrony, w tym przywracania utraconych walorów architektonicznych. Wskazując na kielecką powojenną wartościową modernistyczną architekturę należy zacząć od jej najdawniejszego przykładu - z roku 1947, kiedy przy ul. Urzędniczej wzniesiono drewniany kościół pw. Niepokalanego Serca NMP autorstwa architekta Stanisława Skibniewskiego, z interesującymi modernistycznymi wnętrzami. Do jego budowy miano użyć drewna z baraków hitlerowskiego obozu pracy w Krakowie-Płaszowie. Kolejną modernistyczną powojenną świątynią jest kościół pw. Chrystusa Króla na Baranówku zaprojektowany przez wybitnego architekta prof. Witolda Cęckiewicza i zrealizowany w latach 1965-1968. Jego najciekawszym elementem była frontowa ściana w formie mozaiki z witrażowych krzyżyków, które dodatkowo we wnętrzu dawały wrażenie migotliwej poświaty. Po roku 2000 witraże zostały w ramach docieplenia kościoła zamurowane. Kolejny istotny obiekt to niedoszła siedziba kurii biskupiej przy ul. Wesołej 57. Tuż po wybudowaniu, w 1960 roku, nowy budynek, zrealizowany według projektu architektów Andrzeja Rostkowskiego i Mieczysława Gliszczyńskiego, został przejęty przez państwo i przeznaczony na przychodnię specjalistyczną. Po odzyskaniu przez Kościół budynku, dzierżawiąca go prywatna szkoła wyższa dokonała w latach 90 zmian przy obiekcie.

Wiele udanych kieleckich realizacji okresu PRL-u było autorstwa architekta Edwarda Modrzejewskiego. Jego pierwszym dziełem było niewielkie osiedle mieszkaniowe wybudowane w roku 1958 u zbiegu ulic Żeromskiego i Wojska Polskiego. Młody architekt wykorzystał szansę i w krajobrazie

Kielc pojawiły się m.in. charakterystyczne modernistyczne bloki z półokrągłymi balkonami. Ich architektura jest obecnie częściowo zatarta niewłaściwie przeprowadzoną termomodernizacją. Modrzejewski projektował też w latach 60 pierwsze w Kielcach mieszkalne wieżowce, zwane ówczasie punktowcami. Przy WDK, przy ul. Czarnowskiej, w dwóch z trzech z nich, zabudowano pionowe pasy przeszklenia klatek schodowych oraz przy Karczówkowskiej i Nowym Świecie. Dodatkowo bank przy ul. Staszica z elewacją z wielokolorowej cegły i nieistniejący już, bardzo udany architektonicznie, ośrodek Relaks nad Zalewem. Pochodzącymi z lat 60 autorstwa innych architektów są budynki na rogu ulic Paderewskiego i Żytniej oraz ul. Żelaznej i Żytniej (arch. Tadeusz Kościelny), kamienica z 1963 roku przy Wesolej 27, kamienica przy Paderewskiego 29a, dawna siedziba OPGK przy ul. Sienkiewicza 66 z ciekawą elewacją, biurowiec na rogu ulic Wspólnej i Paderewskiego (pierwszy w Kielcach zbudowany z dekoracyjnych elementów prefabrykowanych – jedna z jego części została po roku 2000 pokryta styropianem), siedziba oddziału Naczelnej Organizacji Technicznej przy ul. Sienkiewicza autorstwa Stanisława Kawiorskiego (zniekształcona dobudową kiosku Ruchu), Poczta Główna przy pl. Niepodległości (z zamurowaną współcześnie częścią oryginalnych okien), blok między ulicami Warszawską, IX Wieków Kielc i Kozią, trójczłonowy biurowiec na Krakowskiej Rogatce, siedziba Sanepidu przy ul. Jagiellońskiej i – również przy ulicy Jagiellońskiej – duży Dom Pomocy Społecznej. Lata 60 to również budowa szkół „tysiąclatek”, wśród których zdarzały się realizacje ponadprzeciętne. W Kielcach najciekawsze były: SP nr 13 przy ul. Prostej z dużymi mozaikami na elewacji autorstwa zespołu artystów: Heleny i Romana Husarskich, Marii Ledkiewicz i Zygmunta Kaczora (szkołę przebudowano na siedzibę Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego) oraz SP nr 16 przy ul. Toporowskiego (dziś Marszałkowskiej) - jedna z trzech w Kielcach nowoczesnych szkół pawilonowych, mająca bardzo dużą wartość architektoniczną (1962, autorstwa Anny Graf-Chylińskiej). Wymienić trzeba także: krytą pływalnię przy ul. Krakowskiej (która po przebudowie utraciła walory architektoniczne), Halę Widowiskowo-Sportową (oddana do użytku w 1964 roku i mająca swój bliźniaczy odpowiednik we Włocławku – również po nieudanych przebudowach utraciła wiele z pierwotnych walorów architektonicznych), biurowiec Cezas przy Chęcińskiej (nieistniejący). Na przełomie lat 60 i 70 powstało w Kielcach kilka bardzo dobrze zaprojektowanych budynków o lekkim wizualnie bardzo przeszklonym charakterze: pierwsza wersja Domu Handlowego Puchatek, pawilon meblowy przy ul. Solnej (przebudowany w końcu lat 90 na siedzibę PZU Życie), pawilon Społem przy ul. Czarnowskiej i najciekawsza, znakomita architektonicznie również wewnątrz, przeszklona rotunda kawiarni Biruta zrealizowana wg projektu arch. Grzegorza Bauera z wnętrzami autorstwa Andrzeja Grabiwody i płaskorzeźbami Adama Wolskiego.

Z czterech najwybitniejszych kieleckich realizacji architektonicznych lat 60/70/80 XX wieku szczęścia nie miał znakomity zespół gmachów Wojewódzkiej Rady Narodowej wybudowany w latach 1969-1971 według projektu Stanisława Kawiorskiego i Tadeusza Steinera - dziś siedziba Świętokrzyskiego Urzędu Wojewódzkiego i Urzędu Marszałkowskiego, który w wyniku zakończonej w 2015 roku termomodernizacji utracił wiele ze swych walorów architektonicznych. Z kolei bardzo pozytywnym przykładem jest historia najważniejszej ikony kieleckiej architektury drugiej połowy XX wieku czyli okrągłego wyspowego dworca autobusowego, którego kształt architektoniczny jest pochodną zastosowania opatentowanego bezkolizyjnego rozwiązania komunikacyjnego opartego na ruchu na planie koła zaproponowanego przez inż. Mieczysława Kubalę – jednego z trzech, obok konstruktora Jerzego Radkiewicza i architekta Edwarda Modrzejewskiego, autorów projektu. Koncepcja została przedstawiona publicznie w 1969 roku, dworzec oddano do użytku 15 lat później. W XXI wieku mocno podupadły dworzec był zagrożony przebudową na galerię handlową – ostatecznie miasto Kielce uchwaliło chroniący jego funkcję miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (dworzec został też wpisany do gminnej ewidencji zabytków), a następnie kupiło go od prywatnego właściciela (który wcześniej kupił go od Skarbu Państwa - kielecki PKS był firmą państwową) i, we współpracy ze Stowarzyszeniem Architektów Polskich, ogłosiło konkurs architektoniczny na odnowę dworca

z warunkiem zachowania całej oryginalnej konstrukcji. Spośród ośmiu dopuszczonych najlepszą okazała się praca kieleckich architektów Marcina Kamińskiego i Bartosza Bojarowicza. Autorom, przy zastosowaniu współczesnych materiałów i technologii, udało się zachować ducha lat 70. Po uzyskaniu 85% dotacji ze środków UE rozpoczęto prace budowlane i ostatecznie dworzec w nowej odsłonie został oddany do użytku w roku 2020. Kolejną zdecydowanie ponadprzeciętną realizacją architektoniczną tamtego okresu, jest gmach Kieleckiego Centrum Kultury autorstwa architekta Daniela Olędzkiego, pierwotnie zaplanowany na nową siedzibę Teatru im. Stefana Żeromskiego. Autorami wysokiej klasy wystroju wnętrz byli kieleccy twórcy: Adam Wolski i Andrzej Grabiwoda. Budowę „nowego teatru”, rozpoczęto w roku 1975, po czym była ona wielokrotnie przerywana. Czwartą z najważniejszych kieleckich realizacji tego okresu jest wybudowany w latach 1975-1984 wybitny architektonicznie kościół pw. św. Józefa na Szydłówku, autorstwa architekta Władysława Pieńkowskiego. Ciekawe i wartościowe architektonicznie są też trzy inne kościoły, których budowa rozpoczęła się w latach 80: kościół pw. NMP Matki Kościoła w Kielcach-Dąbrowie (1983-1992, autorstwa architektów: Zygmunta Kumora i Stefana Bogusławskiego), kościół pw. Miłosierdzia Bożego na Czarnowie (1983-2000 autorstwa architektów: Mariana Szafronskiego i Władysława Zaborowskiego) i kościół pw. św. Maksymiliana Marii Kolbego na wschodnich obrzeżach miasta (1983 -1999, autorstwa arch. Zbigniewa Grządzieli).

W trakcie okresu PRL-u nastąpił bardzo duży rozwój przestrzenny i demograficzny Kielc. Liczbę 100 tys. mieszkańców miasto przekroczyło w roku 1965, a jej podwojenie zajęło zaledwie 20 lat. Dwustu tysięczna obywatelka Kielc urodziła się w 1985 roku. Ówcześni urbaniści planowali, że docelowo miasto będzie zamieszkiwać ponad 300 tys. mieszkańców (dziś w Kielcach mieszka ich nieco ponad 180 tys.). Do Kielc przyłączono kolejne tereny, niewielkie historyczne centrum otoczył ze wszystkich stron wieniec osiedli bloków wielorodzinnych, powstało też kilka osiedli szeregowych domów jednorodzinnych. Wybudowano lub rozbudowano wiele fabryk i zakładów produkcyjnych. Najciekawszym przykładem architektury przemysłowej tego okresu są zachowane do dziś hale produkcyjne Chemaru oraz stojąca przy ul. Olszewskiego, również kiedyś będąca częścią Chemaru, wieża ciśnień. Bardzo ważnymi były inwestycje związane ze szkolnictwem wyższym – od połowy lat 60 w Kielcach rozwijały się Politechnika Świętokrzyska (z dużym kampusem wybudowanym na przełomie lat 60 i 70) i Wyższa Szkoła Pedagogiczna, planowano uruchomienie Akademii Medycznej. W latach 60 na Czarnowie wbudowano nowoczesny Szpital Wojewódzki. W połowie lat 70 oddano do użytku siedzibę Radia Kielce. Wyróżniającymi miasto inwestycjami były: wtopiony w skały Kadzielni amfiteatr z widownią na 5 tys. miejsc (1971) i, niestety nieudana, bo jak się okazało niewłaściwie sprofilowana, skocznia narciarska na Stadionie. Powstały dwa wyciągi narciarskie (na zboczach gór Telegraf i Pierścienica), a pod koniec okresu PRL między Kadzielnią a Stadionem Leśnym oddano do użytku stadion lekkoatletyczny. Wcześniej, bo w latach 50, na Silnicy, na wysokości osiedla Szydłówek utworzono zalew rekreacyjny. Pośród wielu dość sztamowych osiedli bloków wielorodzinnych powstało kilka założeń przestrzennych o dużej wartości jak: obszar osiedla między ulicami Krakowską, Gagarina i Legionów, osiedle domów jednorodzinnych przy Kadzielni, osiedle Skarpa przy Dolinie Silnicy, świetnie korespondująca z przedwojennym gmachem szkolnym zabudowa ulicy (o charakterze alei) św. Stanisława Kostki, bardzo dobry przykład złamania sztamowości budownictwa z wielkiej płyty jakim jest osiedle Pod Dalią czy cieszące się dużym uznaniem urbanistów rozplanowanie osiedla Bocianek. Swego rodzaju pomostem między schyłkowym okresem PRL-u a powstałą po 1989 III RP były inwestycje kieleckiego Przedsiębiorstwa Eksportu Budownictwa i Usług Technicznych Exbud (w latach 80 „wyspy” wysokiej jakości budownictwa w morzu kryzysowej rzeczywistości, a na początku lat 90 – po sprywatyzowaniu - jednej z pierwszych 5 firm notowanych na Giełdzie Papierów Wartościowych). W latach 1987-90 firma wybudowała dla siebie przy alei Solidarności (wtedy Manifestu Lipcowego) imponujący wtedy 13-piętrowy biurowiec Centrum Biznesu. Wcześniej, w roku 1985, przy ulicy Wojska Polskiego Exbud wybudował wyróżniający się stylem

architektonicznym i jakością kompleksu budynków mieszkalnych wg projektu arch. Ewy Głowackiej. Należy dodać, że w tym samym czasie ta sama pracownia architektoniczna zaprojektowała również bardzo oryginalny blok przy ul. Prostej 14/16.

5.2. Analiza konserwatorska

5.2.1. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy to świadectwo działalności mieszkańców danego regionu prowadzonej na przestrzeni wieków, dlatego najpełniej stanowi o jego tożsamości. Składa się z elementów przyrodniczych, ale przede wszystkim z wytworów i osiągnięć cywilizacyjnych człowieka. Są to zarówno pojedyncze obiekty i zespoły budowli, dzieła sztuki, elementy zagospodarowania przestrzeni, krajobrazy miejskie i wiejskie, kształtujące świadomość i tożsamość regionalną mieszkańców.

Szczególną cechą krajobrazu kulturowego Kielc jest przenikanie się wytworów cywilizacyjnych człowieka z naturalnym, bardzo atrakcyjnym wizualnie ukształtowaniem terenu. Przykładem tego jest unikalny atut krajobrazu kulturowego Kielc czyli **zespół czterech rezerwatów geologicznych ustanowionych na obszarze dawnych kamieniołomów i wapienników**. Na ich przykładzie widać, że skutki cywilizacyjnej (w tym przypadku przemysłowej) działalności człowieka mogą być nieoczekiwane i zaskakujące - to co dziś jest niezwykle malowniczym i atrakcyjnym (również turystycznie), elementem miejskiego krajobrazu pierwotnie wiązało się przecież z dużą degradacją przyrodniczą. Warto w tym kontekście zwrócić uwagę, że jeden z rezerwatów – Skałka Geologów na Kadzielni – mimo, że nie ma tam już poza układem skał żadnych pozostałości infrastruktury przemysłowej, wpisany jest do rejestru zabytków. Również rezerwat krajobrazowy Karczówka czyli zalesione wzgórze (formalnie góra w paśmie Kadzielniańskim Gór Świętokrzyskich) z XVII-wiecznym kościołem i klasztorem na szczycie, pierwotnie była wykarczowana (stąd jej nazwa) i przeorana bardzo licznymi szybami (szparami) górnictwem (kościół był ufundowany, by służyć okolicznym górnikom).

Jednocześnie założenia urbanistyczno-krajobrazowe **Karczówki** oraz **Wzgórza Zamkowego** to zespoły najcenniejszych kieleckich zabytków to również wykorzystanie naturalnego krajobrazu. Po wybudowaniu w XVII wieku kościoła i klasztoru na Karczówce z fundacji bp. Marcina Szyszkowskiego, jego następcy bp. Jakub Zadzik wybudował na Wzgórzu Zamkowym swoją rezydencję w taki sposób, by krajobrazowo z Karczówką korespondowała, tworząc barokową oś widokową, uzupełnioną potem łączącą oba wzgórza kalwarią czyli ciągiem kapliczek ze stacjami drogi krzyżowej. Ta najcenniejsza kielecka oś widokowa została na przełomie lat 60 i 70 XX wieku w znacznym stopniu zdegradowana, poprzez budowę pomiędzy oboma wzgórzami, parawanowych 11 kondygnacyjnych bloków.

Oba wzgórza są najcenniejszymi elementami krajobrazu kulturowego Kielc, dlatego każda decyzja dotycząca nowych inwestycji powinna uwzględniać ich wartość. Istotne jest w ich przypadku zarówno analizowanie zabudowy w najbliższym otoczeniu zabytków, jak i zachowywanie dalekich osi widokowych (np. widok na Wzgórze Zamkowe od strony ulicy Warszawskiej na Szydłówku czy z ulicy Grunwaldzkiej na Czarnowie). Nie zawsze podejmowane decyzje były dla powyższych wartości korzystne, poza wspomnianą wcześniej budową parawanowych wieżowców przy ul. Karczówkowskiej, kontrowersyjną była decyzja o budowie osiedla Podkarczówka z wysokimi wielorodzinnymi budynkami (lata 70-te XX w.). Doszła do skutku tylko w formie cząstkowej tj. jednego wysokiego budynku

(dzisiejszego hotelu DAL) – decyzja o wysokiej zabudowie w obszarze średniowiecznego miasta lokacyjnego, w rejonie ulicy Piotrkowskiej. W tamtym okresie były również plany przebicia się przez zabytkową tkankę najstarszej części miasta szeroką ulicą łączącą ulice Warszawską i Krakowską. Przykładem bardzo złej decyzji z lat 80 XX wieku, która została zrealizowana, jest duży kubaturowo obiekt szpitalnej spalarni odpadów z wysokim kominem, który bardzo zaburza widok na Karczówkę ze strony osiedli Pod Dalnią I Ślichowice. Sąsiadujące z Karczówką wzgórza Dalnia i Grabina (gdzie również zachowało się wiele pozostałości dawnego górnictwa, w tym pozostałości szybu dawnej kopalni Barbara oraz malowniczy dawny kamieniołom Grabina), zostały objęte ochroną poprzez przyjęcie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Planu takiego nie ma jednak dotąd u samych podnóży Karczówki, przez co postępująca w ostatnich latach zabudowa przedpola wzgórza jest w wielu przypadkach niespójna, źle wpływająca nie tylko na krajobraz, w tym osie widokowe, ale też na drożność komunikacyjną (utrwalanie nowymi inwestycjami złych parametrów czekających na przebudowę gruntowych ulic w tym rejonie).

Równie istotnym elementem krajobrazu kulturowego miasta jest **założenie urbanistyczno-krajobrazowe najstarszej części kieleckiego śródmieścia**. Jego kluczowymi składowymi są oczywiście wnętrza urbanistyczne placu NMP, placu Zamkowego i Rynku, krajobraz ulic Zamkowej, Kapitulnej i Jana Pawła II ze skwerem Żeromskiego, obszar Parku Miejskiego im. Staszica ze stawem, przedpole murów zamkowych od strony ulic Staszica i Kapitulnej, otwarcia widokowe na Rynek z ulic Małej, Dużej, Warszawskiej i Bodzentyńskiej, układ najstarszej części ulicy Wesolej widokowo od strony wschodniej zamknięty bryłą kościoła św. Wojciecha. Należy w tym miejscu zwrócić uwagę, że wgląd z obszaru Krakowskiej Rogatki na najbardziej zabytkową kielecką ulicę tj. Jana Pawła II wymaga uwagi i wprowadzenia porządkujących działań. Istotną najnowszą zmianą w krajobrazie przedpola Wzgórza Zamkowego jest budowa na terenie dawnego browaru Stumpfa/Karscha wysokich budynków mieszkalnych.

Dużą, wyróżniającą Kielce, wartością krajobrazu kulturowego jest terenowe ukształtowanie ich głównej ulicy, dziś 1,2 km deptaka, czyli ulicy Sienkiewicza. Patrząc od strony kościoła ewangelickiego ulica biegnie malowniczo w dół do mostu na Silnicy, a potem wspina się w górę do dworca kolejowego. Po II wojnie światowej dbano o harmonijność jej zabudowy tj. by nowe budynki nie były zbyt wysokie. Ostatnio powstał w tym zakresie wyłom – do modernizowanego teatru im. S. Żeromskiego dobudowano w miejscu sąsiadującej kamienicy techniczny budynek bez okien, który nie tylko przewyższa okoliczną zabudowę, ale też nocą jego szczyt jest dodatkowo iluminowany. Kolejną dużą wartością przestrzeni powstałych w XIX wieku jest wnętrza urbanistyczne placu Wolności i wybiegające z niego ulice, w tym przede wszystkim oś widokowa ulic Mickiewicza i Głowackiego, zamknięta z jednej strony stojącym na miejscu dawnej cerkwi pomnikiem Armii Krajowej, a z drugiej gmachem rektoratu UJK czyli dawnego Domu Partii.

Bardzo cenne, jak już wyżej wskazano, są w krajobrazie Kielc **obszary rezerwatów geologicznych z ich założeniami parkowymi**: Kadzielnia ze Skalką Geologów, amfiteatrem, tarasami widokowymi, będącym widokową dominantą byłym pomnikiem Bojowników o Wyzwolenie Narodowe i Społeczne, obszernym przedpoziem od strony ulicy Krakowskiej (z wglądem w obszar Kadzielni), „Ślichowice” z tarasami widokowymi i przedpoziem od strony ul. Kazimierza Wielkiego, rozległa Wietrznia z wkomponowanym w krajobraz Centrum Geoedukacji. Jednym z dużych walorów krajobrazowych Wietrzni jest widok znad urwiska nad głęboką niecką dawnego kamieniołomu w stronę góry Telegraf – na tej osi widokowej, w rejonie ul. Hauke-Bosaka planowana jest budowa nowych zespołów bloków wielorodzinnych – bardzo ważne jest, by zbyt wysoka zabudowa nie zaburzyła wartości krajobrazowych. Korespondują ze sobą widokowo również m.in. Kadzielnia z Karczówką – także w tym przypadku konieczna jest dbałość o parametry zabudowy pomiędzy tymi wzgórzami.

Kolejne mające dużą wartość elementy kieleckiego krajobrazu kulturowego to:

- zespół krajobrazowy dworca autobusowego i kościoła pw. Podwyższenia Krzyża Świętego (widok od strony ulic Czarnowskiej i Gosiewskiego);
- historyczny układ ulic Białogonu z kościołem;
- krajobraz ulicy Czerwonego Krzyża, ze zwartą północną pierzeją wysokiej modernistycznej zabudowy z lat 30 XX wieku oraz wgląd z tej ulicy na wnętrze placu NMP;
- przedwojenna modernistyczna pierzeja ulicy Żytniej z szerokim pasem zieleni przed nią;
- krajobraz ulicy Seminaryjskiej z gmachami KW Policji i Sądu;
- Plac Piłsudskiego - przedpole gmachu WDK;
- zespół cmentarzy Starego i Nowego z pomnikiem Homo Homini pomiędzy nimi;
- obszar Psich Górek z dawnym kamieniołomem;
- aleja Legionów;
- obszar Stadionu Leśnego;
- ulica św. Stanisława Kostki z gmachem szkolnym na jej zwieńczeniu;
- zespół zabudowy między ulicami Źródłową, Astronautów, Winnicką (z zielonym przedpołem czyli skwerem Krawczyńskiego) i Zagórską oraz pasażem Pazdura, wewnątrz obszaru;
- plac Moniuszki z gmachem KCK;
- zespół zabudowy między ulicami Krakowską, Gagarina i Legionów;
- widok z alei IX Wieków Kielc na zespół gmachów ŚUW i Urzędu Marszałkowskiego;
- park Dolina Silnicy z przylegającym do niego osiedlem Skarpa;
- obszar Zalewu na Silnicy;
- obszar Ogrodu Botanicznego na przedpolu Karczówki;
- park im. Dygasińskiego posadowiony na zboczu wzgórza między osiedlami Bocianek i Słoneczne Wzgórze – z górnych części parku rozciąga się rozległy widok na miasto;
- zespół zabudowy przy alei Solidarności, na wysokości osiedla Bocianek (z dawnym Centrum Biznesu Exbudu);
- zespół zabudowy wojskowej na Bukówce;
- zespół przemysłowej zabudowy WSP Społem między ulicami Grunwaldzką, Mielczarskiego i Sienną, z kominem z 1898 roku.

Pozytywny wpływ na jakość kieleckiego krajobrazu kulturowego ma przyjęcie przez władze miasta tzw. uchwały krajobrazowej – porządkującej przestrzeń reklam i szyldów.

Oprócz obszarów, wewnątrz urbanistycznych czy osi widokowych cennych i zasługujących na ochronę, w Kielcach znajdują się również obszary (czasem rozległe) krajobrazowo mocno zdegradowane, z bardzo chaotyczną niską zabudową jak np. rejon ulic Batalionów Chłopskich i Łódzkiej. Negatywnymi przykładami są też niektóre obrzeża śródmieścia, które niegdyś były przedmieściami, np. bardzo chaotycznie zabudowane obszary wokół ulic: Nowy Świat, Domaszowskiej i Piekoszowskiej (na odcinku między Mielczarskiego i Jagiellońską).

Szczególnym elementem krajobrazu, który może być postrzegany zarówno negatywnie jak i pozytywnie jest rozległy obszar Elektrociepłowni Kielce z widocznym w niemal wszystkich dzielnicach miasta 206-metrowym kominem.

5.2.2. Zabytki nieruchome

W Kielcach znajdują się zabytki z różnych okresów historycznych – niektóre mają wielkie znaczenie ze względu na bardzo wysoką jakość architektury, inne – mimo, że indywidualnie nie są ponadprzeciętne i wiele podobnych jest w innych miastach – są istotne dla Kielc jako ważna pamiątka ich historycznego rozwoju. W tym drugim przypadku właściwa opieka nad nimi jest niezbędna, by zachować historyczny krajobraz jakiejś ulicy czy placu, bądź jeden z ostatnich zachowanych przykładów danego typu zabudowy. Ma to tym większe znaczenie, że w Kielcach, choć znajdują się w nich zabytki najwyższej klasy, obszar historycznej miejskiej tkanki pierzejowej zabudowy, jest w porównaniu do innych historycznych miast, stosunkowo niewielki. W takim kontekście mająca walory zabytkowe „zwykła kamienica” jest cenniejsza niż w mieście, w którym podobnych kamienic zachowało się bardzo wiele.

Kieleckie zabytki należy postrzegać przede wszystkim przez kontekst historycznych zespołów zabudowy.

Zdecydowanie najcenniejszym z nich, mającym ogromną ponadlokalną wartość jest **zespół zabudowy na Wzgórzu Zamkowym**. Jego rdzeniem jest oczywiście kielecki pomnik historii czyli pałac pobiskupi z przylegającym do murów zamkowych spichlerzem i bazyliką katedralną, jednak wielką zabytkową rangę mają wszystkie obiekty Wzgórza traktowane jako całość, nawet jeśli któryś z elementów tej całości indywidualnie ma wartość przeciętną. Obecnie w granicach Wzgórza Zamkowego większość obiektów znajduje się w dobrym lub bardzo dobrym stanie – bardzo często są one wykorzystane jako siedziba muzeum lub jednostki kultury (nasycenie takich funkcji jest na obszarze Wzgórza bardzo duże, przez co ma on znaczny potencjał turystyczny). Obecnie w granicach Wzgórza Zamkowego pozostały jeszcze trzy historyczne obiekty o niewykorzystanym potencjale: ufundowany przez bp Załuskiego spichlerz przy ul. Zamkowej, przylegające do niego piwnice browaru wystawionego przez bp Sołtyka oraz dzwonnica katedralna. Do tego można dodać znajdującą się na granicy obszaru Wzgórza zabytkową łaźnię miejską.

Inne ważne zespoły kieleckiej zabytkowej zabudowy to **obręb dawnego miasta lokacyjnego czyli Rynek z przylegającym do niego obszarem**, zabudowa ulicy Sienkiewicza, zabudowa Nowego Miasta (dzielnicy gubernialnej), zabudowa dzielnicy przydworcowej, zabudowa staszicowskiej części dawnej osady przemysłowej Białogon. W przypadku tych obszarów wielkie znaczenie ma dbałość nie tylko o samo zachowanie historycznej zabudowy, ale też, by przy wszystkich historycznych obiektach przywracać zatarte wcześniej oryginalne elementy architektury (detale, kształt okien, stolarkę itd.). Uzupełnieniem historycznego centrum Kielc są **zabudowania zespołów urbanistycznych wzgórza Karczówka z pobernardyńskim zespołem klasztornym**, cennym zarówno jako indywidualny zabytek jak i założenie krajobrazowe. Nieco dalej od centrum znajduje się historyczny **zespół zakładu przemysłowego i osiedla przemysłowego Białogon**, stanowiący obecnie relikwint nie tylko założenia urbanistycznego, ale i kompleksowo projektowanego centrum przemysłowego.

Z obszarów o charakterze poprzemysłowym (poza Białogonem) najbardziej warte uwagi i rozpoznania jest „kolejowa dzielnica” **Herby**, gdzie zachowały się interesujące przykłady zabudowy – młyny, domy kolejarzy, dawne świetlica, później przedszkole.

W ostatnich latach coraz bardziej jest doceniana **architektura przedwojennego i powojennego modernizmu**. Mające wartość zabytkową kieleckie gmachy modernistyczne (wymienione w części „Zarys historii obszaru miasta Kielce”) często jeszcze czekają na objęcie ich ochroną i podjęcie działań przywracających walory pierwotnych projektów.

Oczywiście, najbardziej reprezentatywne przykłady zabytków miasta Kielce to obiekty o największych walorach artystycznych, lecz zasób zabytków miasta to również obiekty przeciętne, niewyróżniające

się, świadczące o jego codzienności, historii zwykłych ludzi i trudu rozwoju w czasach historycznych i współczesnych.

Poniżej przedstawiono zespół zabytków miasta Kielce o szczególnie wyróżniającym się znaczeniu zabytkowym w formie krótkiego katalogu, stanowiącego uzupełnienie powyższych analiz.

Zabudowa rynku

Rynek (dawniej: Plac Partyzantów) z wlotami ulic: Piotrkowskiej nr 2, 4, 6 (dawniej: 1 Maja), Koziej (dawniej: Świętokrzyska), Warszawskiej 2, 2a, 4 (dawniej: Rewolucji Październikowej), Bodzentyńskiej 1, 2, 3, 4, 5 (dawniej: Armii czerwonej), Małej nr 2 (dawniej: Kilińskiego), Leśnej 1 z dawnym zajazdem. Znajdująca się tutaj malownicza zabudowa pochodzi głównie z XIX i XX stulecia. Całą zachodnią pierzeję Rynku zajmuje ratusz – Urząd Miasta Kielce. Jest to budynek o trzech kondygnacjach i czterospadowym dachu, posiadający arkadowe podcienie skrywające wejście do środka.

Tuż obok ratusza, na rogu z ulicą Małą w południowej pierzei stoi kamienica z 1767 roku, której budowniczym był Maciej Gilba – kucharz biskupa krakowskiego Kajetana Sołtyka. Jest to jednopiętrowy budynek z podpiwniczeniem oraz podcieniami. Na fasadzie budynku umieszczony jest orzeł będący herbem Sołtyków. Na lewo od niej znajduje się kamienica Saskich charakteryzująca się bogatym neobarokowym wystrojem frontowej elewacji z 1885 roku, stiukowymi dekoracjami w bramie i wnętrzach oraz zachowanym wystrojem XIX wiecznej apteki.

Po stronie wschodniej na rogu ul. św. Leonarda stoi kamienica zwana Wójtostwem, o której wzmianki pojawiły się już w XVI wieku, w której funkcjonował szynk z zajazdem dla podróżnych. W czerwcu 1794 roku przebywał tu przez dwa dni Tadeusz Kościuszko, co upamiętnia tablica wmurowana w ścianę. 24 maja 1800 roku budynek uległ spaleniowi podczas wielkiego pożaru miasta, który pochłonął 276 domów. Odbudowany w nowej formie, w 1858 roku został sprzedany Janowi Höningmanowi, który urządził na parterze sklep kolonialny, natomiast z pozostałej części zrobił „Hotel Saski”. Obecnie piętro budynku jest zamieszkane, natomiast na parterze znajdują się lokale usługowe.

W północno-wschodniej części Rynku, na skwerku pomiędzy obecną ul. Warszawską i Bodzentyńską, stoi figura Świętej Tekli z 1765 roku przeniesiona na to miejsce w roku 1836 spod kamienicy Gilby. W północnej pierzei na rogu Rynku i ulicy Warszawskiej mieści się pochodząca z XVIII wieku, a rozbudowana w wieku XIX kamienica Kosterskich. Jest to czworokątny budynek z elewacjami od ulicy Orlej, Warszawskiej i Rynku. Północna fasada posiada klasycyzujący wystrój z boniowaniem. W XIX wieku w budynku znajdował się sklep oraz prawosławna cerkiew. Na początku XX wieku część budynku użytkowała Resursa Kupiecka, od 1904 roku - pensja Marii Krzyżanowskiej, a w latach 1909-1914 - szkoła przemysłowo-techniczna inżyniera Zygmunta Kosterskiego. Obecnie, od 1954 roku parter jest zajmowany przez najstarsze w Kielcach Delikatesy. Na lewo od niej znajduje się kamienica Tomkiewiczów mieszcząca Muzeum Dialogu Kultur – oddział Muzeum Narodowego w Kielcach. Jest to piętrowy, podpiwniczony budynek z II połowy XVIII wieku ze sklepionymi podcieniami od frontu.

Budynki użyteczności publicznej**Budynek poczty (ul. H. Sienkiewicza 7)**

Przykład klasycystycznej zabudowy ulicy z lat 20.XIX wieku. Budynek jest jedną z najstarszych siedzib poczty w Polsce (pełni tę funkcję od 1830 roku).

Frontowa, murowana zabudowa Poczty usytuowana jest w zwartej zabudowie południowej pierzei ulicy Sienkiewicza, na narożnej parceli przy placu Sienkiewiczowskiej Dzielnicy Mieszkaniowej - budowanej w latach powojennych. Obiekt ukształtowany symetrycznie, jest podpiwniczony.

Fotografia 1. Widok na budynek poczty (ul. H. Sienkiewicza 7).

Oś środkową klasycystycznej fasady podkreślono przez wprowadzenie na niej obramienia w formie lizen dźwigających naczółek. W obramienie to z kolei wpisuje się pilastrowa oprawa głównego wejścia i kolumny flankujące drzwi balkonowe na piętrze. Okna dolnej, boniowanej kondygnacji umieszczone są w arkadowych blendach, okna na piętrze mają naczółki wsparte na konsolkach. Elewacje frontowe narożnego aneksu z lat 1918-1928 ukształtowano podobnie, ale z nieco gęstszym boniowaniem, arkadowymi oknami w parterze i konsolami opinające belkowanie. Lico ściętego narożnika zdobi symbol poczty - trąbka pocztowa i sgraffitowa dekoracja z wizerunkiem Jana Kochanowskiego, wykonana w ramach aranżacji placu Sienkiewiczowskiej Dzielnicy Mieszkaniowej.

Dawny Hotel Polski, ob. Państwowy Teatr im. Stefana Żeromskiego (ul. H. Sienkiewicza 32)

Obiekt jest ważnym przykładem budownictwa użyteczności publicznego z 2.połowy XIX wieku w kongresowym Królestwie Polskim, imponujący skalą i rozwiązaniami użytkowymi oraz pozostający w pierwotnej formie i funkcji. Budynek teatru powstał w latach 1877-1878, przy nowej reprezentacyjnej ulicy miasta nazwanej ulicą Konstantego (obecnie ulica Sienkiewicza). Projekt wykonał Franciszek Ksawery Kowalski - ówczesny architekt gubernialny.

Budynek kształtuje pierzeję północną środkowej części ulicy stanowiącej obecnie główny deptak miejski. Jest to dwupiętrowa, podpiwniczona kamienica, z piętnastoosiową eklektyczną fasadą luźno nawiązującą do renesansu. Trzy środkowe oraz skrajne osie są lekko zryzalitowane; wyróżniono je półkoliście sklepionymi oknami i pionowymi podziałami tworzonymi przez pilastry oraz półkolumny. Całość wieńczy rozbudowany gzyms, a poziom parteru jest zaakcentowany pseudoboniowaniem. Oś fasady wyznacza brama przejazdowa, po bokach której rozmieszczono komunikację - schody. Stronę zachodnią, na wysokość pięter i poddasza zajmuje sala teatralna (ze sceną, lożami i „jaskółkami”), a po stronie wschodniej znajdują się obecnie pomieszczenia uzupełniające funkcje teatru (dawniej część hotelowa).

Fotografia 2. Widok na budynek dawnego Hotelu Polskiego (ul. H. Sienkiewicza 32).

Dawny hotel Versal (ul. H. Sienkiewicza 13)

Okazały budynek dawnego hotelu z 2. dekady XX wieku, w zwartej zabudowie miejskiej; wartość architektoniczna zachowana w ukształtowaniu bryły i eklektycznym wystroju elewacji.

Hotel Versal Marianny i Michała Wilczyńskich został wybudowany w 1912 roku według zachowanego projektu kieleckiego architekta Władysława Pietrzykowskiego. W 1940 roku Niemcy zajęli budynek na cele wojskowe. Po wojnie mieściły się w nim organizacje młodzieżowe i PSS „Społem” (na parterze urządzono bar „Bartek”). Dawny hotel, obecnie jest użytkowany na cele usługowo-handlowe.

Budynek usytuowany jest w śródmieściu Kielc, w zwartej zabudowie, na narożnej parceli u zbiegu dwóch ulic: Sienkiewicza i Staszica. Wymurowano go z cegły, jako obiekt dwupiętrowy, podpiwniczony, na planie odwróconej litery L, nakryty dachem dwuspadowym. Dwie frontowe wieloosiowe elewacje uzyskały bogaty, jednolity wystrój architektoniczny. Najbardziej eksponowany, zewnętrzny narożnik mocno uplastyczniono, przez ukształtowanie pięter w formie dwóch logii, jedna nad drugą, za jedną wspólną kolumną. Ponad dachem tę partię akcentuje wydatna kopułka zwieńczoną latarnią. Parter boniowany w pasy ma nieco monotony charakter. Natomiast dwie górne kondygnacje opinają gęsto korynckie pilastry w wielkim porządku, rozdzielające okna w bogato dekorowanych obramieniach. W wystroju sztukatorskim dominują motywy późnobarokowe. Balkony zaopatrzone w bogate, kute żelazne balustrady.

Fotografia 3. Widok na budynek dawnego hotelu Versal (ul. H. Sienkiewicza 13).

Zespół d. Domu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Obronnego (ul. P. Ściegiennego 2)

Przykład dobrze zachowanej, modernistycznej architektury użyteczności publicznej, wyróżniającej się monumentalną bryłą i oryginalnym, historyzującym detalem elewacji i wnętrza. Projekt wybitnego architekta Edgara Norwertha. Wyraz idei patriotycznych i upamiętnienie czynu legionowego. Zbudowany w latach 1933-1935 na terenie dawnego folwarku „Psiarnia”, jako część kompleksu sportowego, z inicjatywy Komitetu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego w Kielcach, związanego ze stacjonującym w mieście 4 Pułkiem Legionów. Wybudowany w rocznicę odzyskania niepodległości i zlokalizowany przy trakcie, którym wkroczyła do Kielc Pierwsza Kompania Kadrowa z Józefem Piłsudskim na czele - stanowił hołd złożony legionistom i marszałkowi.

Fotografia 4. Widok na Zespół d. Domu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Obronnego.

Zespół składa się z kompleksu połączonych skrzydeł, zgrupowanych wokół niewielkiego dziedzińca. Od strony wschodniej wygradza je murowano-żeliwne, przedwojenne ogrodzenie, z kamiennymi słupami zwieńczony metalowymi sterczynami (quasi żelazce halabard). Jest murowany z cegły, tynkowany, ze stropami żelbetowymi oraz płaskimi dachami. Okładzina parteru i podcieni, gzymsy i detal architektoniczny elewacji są z piaskowca, natomiast w wystroju wnętrza przeważają lokalne marmury oraz sztukaterie. Skrzydło północne i wschodnie ma charakter reprezentacyjny, z obszernym holem, ze schodami w kształcie litery T, prowadzącymi do okazałych sal na piętrze - tzw. Sali Kominkowej i Sali Lustrzanej. Wysunięte skrzydło północno-zachodnie przeznaczono na salę kinową,

zachodnie na biura, a południowe na salę gimnastyczną. Stosownie do funkcji, bogatszą oprawę architektoniczną zastosowano jedynie w asymetrycznych elewacjach północnych i wschodnich, które wyróżniają arkadowe podcienia w parterze, a na piętrze rząd prostokątnych portre-fenetre o naczółkach złączonych z okulusami. Piętro i narożniki ryzalitu wschodniego akcentują także smukłe, okrągłe słupy wsparte na konsolkach, całość zaś wieńczy rodzaj attyki. Na fasadzie północnej widnieje kamienna tablica z nazwą obiektu i datą 1935, zdobiona godłem z orłem polskim oraz motywem łuf armatnich.

Dawne bazy (ul. Wolności 2) ob. Muzeum Zabawek i Zabawy

Cenny przykład budownictwa użyteczności publicznej XIX wieku z zachowanym układem zabudowy oraz wystrojem architektonicznym elewacji i bram.

Hale targowe były jednym z pierwszych obiektów wzniesionych w nowej dzielnicy XIX-wiecznych Kielc. Zaplanowano ją według zatwierdzonego w 1870 roku projektu Franciszka Ksawerego Kowalskiego, ówczesnego budowniczego gubernialnego. Wytyczono szachownicowy układ ulic z centralnym placem, nazwanym wówczas Placem Bazarowym. Projekt budynku wykonał prawdopodobnie również Franciszek Ksawery Kowalski, a wybudował go w latach 1871-1873 żydowski przedsiębiorca z Chęcín Chaskiel Landau.

Fotografia 5. Widok na dawne bazy (ul. Wolności 2).

Obiekt przeznaczono pod wynajem - kramów, jatek i stacji mieszkalnych. Został odnowiony w 1896 roku i wkrótce urządzono na piętrze „dom gościnny dla ludu”. W 1905 roku uległ niewielkiej rozbudowie. Do II wojny światowej budynek podupadał - pod względem technicznym i sanitarnym. Po wojnie wykorzystywany był w różnych celach, między innymi były tu redakcje kieleckich gazet, biura i mieszkania; w skrzydle północnym urządzono drukarnię, a w piwnicach kawiarnię.

Skrzydło południowe (a zarazem frontowe od pl. Wolności) ma dwie kondygnacje, skrzydła boczne są parterowe; piwnice występują tylko pod częścią skrzydła północnego. Pośrodku frontowej i tylnej elewacji występują monumentalne, wysokie na dwie kondygnacje bramy umożliwiające komunikację z dziedzińcem; nad przejazdem południowym znajduje się wieżyczka z zegarem (i wyłaniającą się w południe figurką Baby Jagi). Skrzydła zespołu pokryte są głównie dachami dwuspadowymi, tylko w części zachodniej występuje dach pulpitowy. Elewacje budynku ukształtowane są w stylu neoklasycystycznym, z użyciem typowych wówczas środków wystroju architektonicznego - pilastry z głowicami, lizeny, gzymsy pośrednie i wieńczące, tympanony, półkoliście sklepione otwory okienne. Przyziemie od strony placu zajmują smukłe arkadowe otwory - dawniej wejścia do sklepików, obecnie częściowo zamurowane i przekształcone w okna - ukształtowane symetrycznie, po pięć po obu stronach bramy. Budynek wzniesiony z kamienia łamanego na zaprawie wapienno-piaskowej, z uzupełnieniami ceglany. Więźba dachowa drewniana, a dach kryty jest blachą płaską, ocynkowaną. Wykończenie wnętrza współczesne, dostosowane do potrzeb muzeum.

Dawny budynek towarzystwa wzajemnego kredytu (ul. H. Sienkiewicza 47)

Dobrze zachowany, czysty stylowo przykład reprezentacyjnej miejskiej budowli użytkowej w stylu secesyjnym (nurt historyzujący secesji); oryginalnie zakomponowane elewacje i starannie opracowane detale.

Projekt gmachu, siedziby Towarzystwa, został wyłoniony w drodze XXVIII Konkursu Koła Architektów w Warszawie omówionego w początku 1911 roku na łamach „Przeglądu Technicznego”. Wybrano projekt Zbigniewa Odrzywolskiego z Krakowa (bratanka i ucznia Sławomira Odrzywolskiego) budowy gmachu w stylu secesyjnym, z elementami historyzującymi, inspirowanymi kieleckim pałacem biskupów krakowskich. Budowę zaczęta w 1911 roku, prowadzili kielczanie - architekt Stanisław Szpakowski i Ludwik Klima ze swą firmą budowlaną. Przed II wojną światową w budynku miał siedzibę Bank Polskich Spółek Zarobkowych pod ówczesnym adresem - ulica Sienkiewicza 54. Budynek zachował się w prawie niezmienionym stanie. Dachówkę na dachach zastąpiono pokryciem z blachy.

Zbudowano go z cegły, jako obiekt jednopiętrowy, posadowiony na wysokich suterenach, nakryty wysokim wielospadowym dachem. Elewacje są ukształtowane w duchu secesji, sięgającej w tym wypadku do przerysowanych elementów gotyckich i barokowych. Zestawiano na nich partie tynkowane z czerwonym piaskowcem, złożonymi i polichromowanymi dekoracjami sztukatorskimi. Szersza elewacja od ul. Sienkiewicza, została zwieńczona półkolistym, załamującym się przyczółkiem, z kulami na szczycie i na złamaniach. Arkadowe wejścia usytuowane na skrajnych osiach, ujęto w wybrzuszone, przysadziste kolumny, podtrzymujące rzeźbione naczółki. Na zachodnim, głównym portalu piętrzą się masywne, zaoblone woluty. Wejście wschodnie akcentuje zawieszony nad nim, płytki prostokątny wykusz pod spłaszczonym hełmem. Nad oknami umieszczono płaskorzeźbioną w stiuku dekorację z kartuszem, w którym znajduje się kaduceusz, symbol Hermesa (znak handlu i pokoju), między i dwoma symetrycznie ustawionymi gryfami. Elewacja boczna węższa i niesymetryczna jest częściowo cofnięta i artykułowana dwoma płytkimi wykuszami i bocznym portalem południowym. Na skrajnej osi północnej widnieje liściasta tarcza z datą 1912. Rustykę cokołu, częściowo obramienia i masywne laskowania okien oraz portale odkuto z czerwonego piaskowca. W ornamentyce, także w kutyh żelaznych kratkach okien i wejścia, powtarza się motyw liści i owoców kasztanu.

Fotografia 6. Widok na Dawny budynek towarzystwa wzajemnego kredytu (ul. H. Sienkiewicza 47).

Budynek straży pożarnej (ul. Leonarda 10)

Jeden z nielicznych, dobrze zachowanych przykładów XIX-wiecznych zabudowań straży pożarnej. Stanowi materialne świadectwo historii kieleckiej Ochotniczej Straży Pożarnej, powstałej, jako jedna z pierwszych w kraju. Architektura z racji koszarowej funkcji prawie bezstylowa, z nikłymi eklektycznymi naleciałościami. W 1873 roku utworzono kielecką Ochotniczą Straż Ogniwą (OSO), która była trzecią z kolei ochotniczą strażą w kraju. Na jej czele stanął Karol Reichelt, a mieszkańcy licznie zasilali jej szeregi. W 1886 miejscu rozwiązanej przez władze organizacji utworzono Miejską Zawodową Straż Ogniwą, działającą do 1897 roku. Projekt sporządził już w 1875 roku budowniczy powiatu kieleckiego Alfons Welke. Straż pożarna funkcjonowała w obiekcie do 1972 roku.

Starszy z budynków - dawny magazyn narzędzi ogniowych (obecnie budynek garażowy) stoi kalenicowo wzdłuż ulicy, w linii jej zabudowy. Jest to parterowy obiekt na rzucie prostokąta, zbudowany z kamienia, nakryty dachem dwuspadowym. Jego elewację frontową wypełnia pięć szerokich arkadowych płycin z półkolistymi oknami w podłuczu, między tokańskimi pilastrami podtrzymującymi belkowanie. Budynek rozbudowano, dodając trakt od podwórza, nakryty przedłużoną połacią dachu. Drugi zabytkowy budynek, dawnych koszar strażackich, z zewnątrz przypomina dwupiętrową kamienicę. Usytuowany jest wzdłuż zachodniej granicy działki i zwrócony ścianą szczytową do ulicy. Elewacje posiadają skromny wystrój ograniczony do lizen i gzymsów kordonowych rozdzielających rytmicznie rozmieszczone okna. Wejście główne usytuowane jest na elewacji wschodniej, od podwórza. Wąską elewację frontową od ulicy wieńczy odcinkowo zamknięty szczyt, ujęty po bokach spływami.

Fotografia 7. Widok na Budynek straży pożarnej (ul. Leonarda 10).

Budynek Dyrekcji Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego (ul. Leonarda 4) ob. Muzeum Historii Kielc

Historyczna siedziba Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego, pierwszej instytucji finansowej w Kielcach; ciekawy przykład przeróbki klasycyzującej budowli z lat 40. XIX wieku, o funkcji biurowo-bankowej, na kamienicę mieszkalną.

Frontowy dom ma prostopadłościenną bryłę, nakrytą dwuspadowym dachem, z naczółkiem od wschodu. Usytuowany kalenicowo w pierzei ulicznej, prezentuje fasadę o bardzo bogatej dekoracji architektoniczno-sztukatorskiej, w której dominują gęsto zastosowane motywy antyczne: meandrowe fryzy, akroteriony, jońskie pilastry i akantowe mięsiste kroksztyny wspierające balkony. Monotonie fasady, o regularnym rytmie prostokątnych okien na jedenastu osiach, ożywiono przez wprowadzenie na trójosiowych krańcach płytkich ryzalitów, ujętych jońskimi pilastrami w wielkim porządku i zwieńczonych trójkątnymi frontonami. Arkadowe wejście główne do budynku jest umieszczone pośrodku boniowanego parteru. Poprzedza go dostawiona do elewacji aedikula o jońskich kolumnach, nakryta trójkątnym naczółkiem, ozdobionym akroterionami.

Fotografia 8. Widok na Budynek Dyrekcji Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego (ul. Leonarda 4).

Park miejski wraz z ogrodzeniem

To jeden z najstarszych parków miejskich urządzony na pozostałościach ogrodu użytkowo-ozdobnego z XVIII wieku, w zespole rezydencjonalnym biskupów krakowskich; park o znacznych walorach krajobrazowych, o swobodnej kompozycji, w typie parków angielskich, z zespołem rzeźb i pomników.

Park Miejski w Kielcach zajmuje tereny przynależne do zespołu pałacowego biskupów krakowskich, upaństwowionego w 1789 roku - dawny ogród kuchenny użytkowo-ozdobny, część folwarku i staw na rzeczce Silnicy. Ogród użytkowali urzędnicy Dyrekcji Górniczej, która go przejęła w 1818 roku. Dekadę później władze królestwa zezwoliły na oddanie go na cele publiczne. Formalne przekazanie miastu 5 morgów ogrodu nastąpiło w marcu 1830 roku. Teren ten obejmował tylko część wschodnią obecnego parku i był oddzielony od stawu ogrodzeniem o metalowych przęsłach. W ogrodzie stała murowana altana i rosły świeżo zasadzone drzewa. W latach 1821-1830 oś kompozycyjną stanowiła aleja wytyczona wzdłuż ogrodu, od której w części wschodniej, odchodziły promieniście mniejsze alejki. Po przejściu ogrodu przez miasto wzniesiono ogrodzenie od obecnej ulicy Jana Pawła II, nadając mu formę zbliżoną do obecnej. W prześwity między murowane przęsła wstawiono metalowe kraty (przeniesione z ogrodzenia wystawionego wcześniej od strony stawu). Odtworzono w tym wschodnim ogrodzeniu dawną bramę z północnego muru wokół kieleckiej kolegiaty. W 1835 roku przywieziono rzeźby kamienne z opactwa cysterskiego w Jędrzejowie - m.in. dwie figury św. Jana Nepomucena. W ogrodzie postawiono tylko wazony i jedną z figur Świętego - w narożniku, przy Rogatce Krakowskiej (obecnie stoi przed seminarium). Druga figura stanęła za stawem. Przed 1838 rokiem zmieniono nieco układ alei, dawną promienistą kompozycję zastąpiono alejami o swobodnym układzie, przenikającymi główną promenadę. Ogród stał się popularnym miejscem spacerów. W 1873 roku zbudowano po jego stronie zachodniej „resursę letnią” z pruskiego muru mieszczącą restaurację a obok niej - altankę do sprzedaży wód mineralnych. Po 1878 roku skorygowano nieco przebieg alejek bocznych wg projektu Stefana Daszewskiego. Choć pobliski staw należał do miasta od 1850 roku, przez pół wieku nie poradzono sobie z jego oczyszczeniem. Zasilająca go rzeczka zbierała bowiem cuchnące ścieki z całego miasta. Stan ten zmieniły dopiero prace melioracyjne wykonane w 1905 roku według projektu Teodora Chrzęńskiego. Zmniejszono i pogłębiono staw i ograniczono jego zasilanie tylko do strumienia, płynącego od pobliskiego źródła (obecnie Źródło Biruty). W 1906 w części wschodniej wystawiono pomnik wg projektu Stanisława Szpakowskiego poświęcony Staszicowi (w 1922 r. park otrzymał jego imię). Po II wojnie światowej, w 1953 roku, po wystawieniu pomnika St. Żeromskiego, z kolei dedykowano go pisarzowi. W połowie lat 60. XX w. budowa ronda po stronie południowo-zachodniej i poszerzenie ulicy Ogrodowej zmieniły nieco obrzeża parku. W 1986 roku dokonano zmiany patrona parku (stał się nim ponownie Staszic). Po 1997 roku wykonano prace rewaloryzacyjne, a w 2008 roku zrekonstruowano Bramę Wielką z XVIII wieku w murze południowym zespołu pałacowego, a północnym parku, przywracając dawną komunikację między tymi terenami.

Fotografia 9. Widok z góry na fragment parku miejskiego w Kielcach.

Rezerwat geologiczno-przyrodniczy "Kadzielnia"

To jeden z najbardziej malowniczych i charakterystycznych dla miasta obiektów, doskonały punkt widokowy, ważny dla geologów, ze względu na wartość naukową w procesie rekonstrukcji geologicznej historii Gór Świętokrzyskich.

Nazwę „Kadzielnia” wyprowadzano od „kadzidla, kadzenia”, co stało się podstawą daleko idących, niepotwierdzonych jak dotąd hipotez o istnieniu ośrodka pogańskiego kultu w miejscu obecnego rezerwatu. W XVII lub XVIII w. rozpoczęto na Kadzielni wydobywanie wapienia dewońskiego, a w 1770 r. poświadczona była budowa wapiennika, podjęta z inicjatywy biskupa krakowskiego Kajetana Sołtyka. W 1886 r. istniały już trzy piece do wypalania wapna, a pół wieku później zakład na Kadzielni zatrudniał około 200 pracowników. Kamień wydobywano na Kadzielni aż do lat 60. XX w., choć już w 1. poł. XIX w. powstał pierwszy projekt urządzenia na wzgórzu parku i ogrodu. Natychmiast po zakończeniu eksploatacji, w 1962 r., powstał w centralnej części kamieniołomu ścisły rezerwat przyrody nieożywionej, obejmujący wapienny ostaniec zwany Skalką Geologów. Pozostałą część zagospodarowano jako teren rekreacyjno-wypoczynkowy i park krajobrazowy. W 1971 r. otwarto amfiteatr, urządzonej w pd.-wsch. fragmencie wyrobiska; przebudowano go i unowocześniono w 2010 r. Od 2004 r. trwały prace nad zabezpieczeniem i udostępnieniem dla ruchu turystycznego kilku jaskiń w głębi wsch. ścian dawnego kamieniołomu; podziemną trasę otwarto ostatecznie w 2012 r. Odrębną historią są dzieje odkrywania kadzielniańskich jaskiń, penetrowanych już od początków XX w. W 1959 r. spenetrowano największą z nich, „Szczelinę Kadzielniańską”, o długości 180 m.

Fotografia 10. Widok na fragment Rezerwatu geologiczno-przyrodniczy "Kadzielnia".

Architektura sakralna

Kościół katedralny p.w. Wniebowzięcia NMP (dawniej NMP)

Katedra wyróżnia się oryginalną bryłą o nowożytnych nawarstwieniach oraz bogatym wystrojem i spójnym późnobarokowym wyposażeniem. Historia zespołu i fazy jego budowy wiążą się z funkcjonowaniem kieleckiej kapituły i rządami biskupów krakowskich.

Dawną kolegiatę, obecnie katedrę, według Jana Długosza ufundował około 1171 roku biskup krakowski Gedeon. Był to mały, kamienny romański kościół dwuwieżowy, z dobudowaną w 1514 roku zakrystią, wystawiony w miejscu wschodniej części obecnej katedry. Istniejąca świątynia powstała w kilku fazach. W końcu XVI wieku, z inicjatywy biskupa Piotra Myszkowskiego, przedłużono romański kościółek. W latach 1632-1635 wystawiono od fundamentów lub przebudowano czteroprzęsłową zachodnią część budynku, nadając jej obecną formę. W latach 1719-1728 rozebrano romańską, wschodnią część budowli i wybudowano z fundacji

Fotografia 11. Widok na Bazylikę katedralną Wniebowzięcia NMP.

biskupa Kazimierza Łubieńskiego nowe dwa przęsła korpusu nawowego oraz prezbiterium z apsydą i bocznymi aneksami. Prace dokończył biskup Konstanty Feliks Szaniawski, który także wyposażył wnętrze (m.in. w zespół ołtarzy z warsztatu Antoniego Frączkiewicza). Ostatnią poważną zmianą było dodanie w latach 1869-1872 neobarokowych szczytów elewacji według projektu Franciszka Ksawerego Kowalskiego, z rzeźbami dłuta Juliusza Faustyna Cenglera. Wówczas zastąpiono także wieżyczkę sygnatury - nową, znacznie większą. W końcu XIX w. wnętrze zostało ozdobione polichromiami.

Świątynia orientowana. Kościół murowany, wzniesiony z kamienia i cegły. Kościół wzniesiony na planie wydłużonego prostokąta z absydą od wschodu. Trójnawowy korpus sześcioprzęsłowy.

Kościół Podwyższenia Świętego Krzyża w Kielcach

Inicjatorem i fundatorem budowy kościoła św. Krzyża był bp kielecki Tomasz Teofil Kuliński. Momentem przełomowym w historii budowy kościoła było zawiązanie Komitetu Budowy Kościoła dnia 28 lutego 1902 r. Nową parafię erygowano w 1913 r., choć kościół nie był jeszcze ukończony. Kościół w stylu neogotyckim. Kościół jest trójnawowy, z transeptem i prezbiterium zwróconym na zachód. Od frontu przed korpusem znajdują się dwie kwadratowe wieże na przedłużeniu naw bocznych i przedsionek na przedłużeniu nawy głównej. Kościół murowany z cegły na zaprawie wapienno – piaskowej, oszkarpowany. Gzymsy, cokół, nakrywy szkarp, lukarny w dachu, sterczyny i krogulce kamienne.

Fotografia 12. Widok na Kościół Podwyższenia Świętego Krzyża w Kielcach.

Kościół parafialny p.w. Św. Wojciecha w Kielcach

Kościół historyczny jest najstarszą kielecką świątynią. Pierwszy drewniany kościół, może fundacji książęcej, został zbudowany w tym miejscu, nad brzegiem rzeczki Silniczki, na przełomie XI i XII wieku. Przypuszcza się, że mógł on służyć zgromadzeniu kanoników świeckich i być tym samym, i kościołem kanonicznym i parafialnym dla leżącej przy nim osady przedlokacyjnej. Po erekcji miejscowej kolegiaty w 1171 roku, utracił na jej rzecz uposażenie i prawa parafialne. Funkcjonował od tej pory jako kościół cmentarny. Z jego dawnego uposażenia skorzystali członkowie miejscowej kapituły kieleckiej - m.in. z dwóch placów leżących na wschód za cmentarzem św. Wojciecha (do 1866 roku na pierwszym od wschodu był folwark Prebendy Pierzchnica, drugi należał do Kustodii). Według relacji Długosza w 2. połowie XV wieku drewniany kościół św. Wojciecha stał poza ówczesnym miastem. Kilkaset lat później, książdz kustosz Józef Rogalli kazał w latach 1762-1763 rozebrać zniszczoną budowlę i wybudować nowy

Fotografia 13. Widok na Kościół parafialny p.w. Św. Wojciecha w Kielcach.

kościół murowany, pod dawnym wezwaniem. W wyniku tych działań powstał jednonawowy, sklepiony kościół z kwadratowym prezbiterium i przyległą do niego zakrystią. W latach 1885-1888 z inicjatywy księdza Józefa Ćwiklińskiego, kościół rozbudowano i przebudowano według projektu architekta Franciszka Ksawerego Kowalskiego, na potrzeby nowej parafii. Ze starego późnobarokowego kościoła została nawa, przekształcona w prezbiterium. Do niego domurowano trójnawowy korpus i wysoką wieżę, w stylu eklektycznym.

Okazała trójnawowa, bazylikowa budowla w stylu eklektycznym, z wieżową fasadą. Tylko prezbiterium pochodzi z XVIII wieku, pozostała część to lata 80. XIX wieku.

Kościół parafialny pw. Przemienienia Pańskiego w Kielcach

W 1916 roku z inicjatywy właściciela białogońskich zakładów metalowych inż. Leona Skibińskiego powstał komitet budowy drewnianej kaplicy. Projekt wykonał Mateusz Galas. Rok później biskup kielecki Augustyn Łosiński postanowił utworzyć tu odrębną parafię, Galas przeprojektował więc kaplicę na kościół. Budynek ukończono wiosną 1918 roku. Parafia została erygowana 17 kwietnia 1918 roku. Jest to budowla w stylu zakopiańskim. Pokryta jest gontowymi dachami. Świątynia jest niewielka. Składa się z jednej nawy poprzedzonej kruchtą, trójbocznie zamkniętego prezbiterium, po obu stronach nawy, na kształt transeptu: z jednej strony jest umieszczona kaplica a z drugiej zakrystia. Całość kompozycji zamyka wieża.

Fotografia 14. Widok na Kościół parafialny pw. Przemienienia Pańskiego w Kielcach.

Stan zachowania bardzo dobry. W latach 2022-2023 wykonano kompleksową renowację kościoła. Wymieniona została cała elewacja, świątynia zyskała nową więźbę dachową i dach.

Kościół Świętego Karola Boromeusza i klasztor na wzgórzu Karczówka

Kościół rektorski znajdujący się w Kielcach, na wzgórzu Karczówka, na południowy zachód od centrum miasta. Świątynia została wybudowana w latach 1624–1628 z fundacji Marcina Szyszkowskiego, biskupa krakowskiego jako wotum za ominięcie Kielc przez szalejącą w Polsce w 1622 roku morową zarazę. Biskup Szyszkowski z Mediolanu sprowadził relikwie św. Karola Boromeusza i tymczasowo umieścił je w kieleckiej katedrze. W dniu 4 listopada 1628 roku w uroczystej procesji zostały przeniesione je do kościoła na Karczówce. W 1864 roku klasztor bernardynów na Karczówce został skasowany przez władze carskie. Opustoszałe zabudowania zostały przekazane po I wojnie światowej w 1918 roku siostrzynie sercankom, które otworzyły w nich

Fotografia 15. Widok na Kościół Świętego Karola Boromeusza i klasztor na wzgórzu Karczówka.

Drukarnię św. Józefa. W 1922 roku świątynia stała się kościołem filialnym parafii katedralnej, a od 1939 roku – samodzielny kościołem parafialnym.

Zabudowania klasztorne z kościołem i ogrodem tworzą jedną całość, ujętą w czworobok, otoczoną murem. Do wnętrza prowadzą trzy bramy, które umieszczone są we wschodniej stronie gmachu. W narożnikach od strony miasta znajdują się baszty. Jedna z nich ustawiona jest od południowo-wschodniej strony z bramą piętrową i opatrzona oknami na trzy strony świata. Baszty nakryte są barokowymi daszkami o podwójnej kondygnacji. Budynek kościoła, niewielki, jednonawowy, o dwuprzęsłowym prostokątnym w planie korpusie i węższym od niego jednoprzęsłowym prezbiterium nosi wyraźne cechy wczesnego baroku. Wnętrze nakrywało krzyżowe sklepienie. Pozbawione podziałów architektonicznych ściany zdobiła polichromia. Do kościoła wchodzi się przez stylowy taras kamienny z piaskowca, który prowadzi do przedsionka świątyni. Kamienny portal główny prowadzący do kruchty jest wczesnobarokowy. Nad nim widnieją litery A.M.D.G. (Ad Mariorem Dei Gloriam - Ku Wielkiej Chwale Bożej). Ciosowe obramowanie wejścia zdobi herb Ostoja, a w przedsionku widać wyrytą datę 1628.

Kościół garnizonowy p.w. MB Królowej Polski w Kielcach

Kościół wzniesiony w latach 1902-1904 z inicjatywy ówczesnych władz guberni kieleckiej jako reakcja na rozpoczęcie przez kielczan w 1901 roku budowy kościoła pod wezwaniem Świętego Krzyża. Cerkiew, będąca już drugim takim obiektem na terenie miasta, przeznaczona była dla żołnierzy z 6 Pułku Strzelców Imperium Rosyjskiego, który stacjonował w pobliskich koszarach pochodzących z 70. lat XIX wieku. W 1925 roku świątynia została przekazana Garnizonowi Kieleckiemu Wojska Polskiego i zaraz po tym rozpoczęto jej remont, podczas którego jej wnętrze zostało przebudowane w celu umożliwienia prowadzenia liturgii rzymskokatolickiej. Po zakończeniu remontu w dniu 8 grudnia 1926 roku dokonano poświęcenia obiektu i przemianowano na Kościół Garnizonowy pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny Królowej Polski.

Fotografia 16. Widok na kościół garnizonowy pw. MB Królowej Polski.

Kościół Garnizonowy p.w. N.M.P. Królowej Korony Polskiej to kościół orientowany, wybudowany na planie centralnym, usytuowany u zbiegu ul. Chęcińskiej i Karczówkowskiej. Budynek cerkwi wybudowano według projektu Stanisława Szpakowskiego w stylu bizantyjskim. Cerkiew postawiono na planie równoramiennego krzyża greckiego mającego jednoprzęsłowe ramiona. Na środku głównej bryły znajduje się okazała kopuła, natomiast każde z ramion przykryte jest półkopułą, przylegającą do centralnej części budowli.

Kościół seminaryjny pw. Świętej Trójcy w Kielcach

Kościół jest przykładem nurtu „muratorskiego” w siedemnastowiecznej architekturze sakralnej. W grudniu 1638 roku dokonano erekcji probostwa szpitalnego. Około 1642 roku z inicjatywy kanonika kieleckiego księdza Macieja Obłomkowicza i starosty kieleckiego Stanisława Czechowskiego wznowiono prace budowlane, a ich wykonanie powierzono warsztatowi pracującemu przy rezydencji biskupiej. W 1644 roku ukończono przytułek i kościół pw. św. Trójcy wraz z kaplicą grobową Czechowskich. W 1646 roku konsekrowano świątynię.

Kościół św. Trójcy usytuowany w centrum Kielc, w zwartej zabudowie, pomiędzy budynkami dawnej szkoły i Seminarium Duchownego. Orientowana jednonawowa świątynia składa się z prostokątnych: przedsionka, trójprzęsłowej nawy i wyodrębnionego wydatnymi filarami łuku tęczowego prezbiterium z absydą. Do prezbiterium przylegają od południa prostokątna zakrystia i od północy kwadratowa kaplica, niższe od niego. Budowlę wymurowano z cegły i kamienia oraz w całości wytynkowano. Nakrywają ją dachy dwuspadowy (nad nawą z wieżową sygnaturką) i pulpitowy (nad zakrystią i kaplicą). Wśród skromnych elewacji budynku wyróżnia się dwustrefowa, zakończona trójkątnym szczytem fasada zachodnia ujęta bo bokach skarpami, na których wystawiono obeliski. Wzbogaca ją płaskorzeźba z „marmuru” przedstawiająca Boga Ojca (pierwotnie było tu Zwiastowanie). Wejście główne podkreślono kamiennym portalem z około 1644 roku.

Fotografia 17. Widok na Kościół seminaryjny pw. Świętej Trójcy.

Kaplica p.w. MB Pocieszenia w Kielcach-Dąbrowie

Skromna kaplica jest jednym z zachowanych drewnianych obiektów sakralnych na terenie kielecczyny. W XIX w. rządowa wieś Dąbrowa należała do kieleckiej parafii katedralnej. Z inicjatywy ks. Józefa Ćwiklińskiego mieszkańcy Dąbrowy w II poł. XIX w. wybudowali w swojej miejscowości drewnianą kaplicę pw. Matki Boskiej Pocieszenia. Kiedy w kwietniu 1918 r. erygowano parafię w pobliskim Masłowie, wieś Dąbrowa została do niej przyłączona. Mieszkańcy wsi nie chcieli jednak należeć do tej parafii, dlatego od 1923 r. w kaplicy posługę pełnił delegat z kościoła św. Wojciecha w Kielcach.

Fotografia 1. Widok na Kaplicę pw. MB Pocieszenia.

Kaplica położona jest obecnie na obrzeżu Kielc, po stronie zachodniej trasy wylotowej do Warszawy, na płaskim terenie. Drewniana kaplica o konstrukcji zrębowej na podmurówce kamiennej jest budowlą orientowaną, jednonawową. Dach jest tu krokwiowo-belkowy, dwuspadowy, nad prezbiterium i zakrystią przechodzący w trójpołaciowy, a wszystkie pobite są gontem. Góruje nad nimi sześcioboczna wieżyczka sygnaturki z cebulastym, blaszanym hełmem. Świątynia składa się z prostokątnej nawy, do której przylega niewyodrębnione w bryle, trójbocznie zamknięte prezbiterium oraz dwie prostokątne przybudówki: od zach. kruchta, a od pn. zakrystia. Zewnętrzne ściany

szalowane są pionowo deskami z listwowaniem, na szczytach deski ułożone na styk w jodełkę, zwieńczone wąskim gzymsem podokapowym. Elewacja frontowa, z kruchłą przysłania prawie całą ścianę szczytową nawy.

Kościół ewangelicki pw. Świętej Trójcy

W Kielcach i okolicy na przełomie XVIII i XIX wieku mieszkało wielu ewangelików, głównie specjalistów pochodzenia niemieckiego zatrudnianych Zagłębiu Staro-polskim i nauczycieli Szkoły Akademiczno-Hutniczej. Starania o utworzenie parafii podjęto już w 1812 roku, ale pozwolenie władz na budowę własnego kościoła uzyskano dopiero w 1835 roku. Dwa lata później ewangelicy otrzymali duży plac rządowy przy nowo wytyczonej ulicy Konstantego, na którym późnym latem 1836 roku rozpoczęli budowę świątyni, według planów członka swojej gminy Karola Meyzera, inżyniera wojewódzkiego. Po II wojnie światowej liczebność ewangelików w Kielcach znacząco zmalała, co skutkowałoubożeniem parafii i zaniedbaniem budynku kościoła. W latach 60. XX wieku świątynię wydzierżawiono parafii polsko-katolickiej i zmieniono wezwanie na św. Piotra i Pawła. Od 1968 roku w Kielcach funkcjonowała stacja kaznodziejska parafii ewangelicko-augsburskiej w Radomiu. Obecny kościół pw. Św. Trójcy, stanowi filię parafii ewangelicko-augsburskiej w Radomiu i służy ewangelikom, katolikom polskim i chrześcijanom wiary ewangelicznej.

Fotografia 18. Widok na kościół polsko – katolicki w Kielcach.

Kościół usytuowany jest w południowej pierzei ulicy Sienkiewicza, na jej wschodnim krańcu, przy skrzyżowaniu z ulicą Ewangelicką, tuż przy Placu Moniuszki. Jest budowlą wolnostojącą, usytuowaną na osi poprzecznej do ulicy, z wąską, wieżową fasadą w linii jej zabudowy, z prezbiterium od południa. Kościół wybudowany z kamienia i otynkowany składa się z jednonawowego korpusu, pod niskim dachem dwuspadowym oraz dwukondygnacyjnej wieży. Jej wysoką prostopadłościenną bryłę, opiętą pilastrami wieńczy wysoki, neogotycki hełm w formie ostrosłupa flankowanego sterczynami w narożach. Dziewięcioosiowe elewacje boczne nawy przeprute są smukłymi, półkoliście zamkniętymi oknami. Klasycystyczny charakter nadają im dostawione czterokolumnowe portyki w porządku tokańskim, zwieńczone trójkątnymi szczytami, tworzące z korpusem rzut krzyża.

Zespół dawnego pałacu Biskupiego

Unikalne rezydencjonalne założenie przestrzenne ukształtowane w XVII-XVIII wieku, łączące barokowy typ rezydencji *entre cour et jardin* z renesansowym *pallazzo in fortezza*, z zachowanym zapleczem administracyjno-gospodarczym.

Pałac Biskupi jest najlepiej w kraju zachowaną rezydencją z czasów Wazów, z autentyczną bryłą, wnętrzami, wystrojem elewacji i wnętrza, które wyróżnia wysoki poziom artystyczny i bogaty program ikonograficzny związany z osobą fundatora.

Fotografia 19. Widok z góry na teren dawnego pałacu biskupiego.

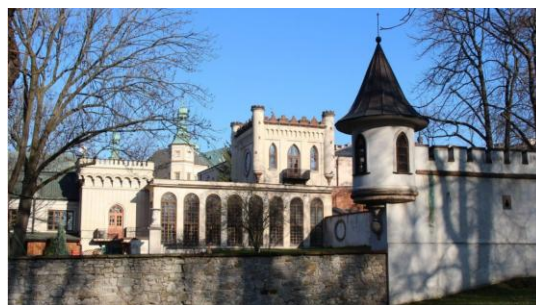
Początki zabudowy Wzgórza Zamkowego sięgają XII wieku. Lokalizacja pierwszego dworu biskupiego nie jest znana. Przed 1635 rokiem wśród licznych zabudowań wyróżniały się budynki dworskie, najpewniej drewniane, związane z trzema biskupami krakowskimi - Piotrem Tomickim, Jerzym Radziwiłłem i Marcinem Szyszkowskim. Obecny zespół ukształtowano w XVII i XVIII wieku. Zachowany w niemal oryginalnym kształcie pałac, naprzeciwko kolegiaty, ufundował w latach 1637-1641 biskup Jakub Zadzik. Projektanta upatruje się w Tomaszu Poncino, Janie Trevano lub Konstantym Tencalli. Budowniczym pałacu był Jan Herbek z Szydłowca; nad pracami pieczę sprawował starosta Stanisław Czechowski. Zgodnie z popularnymi w XVII wieku wzorcami rezydencję usytuowano między frontowym dziedzińcem i tylnym ogrodem włoskim. Otoczono ją nowożytnym obwarowaniem, wznoszonymi w dwóch etapach, w latach 1641-1668.

Zespół pałacu biskupiego zlokalizowany jest w śródmieściu, w zachodniej części wyniesienia zwanym Wzgórzem Zamkowym, naprzeciwko kolegiaty. Centrum założenia stanowi skierowany frontem na wschód (w kierunku kościoła) wczesnobarokowy pałac biskupi. Jego ozdobną, piętrową bryłę nakrywają dwa wysokie dachy, nad którymi górują cztery sześcioboczne wieże zwieńczone hełmami. Usytuowany między frontowym dziedzińcem i tylnym kwaterowym ogrodem włoskim reprezentuje typ barokowej kompozycji *entre cour et jardin*. W narożniku północno-wschodnim jest otwarte przejście do miasta, zaś w południowo-wschodnim zachował się fragment muru obronnego. Ogród zajmuje tarasowato obniżający się stok. Od zachodu i północy ogród otacza wysoki, kamienny mur kurtynowy z pięciobocznymi *puntone* - autentycznym od zachodu, na osi pałacu (tzw. Baszta Prochowa) oraz zrekonstruowanym północnym. Mur ogrodu, za skrzydłem północnym pałacu, przedłużony jest na wschód - za skrzydło północne. Późniejszą zabudowę w obrębie zespołu stanowią dwa budynki muzeum, ukryte na tyłach, po obu stronach korpusu głównego. Pałac powiązany jest osią widokową z sąsiadującą bezpośrednio katedrą, od zachodu z odległym klasztorem na Karczówce. Obecnie w pałacu znajduje się siedziba Muzeum Narodowego w Kielcach.

Zespół pałacyku Tomasza Zielińskiego

Przykład kompletnie zachowanej, romantycznej rezydencji z połowy XIX wieku, łączącej w jednym zespole motywy neogotyckie, neorenesansowe i antykizujące, wyrażającej kreatywność nietuzinkowej osobowości właściciela i mecenasa sztuki - Tomasza Zielińskiego.

Posesja leży na stoku Wzgórza Zamkowego, na terenie dawnego zespołu pałacowego biskupów krakowskich, w części przynależnej w 2. połowie XVIII wieku do kompleksu stajennego. Główny budynek zespołu zawiera w sobie zręby ujeżdżalni koni (rajszuli), wystawionej w 1752 roku z wykorzystaniem muru obwodowego, za którym nieco niżej, leżał pałacowy ogród warzywny.

Fotografia 20. Widok na pałacyk Zielińskiego.

Zespół zabudowań, nieco odsunięty od ulicy Zamkowej, leży na łagodnym stoku Wzgórza Zamkowego. Murowany, parterowy budynek z 1. ćwierci XIX wieku, o charakterze dworcowym, nakryty mansardowym dachem, formuje zewnętrzny front całego założenia. Zbudowano go na planie wąskiego prostokąta. W obrębie dwutraktowego parteru znajdują się sale w układzie amfiladowym ozdobione polichromiami i dekoracją sztukatorską. Piwnice pod dworem i kilka pomieszczeń parteru zachowało sklepienia. Dominuje w niej kompleks romantycznych zabudowań dostawiony do tylnego narożnika dworu. Posadowiono go na tarasie i rozbito na trzy człony: niższą basztę zachodnią, oranżerię i wtopioną w jej skrajną część, wysoką basztę wschodnią. Budynek oranżerii ma właściwą dla tego typu obiektów ażurową elewację o wielkich arkadowych oknach. Neogotyckie baszty, z których wschodnia stanowi lokalną dominantę, wieńczą pseudomachikuły i blanki. Na zachodnim obrzeżu ogrodu stoi obszerna oficyna, zwrócona ku niemu elewacją o ostrołukowych oknach.

Pałacyk Hönigmannna

Pałacyk jest ważnym przykładem budownictwa mieszkalnego 2. połowie XIX wieku w ówczesnej guberni kieleckiej, nawiązujący w swej formie do architektury dworcowej. Wykonano go zapewne według projektu Franciszka Ksawerego Kowalskiego - najwybitniejszego kieleckiego architekta tego okresu. Inicjatorem budowy obiektu był Jan Hönigmann - kupiec kielecki, który po jej zakończeniu ofiarował go swej żonie Marii z domu Krauze. W rękach tej rodziny był do 1941 roku, kiedy to po śmierci ostatniego jej przedstawiciela Macieja przeszedł w ręce Sulimierskich. W czasie II wojny światowej został poważnie uszkodzony, po jej zakończeniu odbudowany, przekształcony na biura, sklepy i mieszkania. Od około 1948 roku właścicielem pałacyku był Związek Zawodowy Przemysłu Budowlanego i Ceramicznego. W kolejnych kilkudziesięciu latach był wielokrotnie remontowany, co zubożyło jego wystroj rzeźbiarski i zakłóciło pierwotny układ przestrzenny pomieszczeń. W latach 60-tych XX wieku do północno-wschodniego ryzalitu dobudowano prostokątne skrzydło.

Fotografia 21. Widok na Pałacyk Hönigmannna.

Pałacyk usytuowany jest na obrzeżach dawnej zabudowy śródmiejskiej Kielc (obecnie centrum). Neoklasycyzycki obiekt ma plan zbliżony do rozczłonkowanego prostokąta z ryzalitami w narożach, przy

czym do północno-wschodniego dostawiono prostokątne skrzydło. Jest on częściowo podpiwniczony, a jego bryła składa się z: parterowej części z wejściem głównym poprzedzonym tarasem, z ujmujących ją zryzalitowanych dwukondygnacyjnych skrzydeł bocznych w układzie szczytowym oraz z parterowych sieni i portyku kolumnowego. Każda z wyodrębnionych części budynku nakryta jest dwuspadowym dachem. Elewacje mają zróżnicowany wyraz architektoniczny, ale w ramach występującego tu stylu neoklasycznego; elewacje tylne posiadają skromny wystrój, są one niemalże gładkie, jedynym ich urozmaicheniem są gzymsy nadkondygnacyjne, narożne lizeny i gdzieś tam obramienia okien. Na tym tle wyróżnia się fasada frontowa (zachodnia - od ulicy Kościuszki), której centralna, parterowa część nawiązuje kształtem do łuku triumfalnego; podzielona została wtopionymi kolumnami tokańskimi, ma na osi wejścia prostokątne zwieńczenie.

Dworek Laszczyków

Miejska rezydencja dworkowa z końca XVIII wieku (wzorowana na miejscowych siedzibach kanoników w zespole zabudowy kapitulnej); unikatowa ze względu na materiał budowlany - drewno; sam dworek w swej formie architektonicznej prezentuje cechy późnobarokowe.

Dworek „Laszczyki” został wzniesiony przez starostę biskupiego Jakuba Jaworskiego, po wydzierżawieniu przez niego części placu dziekanii, na mocy kontraktu zawartego 7 marca 1788 roku z księdzem Jerzym Dobrzańskim, kanonikiem katedralnym krakowskim, dziekanem kolegiaty kieleckiej. Dworek - wolnostojący, parterowy zbudowany z drewna, na niskim podmurowaniu. Ściany wzniesione są w konstrukcji zrębowej. Przysadzistą prostopadłościenną bryłę nakrywa dach czterospadowy, łamany (w typie polskim), kryty gontem. Ściany są otynkowane, osłonięte szerokimi okapami dachu. Wejście frontowe do dworku osłania mały ganek, z daszkiem wspartym na słupach. Z tyłu do elewacji dostawiona jest piętrowa murowana dobudówka dawnego lamusa, nakryta dachem dwuspadowym stopionym od tyłu z dachem dworku.

Fotografia 22. Widok na Dworek Laszczyków.

Pałac (ul. Jana Pawła II 8)

Pałac jest ciekawym przykładem budownictwa mieszkalnego 2. połowy XIX wieku w ówczesnej guberni kieleckiej, nawiązujący w swej formie do architektury willowej i dworkowej.

Pałac powstał na miejscu dawnego domu kanonika, z którego zachowały się piwnice, na wywłaszczonym gruncie kanonii Głębocka. Nowy obiekt przeznaczono dla inspektora Gimnazjum Rządowego; budowę rozpoczęto w 1869 roku i po pewnych problemach budowlanych zakończono w 1886 roku. Stylistyka i archiwalia wskazują na projektanta Franciszka Ksawerego Kowalskiego - ówczesnego kieleckiego budowniczego gubernialnego. Prawdopodobne też są korekty budowlane na początku XX wieku. Jednym z dyrektorów gimnazjum był wspomniany przez Żeromskiego we wspomnieniach „Wybieg instynktu” -

Fotografia 23. Widok na pałac przy ul. Jana Pawła II 8.

Woronków. W latach I wojny światowej budynek był przez pewien czas przeznaczony na schronisko dla legionistów, a w okresie międzywojennym użytkowany był przez Prokuraturę.

Pałacyk jest parterowy, częściowo podpiwniczony (w formie suterenu), z poddaszem nieużytkowym; stanowi zwartą bryłę na planie zbliżonym do kwadratu, rozcłonkowaną ryzalitami, przybudówkami i tarasami. Elewacje ukształtowane są w duchu historyzmu z przełomu wieków - klasycystyczne w formie pilastry z kapitelami, gzymsowanie, opaski otworów; na tarasach występuje ozdobna balustrada żeliwna miejscowej produkcji i charakterystyczna dla lokalnej zabudowy z tego okresu. Całość jest starannie zakomponowana i atrakcyjna widokowo. Ściany są w całości tynkowane i malowane, a dach pokryty jest blachą płaską ocynkowaną.

Pozostałości dawnej kultury żydowskiej

Ludność żydowska zaczęła się swobodnie osiedlać w Kielcach po 1862 r. (po wydaniu carskiego ukazu o równouprawnieniu ludności żydowskiej), chociaż Kielce nigdy nie posiadały przywileju de non tolerandis Judaeis. Na zamieszkanie ludności żydowskiej w mieście nie zezwalali jednak wcześniej właściciele miasta: biskupi krakowscy, a o odrzuceniu wszelkich żydowskich starań do prawa stałego pobytu zabiegali kieleccy kupcy, obawiający się konkurencji. Za wpuszczeniem do miasta kupców żydowskich byli natomiast pozostali mieszkańcy, którzy liczyli na obniżenie cen, zwłaszcza żywności. W 1833 r. Rada Administracyjna Królestwa Polskiego pozwoliła Żydom na osiedlanie się w Kielcach. Z powodu braku pozwolenia na handel na Rynku, żydowscy kupcy sprzedawali początkowo na przedmieściach, głównie na Pakoszu. W 1845 r. kupcy kieleccy doprowadzili do wydania nakazu opuszczenia miasta przez Żydów, ale nie został on nigdy zrealizowany. Żydzi formalnie osiadali na przedmieściach, a w mieście przebywali tylko czasowo i tu handlowali.

Budynek dawnej synagogi

Eklektyczna bóżnica wybudowana została jednak dopiero w latach 1902-1903 r., po uzyskaniu od Estery i Mojżesza Pfeffera dodatkowych gruntów oraz gotówki. Wzniesiono ją wg projektu Stanisława Szpakowskiego. Był to ceglany, nieotynkowany budynek o ciężkiej, zwartej bryle, podzielonej ryzalitami, nakryty dwuspadowym dachem z dekoracyjnymi szczytami od strony wschodniej i zachodniej. Dekoracja architektoniczna zaczerpnięta z architektury romańskiej i arabskiej, nawiązywała do bóżnic w Wiedniu i Wrocławiu. Wnętrze synagogi było bogato zdobione. Bóżnica została zniszczona w trakcie II wojny światowej. W 1940 r. budynek służył jako areszt i skład towarów. Pod koniec wojny obiekt został spalony. Po przebudowie w duchu socrealizmu w latach 1951-1955 zatracił swój pierwotny charakter. Zmieniono wtedy częściowo podział wewnętrzny budynku. Salę modlitw przecięto stropem oraz wymieniono okna, zastępując wcześniejsze nowymi – prostokątnymi. W 1987 r. wmurowano tablicę informacyjną.

Fotografia 24. Widok na budynek dawnej synagogi.

Budynek znajduje się na skrzyżowaniu ulic Warszawskiej i al. IX Wieków Kielc, w pobliżu centrum. Obecnie jest to murowany z cegły, otynkowany, piętrowy budynek na kamiennych fundamentach, zwrócony frontem w kierunku zachodnim, wzniesiony na planie zbliżonym do kwadratu z ryzalitami od

północy i południa, zwieńczonymi balustradą z tralek, z attyką i klasycyzującymi podziałami elewacji, nakryty płaskim dachem. W elewacji zachodniej parteru kamienne schody prowadzą do umieszczonego pośrodku kamiennego portalu, w którym znajdują się dwuskrzydłowe, drewniane drzwi z płycinami. Pierwotne wyposażenie nie zachowało się. Wnętrza dostosowane zostały do potrzeb archiwum.

Żydowski dom modlitwy

Dom modlitwy w Kielcach (ul. Słowackiego 3) został wzniesiony w 1922 r. z inicjatywy Herszla Zagajskiego, jednego z największych przedsiębiorców w Kielcach. Jest to jedyny zachowany dom modlitwy w mieście. Podczas II wojny światowej budynek został zdewastowany przez Niemców, a po okupacji urządzono w nim magazyn. Jeszcze w latach 80. XX w. trzymano tu szczotki kominiarskie. Na początku lat 90. XX w. został zwrócony spadkobiercom. Dom został rozebrany, po czym na terenie przylegającym do cmentarza żydowskiego wybudowano jego rekonstrukcję zawierającą najcenniejsze elementy oryginału.

Fotografia 25. Widok na Żydowski dom modlitwy.

Cmentarz żydowski w Kielcach

Cmentarz wraz z zespołem nagrobków stanowi cenny zabytek kultury judaistycznej i integralny element krajobrazu historycznego Kielc.

Cmentarz żydowski powstał w 1870 roku w dzielnicy Pakosz, jako jedyny cmentarz innych wyznań, który nie wszedł w skład cmentarza „Starego”. Autorem założenia był znany kielecki architekt - Franciszek Ksawery Kowalski. Wcześniej nieliczni Żydzi kieleccy grzebali swych zmarłych na cmentarzu w pobliskich Chęcinach. W czasie II wojny światowej cmentarz służył za miejsce egzekucji ludności żydowskiej i polskiej, co doprowadziło do jego dewastacji. W 1946 roku na cmentarzu pochowano 42 żydowskie ofiary pogromu z 4 lipca. W latach późniejszych ekshumowano i przeniesiono na kirkut ciała Żydów zamordowanych w getcie kieleckim, pogrzebanych pierwotnie w kilku punktach miasta. Cmentarz zamknięto dla celów grzebalnych w roku 1967. Wobec postępującego niszczenia wiosną 1986 roku Fundacja Rodziny Nissenbaumów podjęła się uporządkowania i odnowienia cmentarza. Odremontowano wówczas pomnik ofiar tak zwanego „pogromu kieleckiego” i wzniesiono jeszcze dwa inne pomniki, poświęcone ofiarom Zagłady. Termin uroczystości oddania odrestaurowanego cmentarza zbiegł się z 45. rocznicą likwidacji getta kieleckiego. Symboliczny klucz przekazany został miastu.

Fotografia 26. Widok na fragment cmentarza żydowskiego w Kielcach.

Kirkut ma powierzchnię około 3 hektarów. Otoczony jest metalowym ogrodzeniem na betonowej podmurówce. Zachowało się około 330 nagrobków, z czego około 150 macew posłużyło do wzniesienia lapidarium, którego teren ogrodzony jest łańcuchem na metalowych słupkach. Cmentarz

jest miejscem pochówku wielu wybitnych osób ze społeczności żydowskiej Kielc, w tym wielu cadyków - charyzmatycznych przywódców religijnych chasydyzmu: m. in. Chaima Szmula Horowicza; Mordechaja Twerskiego, zwanego „Motele z Kazimierza”; rabi Dawida Goldmana; Oзера Abrachama Rabinowicza; Elemelecha Jakuba Rabinowiza; Nisana Jehuda Twerskiego, zabitego przez hitlerowców w 1942 roku.

Inne obiekty

Zespół fabryczny dawnych Zakładów Białogońskich wraz z osiedlem przemysłowym

Zakład w Białogonie miał służyć wytopowi miedzi, srebra i częściowo ołowiu z okolicznych złóż. Budowę rozpoczęto w 1814 roku według projektu J. F. Moritza; huta otrzymała nazwę „Aleksander”. Założono tu symetryczny, osiowy układ zabudowy składający się z zespołu zabudowań fabrycznych i z osiedla robotniczego. W 1817 roku oddano do użytku układ wodny, składający się ze stawu z groblą, upustów i wewnętrznego układu hydroenergetycznego. W 1820 roku ukończono budowę zakładu, a równocześnie rozpoczęto budowę osiedla robotniczego. Projektantem osiedla był niemiecki budowniczy Karol Knake.

Powstał on w oparciu o stosowaną w 1. połowie XIX wieku zasadę kompleksowego planowania i realizacji zamierzeń inwestycyjnych. Wszystkie elementy przestrzenne podporządkowano zasadzie osiowej kompozycji, wykorzystując jako szkielet układ dróg dojazdowych z reprezentacyjnym fabrycznym zespołem architektonicznym na wjeździe; układ wodny pozostawiono na uboczu, poza obrębem kompozycji. Głównym akcentem układu był kompleks zabudowań fabrycznych z poprzedzającym go od strony osiedla placem, uformowanym w kształcie połowy dziesięcioboku. Plac ten skupiał wyloty pięciu promieniście założonych ulic skierowanych ku bramie dziedzińca fabrycznego. Główna, poszerzona ulica, wyprowadzona z osi zakładu w kierunku wschodnim łączy go z drogą Kielce - Kraków, a prostopadła do niej ulica oddziela i dziś teren zakładu od zabudowy mieszkaniowej. Kompleks fabryczny składał się pierwotnie z czterech odrębnych pawilonów kształtujących trójkątną obudowę placu fabrycznego, zamkniętego od wschodu bramą flankowaną dwiema symetrycznymi portierniami oraz z budynków pomocniczych. Z tej, historycznej zabudowy, której symetryczne osiowe rozplanowanie uległo zniekształceniu wskutek ciągłej ewolucji produkcyjnej zakładu, zachowały się do dziś (częściowo przebudowane) trzy główne budynki: środkowy po hucie i odlewni, boczne po dawnych walcowniach oraz portiernia. Założone na rzucie prostokątów o zróżnicowanych proporcjach, były murowane z kamienia łamanego, jednokondygnacyjne, z dachami dwuspadowymi, pierwotnie tynkowane. Dawna huta została zmieniona na halę warsztatową, później magazyn (ob. nieużytkowana), a dawne walcownie na budynki pomocnicze (obecnie tylko częściowo użytkowane). Układ wodny jest już w terenie nieczytelny. Sąsiadujące osiedle również nie uniknęło znacznej ingerencji przestrzennej i budowlanej. Zachował się układ ulic, natomiast tylko część domów mieszkalnych dotrwała do naszych czasów, i to w dużej mierze przekształconych (głównie przez dobudówki i modernizacje elewacji). Były to budynki parterowe, częściowo podpiwniczone, z dachami dwuspadowymi z naczółkami; zbudowane na planie prostokąta, w układzie dwutraktowym, przeznaczone pierwotnie dla 2-4 rodzin. Obok domów mieszkalnych występowały tu również obiekty uzupełniające mieszczące szkołę, biura, dom zarządu - obecnie też przebudowane i przekształcone na mieszkania. W północno-wschodniej części placu osiedlowego znajduje się kościółek drewniany, fundowany na początku XX wieku przez L. Skibińskiego, ówczesnego dzierżawcę.

Kapliczki, krzyże przydrożne i figury

Kapliczki i krzyże przydrożne są nieodłącznym elementem polskiego krajobrazu, ważne dla lokalnych społeczności. Również w Kielcach odnaleźć można wiele kapliczek i figur świętych (m.in. św. Jana Nepomucena) ciekawych pod względem architektonicznym. Większość z nich znajduje się w dobrym stanie technicznym, jednakże istnieje grupa obiektów, która wymaga podjęcia prac konserwatorskich. Obecnie o ich odnowę i zabezpieczenie przede wszystkim dba lokalna społeczność.

5.2.3. Zabytki ruchome

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje zabytek ruchomy, jako „rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością i stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”.

Na terenie Kielc, zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków województwa świętokrzyskiego stanowią wystrój i wyposażenie:

- skarbca katedralnego: zespół zabytków rzemiosła artystycznego, malarstwa i piśmiennictwa, 160 pozycji, nr rejestru 186B, decyzja z dnia 28.11.1985 r., l.dz. KI. II-5330/167/B/85,
- kościoła katedralnego: malowidła na ścianach i sklepieniach prezbiterium, nawy głównej oraz naw bocznych, nr rejestru 185B, decyzja a dnia 26.09.1996 r., l.dz. PSOZ.OW.KI-5330/1914/96,
- kościoła pw. św. Wojciecha: zespół zabytków złożony z dzieł malarstwa, rzeźby oraz rzemiosła artystycznego, 58 pozycji, nr rejestru 377B, decyzja z dnia 30.12.2014 r., l.dz. WUOZ.5140.1.8.2014.B,
- kaplicy pw. NMP Matki Kościoła przy ul. Szybowcowej, tj. ołtarz główny, nr rejestru 383B, decyzja z dnia 19.10.2015 r., l.dz. WUOZ.5140.1.20.2015.B,
- cerkwi prawosławnej przy ul. Bodzentyńskiej, tj. zespół malarstwa ikonowego oraz przedmiotów liturgicznego rzemiosła artystycznego, 90 pozycji, nr rejestru 184B, decyzja z dnia 08.04.1981 r., l.dz. KI.II-5330/165/B/81,
- zespołu dawnego klasztoru bernardyńskiego i kościoła pw. św. Karola Boromeusza na Karczówce oraz cmentarza przykościelnego, tj. zespół zabytków złożonych z dzieł malarstwa, rzeźby oraz rzemiosła artystycznego, 63 pozycje, nr rejestru 153B, decyzja z dnia 26.02.2009 r., l.dz. WUOZ 4411/592/09,
- Pałacu Biskupiego: dekoracja malarska dawnej sali jadalnej na piętrze pałacu oraz malowidła plafonowe na płótnie, w dawnych apartamentach: biskupim oraz senatorskich, 2 pozycje, nr rejestru 218B, decyzja z dnia 18.08.1994 r., l.dz. PSOZ.OW.Ki-5330/1502/94 oraz decyzja z dnia 27.08.1994 r., l.dz. PSOZ.OW.Ki-5330/1501/94,
- kościoła Ewangelicko-Augsburskiego: organy, nr rejestru 29B, decyzja z dnia 1.03.2001 r., l.dz. WO.SOZ.Ki.4410/331/2001 oraz obraz – portret przedstawiający Marcina Lutra, nr rejestru 384B, decyzja z dnia 19.10.2015 r., l.dz. WUOZ.5140.1.14.2015.B.

Ponadto tą formą ochrony objęte zostały:

1. na Cmentarzu Starym - 18 nagrobków i grobowców:
 - grobowiec rodziny Porębskich, nr rejestru 80B, decyzja z dnia 16.05.2007 r., l.dz. WUOZ 4411/1401/07,
 - grobowiec Maryanny z Kłokockich Pożarskiej, nr rejestru 72B, decyzja z dnia 24.02.2006 r., l.dz. WUOZ 4411/383/06,
 - nagrobek Aleksandra Martynowicza Zarzeckiego, nr rejestru 34B, decyzja z dnia 27.05.2003 r., l.dz. WOSOZ Ki4411/648/03;
 - nagrobek Karola Rogalskiego, nr rejestru 289B, decyzja z dnia 02.03.2012 r., l.dz. WUOZ 5140.236.1.2012.B,
 - nagrobek E. Kirchner, nr rejestru 14B, decyzja z dnia 16.07.1999 r.,
 - nagrobek rodziny Chrzanowskich, nr rejestru 77B, decyzja z dnia 21.12.2006 r., l.dz. WUOZ 4411/3339/06,
 - nagrobek Bogdańskich, nr rejestru 56B, decyzja z dnia 28.04.2005 r., l.dz. WUOZ 4411/1148/05,
 - nagrobek rodziny Stumpfów, nr rejestru 43B, decyzja z dnia 10.05.2004 r., l.dz. WUOZ 4411/1037/04,
 - nagrobek Heleny Marii z Przybylskich Barańskiej, nr rejestru 96B, decyzja z dnia 04.03.2008 r., l.dz. WUOZ4411/797/08,
 - nagrobek Mieczysława Kotłubaja, nr rejestru 164B, decyzja z dnia 22.07.2009 r., l.dz. WUOZ 4411/2678/09,
 - nagrobki Jana Śmiłowskiego i Ferdynanda Reichelta, nr rejestru 28B, decyzja z dnia 29.11.2000 r., l.dz. WO.SOZ.Ki.4410/3822/2000,
 - nagrobki: Brygidy Zieleniewiczowej, Heleny i Stanisława Barańskich oraz rodziny Jarzęckich, nr rejestru 17B, decyzja z dnia 06.04.2000 r., l.dz. WO.SO.Ki-4410/940/2000;
 - nagrobki Józefa Makonała i Julii Popielickiej; nr rejestru 82B, decyzja z dnia 31.05.2007 r., l.dz. WUOZ-4411/1541/07,
2. zespół 73 nagrobków na cmentarzu prawosławnym, nr rejestru 278B, decyzja 15.06.2021 r., l.dz. WUOZ.5140.232.1.2011.A,
3. płyta kamienna na elewacji budynku przy ul. Leonarda 10, nr rejestru 182B, decyzja z dnia 25.11.1998 r., l.dz. WO PSOZ Ki-4410/2601/98,
4. Obraz „Sąd Ostateczny” w Wyższym Seminarium Duchownym, nr rejestru 130B, decyzja z dnia 04.10.1957 r., l.dz. Kl.VII-B-2/2/56,
5. Tzw. kamień wiorstowy, na dz. ewid. nr 592/11, obręb 0017 Kielce, nr rejestru 445B, decyzja z dnia 25.01.2024 r., l.dz. ZRRiD.RR.5140.1.11.2023,
6. Pomnik Stanisława Staszica w Parku Miejskim im. Stanisława Staszica w Kielcach, na działce ewid. nr 591, obręb 0016 Kielce, nr rejestru 457 B, decyzja z dnia 17.09.2025 r., l.dz. ZRRiD.RR.5140.1.9.2025.

6.1.1. Zabytki archeologiczne

Cały obszar miasta został objęty inwentaryzacją w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski. Na tej podstawie w Gminnej Ewidencji Zabytków sporządzono karty adresowe dla **95 stanowisk archeologicznych**, w większości odnoszących się do znalezisk powierzchniowych. Zdecydowana większość z nich zlokalizowana jest na peryferyjnych obszarach miasta, tylko 4 stanowiska znajdują się w granicach historycznego centrum.

Zachowane stanowiska należą w zdecydowanej większości do tzw. typu płaskiego (osady, cmentarzyska, ślady i punkty osadnictwa). Jedynie na Wzgórzu Zamkowym zachowały się relikty zabudowy o własnej formie krajobrazowej. Spośród stanowisk zinterpretowanych jako osady, jedynie w rejonie wycinkowo przebadanej osady przy kościele św. Wojciecha można mówić o osadnictwie o wielowiekowej ciągłości - od XI lub pewnie XII w. do dzisiaj. Kilka stanowisk uznanych zostało za pozostałości osad, znajdujących się na południowym i wschodnim skraju obecnego miasta w rejonie Posłowic, Dymin i Zagórza. Pochodzą one z epoki kamienia. Kilka powierzchniowych znalezisk ma proveniencję neolityczną (do 1800 lat p.n.e.), ślady osadnictwa zaś także z epoki brązu i okresu halsztackiego, reprezentatywne głównie dla kultury łużyckiej (1300 - 400 lat p.n.e.). Pojedyncze stanowiska określono, jako związane z kulturą przeworską (II wiek p.n.e. - IV wiek n.e.). Odnotowano pozostałości wczesnośredniowieczne – od przełomu XI i XII w. W przypadku osady przy kościele św. Wojciecha, poprzez relikty pierwszej kolegiaty na Wzgórzu Zamkowym z ok. 1180 r., do pojedynczych osad na obrzeżach dzisiejszego miasta. Rozwój i funkcjonowanie późnośredniowiecznego/wczesno nowożytnego miasta potwierdzają wrywkowe badania w rejonie Rynku. Charakterystyczne dla rejonu Kielc są znaleziska związane z wydobywaniem i przeróbką kruszców i rud żelaza, szczególnie na wzniesieniach otaczających miasto od północy (Szydłówek, Głęboćka) i południowego zachodu (Karczówka, Białogon, Zalesie).

Zarządzeniem nr 457/2025 Prezydenta Miasta Kielce z dnia 30 października 2025 r. w sprawie włączenia kart adresowych zabytków archeologicznych do Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta oraz zmiany zarządzenia w sprawie założenia Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Kielce, do GEZ zostało włączonych 95 kart adresowych zabytków archeologicznych AZP tj.: stanowiska archeologiczne AZP 84-62 (6 kart), stanowiska archeologiczne AZP 85-62 (26 kart), stanowiska archeologiczne AZP 85-63 (19 kart), stanowiska archeologiczne AZP 86-62 (18 kart), stanowiska archeologiczne AZP 86-63 (23 karty), stanowiska archeologiczne AZP 87-63 (3 kary).

Wykaz stanowisk archeologicznych z terenu miasta stanowi załącznik do niniejszego opracowania.

6.1.2. Zabytki w zbiorach placówek muzealnych

Zlokalizowane w mieście liczne instytucje artystyczne i instytucje kultury prowadzą działalność badawczo-naukową i kolekcjonerską, dbają skutecznie o podnoszenie poziomu kultury mieszkańców, równocześnie stanowią atrakcję dla turystów.

Na terenie miasta Kielce działają muzea rejestrowe, samorządowe, branżowe i społeczne. Gromadzą one, zabezpieczają i udostępniają w zbiory o charakterze zabytkowym w obrębie swoich siedzib.

Muzeum Narodowe w Kielcach

Muzeum Narodowe w Kielcach jest placówką z ponad 100-letnią tradycją. Muzeum prowadzone jest przez Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego. W swoich zbiorach posiada cenne

eksponaty z dziedziny malarstwa, rzemiosła artystycznego, sztuki ludowej, literatury, archeologii i przyrody. Na ekspozycji stałej można zobaczyć:

- Wnętrza zabytkowe XVII-XVIII wieku,
- Sanktuarium Marszałka Józefa Piłsudskiego,
- Galeria Malarstwa Polskiego i Europejskiej Sztuki Zdobniczej,
- Gabinet Numizmatyczny.

Muzeum organizuje również liczne wystawy czasowe. W pałacu odbywają się koncerty, wykłady, warsztaty dla dzieci i młodzieży a także imprezy adresowane do rodzin.

Muzeum Stefana Żeromskiego w Kielcach

Placówka stanowi oddział Muzeum Narodowego w Kielcach, zlokalizowana jest przy ul. Jana Pawła II 5. Muzeum zajmuje się gromadzeniem, eksponowaniem zbiorów związanych z młodzieńczym okresem życia oraz twórczością Stefana Żeromskiego. Ekspozyty prezentowane są na tematycznej wystawie stałej. Prócz działalności wystawienniczej muzeum prowadzi lekcje i warsztaty muzealne przeznaczone głównie dla młodzieży szkolnej.

Muzeum Dialogu Kultur w Kielcach

Najmłodszy oddział Muzeum Narodowego w Kielcach zlokalizowany przy Rynku w Kielcach, który w przystępny sposób prezentuje trudną tematykę ideologii, myśli i dialogu. Różnorodność w Muzeum Dialogu Kultur prezentowana jest poprzez: multimedialną, wyposażoną m.in. w wielkoformatowe ekrany, narracyjną wystawę stałą, a przybliżającą ideę dialogu międzykulturowego oraz wybrane kultury, ich współistnienie, wzajemne czerpanie z bogactwa doświadczeń w Polsce i Europie.

Muzeum Wsi Kieleckiej w Kielcach

Muzeum prowadzone jest przez Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego. Celem działania muzeum jest gromadzenie, ochrona i udostępnianie zabytków kultury ludowej z obszaru województwa świętokrzyskiego, ze szczególnym uwzględnieniem budownictwa ludowego oraz popularyzacja kultury ludowej. Muzeum Wsi Kieleckiej składa się z oddziałów: Dworku „Laszczyków” w Kielcach, Parku Etnograficznego w Tokarni (gm. Chęciny), Zagrody „Czernikiewiczów” w Bodzentynie, Mauzoleum Martyrologii Wsi Polskich w Michniowie (dawniej Pomnik-Mauzoleum).

Wnętrza Dworku Laszczyków w Kielcach zostały przeznaczone na cele wystawiennicze.

Muzeum Zabawy i Zabawek w Kielcach

Mieszczące się w zabytkowym gmachu dawnych jatek przy placu Wolności muzeum posiada największy zbiór i różnorodność zabawek spośród polskich muzeów. Wśród eksponatów muzeum odnaleźć można: zabawki historyczne do 1945 r., zbiór zabawek po 1945 r., zbiór zabawek etnograficznych, zbiory modeli, zbiór zabawek współczesnych po 1990 r., zbiór zabawki animacyjnej, zbiory biblioteczne i inne. Na terenie muzeum znajdują się wystawy stałe i czasowe. Najcenniejszą część zbiorów tego muzeum stanowią zabawki historyczne, w tym lalki z przełomu XIX i XX wieku oraz XIX-wieczne żołnierzyki ołowiane, niemiecka miniaturowa maszyna do szycia, rzutnik na szklane przezroczą, pokoiki dla lalek, zagraniczne i polskie klocki.

Najstarszym eksponatem jest niemiecka lalka woskowa z końca XVIII wieku. Placówka posiada również interesujące wystawy stałe, takie jak: „Popołudniowa herbatka”, „Na babcinym strychu” czy „Misie w lesie”.

Muzeum Historii Kielc

Mieści się w kamienicy przy ul. św. Leonarda 4. W muzeum znajduje się stała ekspozycja zatytułowana „Z dziejów Kielc”. Przedstawia ona historię miasta w średniowieczu, w okresie, kiedy należało do biskupów krakowskich oraz w XIX i XX w., kiedy Kielce stały się stolicą regionu.

Muzeum prowadzi działalność wydawniczą. Dotychczas ukazały się m.in.: sześć tomów Studiów muzealno-historycznych, sześć zeszytów serii „Źródła do dziejów Kielc” oraz cykl „Biografie Kieleckie”, w którego skład wchodzi biografie Stefana Artwińskiego, Antoniego Hedy i Mieczysława Koczanowicza. Muzeum Historii Kielc zainicjowało również powstanie monografii miasta, która ukazała się w 2014 r. pt. Kielce przez stulecia.

Muzeum Diecezjalne w Kielcach

Placówka mieści się przy ul. ul. Jana Pawła II 3 w Kielcach. Historia Kieleckiego Muzeum Diecezjalnego sięga początków ubiegłego stulecia. Własne zbiory - wiele numizmatów, dokumentów, szat liturgicznych oraz obrazów przekazał placówce w roku 1921 ówczesny ordynariusz kielecki, biskup Augustyn Łosiński.

Salon, stanowiący pierwszą salę Muzeum, to wnętrze z czasów, kiedy powstawała diecezja. Komplet empirowych mebli, obrazy i grafiki wiszące na ścianach to eksponaty o dwustuletniej historii, wszystkie pochodzą z początków XIX wieku. W Sali Gotyckiej zaprezentowane zostały najstarsze eksponaty, zgromadzono tutaj przykłady gotyckiej rzeźby i malarstwa. Kolejna sala poświęcona jest kieleckim biskupom. Najważniejszą część ekspozycji stanowią tutaj portrety: bpa Wojciecha de Boża Wola Górskiego (pierwszego ordynariusza kieleckiego), bpa Tomasza Teofila Kulińskiego (portret namalowany na zamówienie Kielczan przez Jana Stykę) czy bpa Augustyna Łosińskiego (portret autorstwa Piotra Nizińskiego, współtwórcy polichromii w katedrze kieleckiej). Spośród innych obrazów na szczególną uwagę zasługuje wizerunek Chrystusa w cierniowej koronie, jeden z cyklu obrazów o tej tematyce namalowany w 1900 roku przez Jana Stykę.

Muzeum Geologiczne w Kielcach

Muzeum mieści się w siedzibie Państwowego Instytutu Geologicznego - Państwowego Instytutu Badawczego Oddziału Świętokrzyskiego im. Jana Czarnockiego przy ul. Zgoda. Wystawa stała obejmuje "600 milionów lat historii Gór Świętokrzyskich", skały i skamieniałości ze wszystkich okresów geologicznych od początku ery paleozoicznej (kambr) do ery kenozoicznej (czwartorzęd).

Obejrzyć można kolekcję koralowców dewońskich, okazy krzemieni pasiastych, tropy dinozaurów, szkielet wieloryba *Pinocetus polonicus* z Pińczowa, surowce budowlane i mineralne: rudy żelaza, miedzi, cynku i ołowiu, siarka, skały dekoracyjne, "marmury" świętokrzyskie.

Ośrodek Myśli Patriotycznej i Obywatelskiej – Dawne więzienie w Kielcach

Miejsce stałej ekspozycji historycznej zaprojektowanej przez Mirosława Nizio, twórcę m.in. Muzeum Powstania Warszawskiego powstałe w murach dawnego więzienia kieleckiego przy ul. Zamkowej 3. Zwiedzający mogą się tu zapoznać z historią miasta i regionu wplecioną w historię Polski: od insurekcji kościuszkowskiej poprzez powstania, aż po Legiony i odzyskanie przez Polskę niepodległości. Wystawa łączy elementy multimedialne i realistyczne. Zwiedzający mogą obejrzeć Panoramę Racławicką w wersji cyfrowej, założyć czako ułańskie czy XIX wieczny hełm strażacki, posłuchać głosu Józefa Piłsudskiego lub zasiąść w XIX-wiecznej ławce. Część ekspozycji poświęcona jest codziennemu życiu Kielczan podczas okupacji niemieckiej. Można zobaczyć tutaj unikalne zdjęcia miasta z tego okresu, przedmioty codziennego użytku, wystrój przedwojennego mieszkania. Jedno z przejść do następnej Sali ukryte jest w... starej szafie. W podziemiach odwiedzający zapoznają się z historią więzienia, przez które w latach 1939-56 przeszło wielu więźniów gestapo i komunistycznego

aparatu przemocy. Tu byli torturowani. Część z nich została zamordowana lub stąd poszła na śmierć. Atmosferę miejsca tworzy dźwięk spadających kropel wody, zgrzyt klucza w drzwiach czy odgłosy bitych więźniów. Oprócz karcerów można zobaczyć również miejsce straceń – pozostałość po dawnej szubienicy i ścianę rozstrzelań. W pobliżu znajdują się biogramy zamordowanych więźniów – żołnierzy niezłomnych. W kolejnej sali można obejrzeć kilka krótkich filmów – relacji więźniów. Na piętrze, w karcerze - miejscu przesłuchań, ekspozycja poświęcona Antoniemu Hedzie „Szaremu” i akcji rozbicia więzienia w sierpniu 1945 roku. Wzdłuż zachodniej ściany więzienia znajduje się Mur Pamięci, a na nim porcelanowe tabliczki z wizerunkami osób, które zginęły w więzieniu przy ulicy Zamkowej lub stąd poszły na śmierć.

Muzeum Hammonda

Muzeum Laurensa Hammonda - inżyniera, wynalazcy, którego opatentowane w 1934 roku elektryczne organy stały się przełomowym instrumentem w historii muzyki. Powstało z inicjatywy prywatnego kolekcjonera oraz władz miasta Kielce w 2017 roku. Obecnie działa w strukturze administracyjnej Domu Środowisk Twórczych Pałac Tomasza Zielińskiego w Kielcach i mieści się w oficynie pałacu. Wystawa została podzielona na kilka modułów tematycznych: Historia, Hammond w Polsce, Hammond Club, Mój Hammond. Są w nim też sale tematyczne: sala Leslie, sala im. Wojciecha Karolaka, sala im. Andrzeja Zielińskiego. Na wystawie stałej instrumentów można zobaczyć: 63 modele organów, 27 modeli zegarów i 1 stolik do brydża. Do sal na piętrze prowadzą grające schody. Bilet premium do muzeum daje muzykom możliwość gry na eksponowanych instrumentach.

Centrum Geoedukacji na Wietrznym – wystawa stała

Ekspozycja obejmuje następujące części:

„Podwodna stacja badawcza Chronos” to główna część wystawy stałej poświęcona dziedzictwu geologicznemu Gór Świętokrzyskich. Motywem przewodnim wystawy jest podróż w czasie do odległej przeszłości. Zwiedzający mając do dyspozycji liczne stanowiska interaktywne, dioramy z modelami, okazy skał i skamieniałości poznają historię regionu świętokrzyskiego oraz jego dawnych mieszkańców.

„Geo-laboratorium” – część wystawy, która pozwala zwiedzającym wcielić się w rolę badaczy Ziemi. Przy pomocy interaktywnych stanowisk edukacyjnych mogą oni mogli poznać procesy geologiczne zachodzące we wnętrzu jak i na powierzchni Ziemi.

„Kapsuła czasu – kino” to przemieszczający się w czasie futurystyczny pojazd z napędem jonowym. Załoga statku w ciągu ok. 10 minut wykorzystując tunele czaso-przestrzenne odbywa długą, pobudzającą zmysły podróż – od narodzin Ziemi po współczesność.

„Jaskinia i grota” – część wystawy poświęcona jaskiniom oraz procesom krasowym. To przestrzeń, która scenograficznie przypomina wnętrze jaskini w raz z jej szatą naciekową, odgłosami sączącej się wody i panującym wokół półmrokiem.

Muzeum Skarbów Neptuna w Kielcach

Prywatne muzeum, które założył w rodzinnej kamienicy przy ul. Wspólnej 5 Ryszard Springer - pasjonat nurkowania i żeglowania. Zgromadzone w muzeum przedmioty to efekt jego pasji. Kolekcja, która stale się powiększa to kotwice, sprzęt rybacki, nawigacyjny, do nurkowania, obrazy marynistyczne, mapy, modele statków, zwierząt morskich czy amfor.

6.1.3. Dziedzictwo niematerialne

Najdawniejszym elementem kieleckiego dziedzictwa niematerialnego jest fakt pochodzenia z Kielc dominikanina Wincentego (ur. ok. 1200 roku, zm. po 1261) – pierwszego znanego z imienia polskiego kompozytora, autora m.in. śpiewanej do dziś podczas inauguracji roku akademickiego pieśni *Gaude Mater Polonia* (jej najstarszy znany zapis znajduje się w przechowywanym w skarbcu kieleckiej katedry Antyfonarzu Kieleckim z 1372 roku). Do tego dziedzictwa odwołują się organizatorzy Świętokrzyskich Dni Muzyki Dawnej im. Wincentego z Kielc.

Odniesieniem się do dziedzictwa XVII-wiecznych biskupich Kielc była działalność grupy rekonstrukcji historycznej Kompania Wolontarska.

Silnie pielęgnowana jest 300-letnia tradycja najstarszej kieleckiej szkoły. Bardzo prężne Stowarzyszenie Absolwentów Liceum im. Stefana Żeromskiego w Kielcach „Żeromszczacy” wydaje książki, organizuje kolejne jubileusze szkoły i wiele innych wydarzeń. Upamiętniana jest nie tylko szkoła, ale też jej wybitni absolwenci ze Stefanem Żeromskim i Gustawem Herlingiem-Grudzińskim na czele. Podobnie aktywnie działają absolwenci drugiej kieleckiej szkoły średniej, Liceum im. Śniadeckiego, której historia zaczyna się w roku 1903.

Kielecką spuścizną biskupa Szaniawskiego były nie tylko gmachy, ale też dziedzictwo niematerialne. Biskup ufundował bowiem w Kielcach w 1729 r. m.in. sześciuosobową kapelę kolegiacką. Była owocem jego ambicji i świadczyła o potencjale kieleckiego kościoła. Jako jedna z nielicznych kapel kościelnych występujących w tym czasie na ziemiach polskich była na utrzymaniu regensa seminarium i kanoników, którzy łożyli na jej utrzymanie. Kilkadziesiąt lat później, w 1775 r. z myślą o występach kilkusobowej kapeli kolegiackiej kanonik Franciszek Erazm Preiss ufundował dobudowanie do dzwonnicy kolegiaty żelaznego balkonu. Kapela odgrywała hejnały z balkonu do 1893 roku po zachodzie słońca w każdą niedzielę i święto, zaczawszy od Wielkanocy aż do ostatniej niedzieli we wrześniu. Kilka lat temu została podjęta próba wskrzeszenia tej tradycji.

Wiele środowisk sięga do kieleckiej spuścizny Stanisława Staszica, a Politechnika Świętokrzyska odwołuje się do dziedzictwa Szkoły Akademiczno-Górnictwa.

Bardzo ważnym elementem kieleckiego dziedzictwa niematerialnego jest tradycja legionowa i piłsudczykowska, która w Kielcach na nowo rozkwitła po upadku PRL-u. Środowiska piłsudczykowskie organizują wiele różnych działań, w tym najważniejsze czyli Marsz Szlakiem I Kompanii Kadrowej z Krakowa do Kielc, który odbywał się w latach 1924-39, a następnie został reaktywowany w roku 1981. Kieleckim legionowym dziedzictwem niematerialnym jest pochodzenie melodii najśłynniejszej pieśni legionowej „My pierwsza Brygada”. Kielecka orkiestra Straży Ogniowej, która w 1914 roku w całości wstąpiła do Legionów stając się orkiestrą legionową wniosła tę melodię „w wianie”. Fakt ten upamięta zegar z kurantem wygrywającym melodię „Pierwszej Brygady” na dawnym gmachu Straży Ogniowej przy ul. św. Leonarda.

Wiele działań upamiętnia wybitne postacie i wydarzenia z okresu II wojny światowej oraz antykomunistycznego oporu w pierwszych latach po wojnie (coroczne inscenizacje upamiętniające spektakularne rozbiecie ubeckiego więzienia i uwolnienie więźniów przez poakowski oddział Antoniego Hedy-Szarego, coroczny Kielecki Bieg Pamięci Żołnierzy Wyklętych).

Kielczanie bardzo chętnie odwołują się do kieleckiego dziedzictwa przemysłowego tj. najśłynniejszych pochodzących z Kielc wyrobów: przedwojennych szabel „Ludwikówek” przedwojennych i powojennych motocykli SHL (organizowane były m.in. złoty posiadaczy zabytkowych motocykli SHL), pralek Frania, majonezu Kieleckiego.

Kielecki Teatr Żeromskiego w swych działaniach odwołuje się do działalności w Kielcach Ireny i Tadeusza Byrskich oraz do tradycji teatralnych w Kielcach z wieku XIX i XX - do II wojny światowej, zaś Świętokrzyska Filharmonia im. Oskara Kolberga do tradycji działających w Kielcach orkiestr symfonicznych.

Kibice piłki ręcznej i piłki nożnej często odwołują się do kieleckiej historii tych dwóch dyscyplin.

Istnieje w Kielcach kilka cyklicznych festiwali, które dorobiły się już własnego dziedzictwa i stały się tym samym ważną częścią kieleckiego dziedzictwa niematerialnego. Przede wszystkim nieprzerwanie od 1974 roku odbywa się Harcerski Festiwal Kultury Młodzieży Szkolnej. Od 1996 roku odbywa się w Kielcach Ogólnopolski Niezależny Festiwal Form Dokumentalnych NURT, od 2001 roku Memorial To Miles Targi Kielce Jazz Festival. W latach 1964-66 z inicjatywy dyrektora Filharmonii Kieleckiej Karola Anbilda odbywał się w Kielcach Festiwal „Świętokrzyskie Dni Muzyki”. Do tej tradycji Filharmonia nawiązała 30 lat później, w 1996 roku reaktywując festiwal.

Kielczanie pamiętają o wybitnych postaciach z historii miasta i bardzo chętnie je upamiętniają, przykładem tego jest cykl imprez poświęconych Pisarzowi Edmundowi Niziurkiemu pod szyldem „Rok Niziurskiego”.

Niematerialnym dziedzictwem są również kieleckie toponimia czyli historia nazewnictwa poszczególnych części miasta, ulic, placów, cieków wodnych itd.

Niejednokrotnie kultywowanie dziedzictwa niematerialnego przybiera formę materialną taką jak np. pomnik czy tablica pamiątkowa poświęcone postaci zasłużonej dla miasta. Taki styk „niematerialne => materialne” jest bardzo ważny dla podtrzymywania społecznej pamięci, budowania tożsamości lokalnej społeczności, dlatego wskazane jest, by inicjować i wspierać inicjatywy mające na celu upamiętnianie zarówno osób, wydarzeń jak i niematerialnych śladów przeszłości Kielc, takich jak nieistniejące już dziś obiekty czy ulice, czy dawna historyczna funkcja jakiegoś obszaru czy gmachu.

7. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zabytki objęte prawnymi formami ochrony zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wskazane są w art. 7 tej ustawy i są to:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Spośród wskazanych, na terenie miasta Kielce wyróżnić można zabytki wpisane do rejestru zabytków (nieruchomych i ruchomych), a także uznane za pomnik historii oraz objęte ochroną poprzez ustalenia w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Pomnik historii

Uznanie za Pomnik Historii jest jedną z czterech ustawowo określonych form ochrony zabytków. Za Pomnik Historii uznaje się zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnym znaczeniu i wartości dla kultury. Rangę Pomnika Historii podkreśla fakt, że jest on ustanawiany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w drodze rozporządzenia, na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Do elitarnego grona Pomników Historii mogą dołączać obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne lub ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci najważniejszych wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne.

Na terenie miasta Kielce znajduje się jeden pomnik historii. Rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 listopada 2017 r. za pomnik historii uznano „Kielce dawny pałac biskupów i katedra”. Jako obszar pomnika historii wskazano:

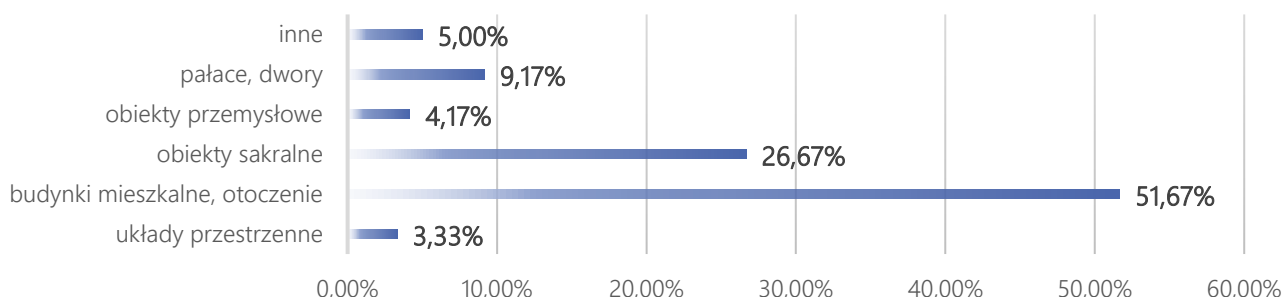
- 1) zespół dawnego pałacu biskupów złożony z rezydencji, dawnego spichlerza, ogrodu oraz Baszty Prochowej z obwarowaniem;
- 2) zespół katedry złożony z katedry pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, dzwonnicy i kaplicy Ogródzkiej.

Zespół niegdyś stanowił wyodrębnioną kościelną enklawę o rozbudowanym zapleczu administracyjno-gospodarczym, a obecnie stanowi materialne świadectwo historii i rozwoju miasta, przypominając o wielowiekowym zwierzchnictwie nad nim biskupów krakowskich. Uznanie za pomnik historii ma wymiar szczególnego docenienia wartości zabytkowych i świadczy o prestiżu zabytku i jego opiekunów, ale samo wyróżnienie nie zmienia formalnie sposobu zarządzania obiektem ani nie nakłada na zarządców nowych obowiązków prawnych.

Rejestr zabytków nieruchomych

Rejestr zabytków zgodnie z Ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków (art. 8). Wpis do rejestru odbywa się na mocy decyzji WKZ wydanej z urzędu lub na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. W tym samym trybie do rejestru może być też wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru oraz nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku (art. 9, ust. 2). Na terenie miasta znajduje się 120 obiektów/grup obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa świętokrzyskiego. Są to zabytki o zróżnicowanej funkcji, formie architektonicznej i czasie powstania, oddające różnorodność zasobu zabytkowego miasta Kielce. Rejestr zabytków nieruchomych ma charakter otwarty, jest stale uzupełniany i może być uzupełniany zgodnie ze zidentyfikowanymi potrzebami ochrony lub nowymi odkryciami i ustaleniami naukowymi. Zabytki z rejestru zabytków skreślone mogą zostać decyzją Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego tylko w dwóch wypadkach – w wyniku zniszczenia (a właściwie bezpowrotnej utraty wartości zabytkowych) lub w wyniku nowych ustaleń naukowych, które nie potwierdzają wartości (naukowych, konserwatorskich) stających za dokonany wcześniej wpisem do rejestru zabytków (art. 13).

Statystycznie największy udział obiektów rejestrowych na terenie miasta stanowią budynki mieszkalne wraz z otoczeniem (ponad 50%) oraz obiekty sakralne (ponad 26%):

Wykres 1. Procentowe zestawienie obiektów rejestrowych z podziałem na funkcję.

Konsekwencją wpisania zabytku do rejestru jest ścisła ochrona konserwatorska poprzez nadzór WKZ, który realizuje się poprzez zapisy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Do najistotniejszych przepisów pozwalających służbom konserwatorskim chronić zasób zabytkowy należy przede wszystkim art. 36 tejże ustawy, który określa zakres pozwoleń koniecznych do uzyskania podczas działań przy zabytku. Pozwolenia m.in. wymagają prace budowlane, konserwatorskie, prowadzenie badań archeologicznych czy też inne prace przy zabytku wpisanym do rejestru mogące prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni. Ustawodawca wprowadził konsekwencje w postaci kar administracyjnych, za wykonywanie prac bez pozwolenia konserwatorskiego, lub w sposób odbiegający od wydanego pozwolenia, szczegółowo opisane w art. 107 d ww. ustawy.

W art. 28 cyt. ustawy wskazano, że niezależnie od obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami, określonych w art. 5, właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;
- 2) zagrożeniu dla zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Nałożono więc dodatkowe obowiązki dla właścicieli zabytków nie tylko wpisanych do rejestru ale również ujętych w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków.

Służby ochrony zabytków wyposażone zostały w dodatkowe narzędzia pozwalające egzekwować obowiązki właścicieli zabytków. Część ustawy poświęcona nadzorowi konserwatorskiemu w art. 38 wprowadza możliwość dokonywania kontroli przestrzegania i stosowania ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W wyniku kontroli WKZ może wydać zalecenia pokontrolne wskazujące właścicielowi ewentualne nieprawidłowości oraz określające prace konieczne do wykonania w celu poprawnego zabezpieczenia zabytku. W przypadku gdy jest to konieczne oprócz zaleceń

pokontrolnych służby ochrony zabytków mogą wydać odpowiednią decyzję nakazową dotyczącą podjęcia działań ratunkowych.

Powyżej wskazane obostrzenia oraz wymogi obarczające właścicieli i zabytków uzupełnione zostały o przepisy karne dotyczące możliwości uszkodzenia lub zniszczenia zabytku. Zgodnie z art. 108 ust.1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, kto niszczy lub uszkadza zabytek, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8. Zaś art. 110 cyt. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami stanowi, że kto będąc właścicielem lub posiadaczem zabytku nie zabezpieczył go w należyty sposób przed uszkodzeniem, zniszczeniem, zaginięciem lub kradzieżą, podlega karze aresztu, ograniczenia wolności albo grzywny.

Ochrona ustalona w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego

Prawną formą ochrony zabytków, której stanowienie należy do kompetencji gminy są ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Nowo tworzone zmiany mpzp podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Dodatkowo w trakcie procedury uzyskania ww. decyzji prowadzone są ustalenia z wojewódzkim konserwatorem zabytków w celu ochrony form opieki nad zabytkami na terenie miasta Kielce.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego uzgadniane są z wojewódzkim konserwatorem zabytków, pod kątem wprowadzania zapisów, dotyczących ochrony zabytków. Również w decyzjach lokalizacyjnych, umieszczane są ustalenia dotyczące ochrony zabytków, ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Powyższe decyzje uzgadnianie są przez Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kielcach.

8. Zabytki w Gminnej Ewidencji Zabytków

Ewidencja zabytków jest podstawową formą nadzoru i dokumentowania zasobu dziedzictwa kulturowego w zakresie zabytków materialnych na terenie gminy, którą prowadzi Prezydent Miasta w oparciu o karty adresowe każdego zabytku, w tym stanowisk archeologicznych. Obowiązek jej prowadzenia – a więc celowej aktualizacji – określa art. 22 ustawy o ochronie zabytków, a zgodnie z art. 21 tej ustawy jest ona podstawą do opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Gminna Ewidencja Zabytków Miasta Kielce przyjęta zarządzeniem Nr 419/2014 Prezydenta Miasta Kielce z dnia 19 listopada 2014 r. w sprawie założenia Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Kielce, została zmieniona Zarządzeniami: Nr 357/2018 z dnia 1 października 2018 r., Nr 420/2018 z dnia

21 listopada 2018 r., Nr 554/2019 z dnia 30 grudnia 2019 r., Nr 279/2020 z dnia 16 lipca 2020 r., Nr 355/2021 z dnia 15 listopada 2021 r., Nr 381/2022 z dnia 2 września 2022 r., Nr 482/2022 z dnia 16 grudnia 2022 r. Nr 227/2024 z dnia 17 czerwca 2024 r.

Zarządzeniem Nr 457 z dnia 30 października 2025 r. do Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Kielce zostało włączonych 95 Kart Ewidencyjnych Zabytku Archeologicznego Lądowego (KEZA), obszarów Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP) w tym: AZP 84- 62 (6 kart), AZP 85-62 (26 kart), AZP 85-63 (19 kart), AZP 86-62 (18 kart), AZP 86-63 (23 karty), AZP 87-63 (3 karty).

Gminna Ewidencja Zabytków Miasta Kielce zawiera na dzień opracowania, 637 obiektów nieruchomych, szczegółowy, aktualny wykaz zabytków ujętych w GEZ zawierają załączniki nr 1 i 2 do niniejszego programu.

Najlichnieszą grupę obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków stanowią **zabytki architektury, obiekty indywidualne lub ujęte w zespole zabudowy**. Wśród zasobu zabytków miasta Kielce są to głównie budynki mieszkalne zlokalizowane najlichnies wzdłuż m.in. ulic: Sienkiewicza, Małej, Paderewskiego, Placu Wolności, Równej, Warszawskiej, Wesołej, Żeromskiego czy Żytniej. Stan obiektów mieszkalnych z terenu miasta jest mocno zróżnicowany: od obiektów w dobrym stanie technicznym, często po udanej modernizacji do których należą jako przykłady nieruchomości zlokalizowane pod adresem: Sienkiewicza 11, Sienkiewicza 16, Sienkiewicza 24, Mała 10, Warszawskiej 14-16, po obiekty w stanie dostatecznym, które wymagają przeprowadzenia drobnych prac konserwacyjnych (przykład stanowią m.in. nieruchomości zlokalizowane pod adresem: Paderewskiego 24, Paderewskiego 47, Plac Wolności 8, Warszawska 12, Żytniej 10) oraz obiekty, które wymagają przeprowadzenia prac renowacyjnych (przykład stanowią m.in. nieruchomości zlokalizowane pod adresem: Sienkiewicza 15, Sienkiewicza 22, Sienkiewicza 25, Sienkiewicza 42). W latach obowiązywania przedmiotowego dokumentu należy kontynuować realizację działań związanych z renowacją zabytkowych budynków mieszkalnych z terenu miasta, przy współpracy z właścicielami obiektów. Brak prowadzenia regularnych prac modernizacyjnych i renowacyjnych może prowadzić do bezpowrotnej degradacji zabytkowych kamienic, co negatywnie wpłynie na tkankę miejską.

Do obiektów kultu religijnego znajdujących się w gminnej ewidencji zaliczyć można głównie: kościoły (w tym te, które nie znajdują się w rejestrze zabytków: Kościół św. Teresy od Dzieciątka Jezus, Kościół Niepokalanego Serca NMP, Kościół parafialny pw. Chrystusa Króla), plebanie, kapliczki i krzyże przydrożne czy cmentarze oraz kaplice cmentarne. Stan obiektów sakralnych ujętych w gminnej ewidencji zabytków określić można jako dobry. Prac konserwatorskich w mniejszym lub większym stopniu wymagają kaplice cmentarne. W gminnej ewidencji zabytków zlokalizowanych jest 14 cmentarzy. Należy realizować działania związane z pracami porządkowymi oraz realizować prace renowacyjne nagrobków.

Kolejną grupą obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków są obiekty przemysłowe. Wymienić można m.in.: młyn przy ul. Herbskiej, czy budynki związane z dziedzictwem kolejnictwa przy ul. Przejazd. Stan obiektów przemysłowych określić można jako dostateczny (wymagają w większym bądź mniejszym stopniu podjęcia prac konserwatorskich).

Konsekwencją ujęcia w GEZ jest ochrona i ograniczenia wynikające z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz prawa budowlanego. Zgodnie z art. 3 zabytek to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. W tej grupie szczególnie mieszczą się zabytki ujęte w GEZ jako obiekty o zidentyfikowanej wartości zadokumentowanej za pomocą kart adresowych. W konsekwencji wobec zabytku ujętego w ewidencji

zabytków obowiązki ma przede wszystkim jego właściciel. Najważniejsze z nich wskazuje art. 5 ustawy, który stanowi, że opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

W oparciu o GEZ, stosownie do art. 39 ust. 3 ustawy Prawo budowlane, w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

9. Zabytki o najważniejszym znaczeniu dla gminy

Kielce, stolica województwa świętokrzyskiego, należą do miast o bogatym dziedzictwie kulturowym i architektonicznym, którego geneza sięga średniowiecza. W efekcie Kielce stanowią dziś przykład ośrodka o wyjątkowo warstwowej strukturze przestrzennej, łączącego elementy układu średniowiecznego, barokowego i XIX-wiecznego. W części dotyczącej zabytków nieruchomych niniejszego programu wskazano najistotniejsze obiekty ze względu na posiadane wartości artystyczne historyczne i naukowe. Niezależnie od powyższego Gmina wskazać powinna zabytki o najważniejszym znaczeniu z perspektywy działań, planowanych do podjęcia w przyszłych czterech latach funkcjonowania Miasta Kielce. Skupienie się na indywidualnych, pojedynczych obiektach mogło by nie przynieść pożądanego efektów.

Współczesny obraz zabytkowego centrum Kielc jest złożony i niepozbawiony problemów konserwatorskich. Pomimo licznych działań rewitalizacyjnych prowadzonych od lat 90. XX wieku, wiele historycznych obiektów i kamienic pozostaje w złym stanie technicznym. Degradacja elewacji, uszkodzenia detalu architektonicznego, a także nieprzemyślane modernizacje – często z użyciem nieodpowiednich materiałów – prowadzą do zatarcia oryginalnego charakteru zabudowy w tym utraty detalu architektonicznego. Nieprzemyślane zagospodarowywanie chociażby podwórek, dziedzińców kamienic, dodawanie nowych elementów w postaci balkonów i dobudówek, wprowadzanie jedynie pozornie niewielkich zmian, w efekcie daje niepożądane konsekwencje przestrzenne. Ma to negatywny wpływ na odbiór przestrzeni zabytkowej. Trudności dotyczące układu przestrzennego Starego Miasta, niewłaściwe praktyki, presja inwestycyjna i dominacja funkcji komercyjnych przy głównych ulicach (zwłaszcza przy ul. Sienkiewicza i w obszarze Rynku) powodują zaburzenie historycznej harmonii kompozycyjnej czytelności dawnych osi widokowych. Dodatkowy problem stanowi spójność polityki ochrony krajobrazu kulturowego – w wielu miejscach zauważalna jest dysharmonia między współczesną architekturą a zabytkową tkanką miejską. Dlatego to właśnie **układ urbanistyczny wraz z kamienicami w jego obrębie stanowi priorytet w działaniach Miasta Kielce** na najbliższe cztery lata zmierzające do poprawy stanu zasobu zabytkowego na terenie Miasta. Istotą potrzeby uporządkowania zabytku definiowanego jako układ urbanistyczny, jest podjęcie działań zarówno ogólnych jak również skierowanych do indywidualnie chronionych kamienic, stanowiących pierzeje ulic. Poprawa stanu zachowania elewacji budynków głównych ulic oraz uporządkowanie nośników informacji tj. reklam banerów ale i urządzeń technicznych stanowić będzie pierwszy krok dla osiągnięcia pożądanego efektu rewitalizującego. Kroki w postaci przyjęcia uchwały krajobrazowej, będą musiały być poparte działaniem egzekwującym wprowadzone przepisy i kampanią informacyjną pozwalającą uświadomić korzyść z regulowania przestrzeni w zabytkowej części miasta. Istotna wydaje się też być pomoc Miasta w celu uporządkowania małych przestrzeni w postaci placów i podwórz, które dzięki próbie przywrócenia historycznego detalu architektonicznego, balkonów, kształtu otworów okiennych, stolarki drzwiowej i okiennej, źródeł, studni itd. mogą w przyszłości dać pozytywny skutek.

Nie bez znaczenia pozostaje również kwestia **ochrony zabytków przemysłowych**, które w Kielcach mają szczególną wartość historyczną i tożsamościową. Dawne fabryki, zakłady przemysłowe, nieruchomości przemysłowe i związane z dziedzictwem kolejnictwa, młyny, świadectwo XIX- i XX-wiecznej industrializacji regionu, wiele z nich ulega stopniowej degradacji. Decyzją z dnia 14 sierpnia 1976 r. do rejestru zabytków wpisany został układ urbanistyczno-krajobrazowy Kielc. W decyzji zauważono najistotniejsze jego elementy obejmujące: tereny osadnictwa wczesnośredniowiecznego, rozplanowanie miasta lokacyjnego, zespół architektoniczno-krajobrazowy Karczówki oraz zespół dawnego zakładu przemysłowego i osiedla w Białogonie. Same zabudowania fabryczne objęte ochroną zostały również w roku 1956 oraz wraz z osiedlem w roku 1967r. Z punktu widzenia konserwatorskiego zabytki przemysłowe zauważone w Kielcach zostały

dość późno, a przed rokiem 1990 r. do rejestru zabytków poza samym „Białogonem” ochroną konserwatorską nie objęto innych tego typu zabytków. Faktem jednak jest, że **zabudowania fabryczne i osiedle na kieleckim Białogonie** jest emanacją przemysłowego urbanizowania przestrzeni. Osiedle to, a raczej historyczna osada przemysłowa z dużo wcześniejszymi niż Huta Aleksandra tradycjami przemysłowymi została włączona do administracyjnych granic miasta dopiero w roku 1966 r. Jednakże pomimo tego faktu jej wpływ na region był na tyle silny, że uznana została za jeden z najistotniejszych elementów historycznego układu urbanistycznego Kielc. Po transformacji ustrojowej w latach 90. XX wieku działalność fabryki została ograniczona, a część zabudowy zdewastowana lub rozebrana. Obecnie Fabryka Pomp w Białogonie wraz z osiedlem stanowi przykład zabytku o wysokiej wartości historycznej i urbanistycznej, który wymaga pilnej ochrony konserwatorskiej, rewitalizacji, pogłębienia świadomości samych mieszkańców i użytkowników tej przestrzeni. W takim miejscu, które pomimo nałożonej ochrony konserwatorskiej zostało potraktowane brutalnie, istotne jest zachowanie charakteru przestrzeni miejskiej, powiązań funkcjonalnych, ciągów komunikacyjnych, znalezienie nowej funkcji dla tych budynków, które pomimo złego stanu zachowania swój historyczny charakter jeszcze zachowały.

Wzgórze Karczówka stanowi jedno z najważniejszych miejsc o znaczeniu historycznym, krajobrazowym i symbolicznym dla Kielc. Położone na zachodnim skraju miasta, wzniesienie to od wieków pełni funkcję dominanty krajobrazowej oraz punktu orientacyjnego w panoramie Kielc. Znajdujący się na jego szczycie zespół klasztorny wraz z otaczającym go kompleksem przyrodniczym jest nie tylko cennym zabytkiem architektury sakralnej, ale także integralnym elementem tożsamości kulturowej regionu świętokrzyskiego.

W ostatnich latach obserwuje się jednak narastającą presję inwestycyjną w rejonie Wzgórza Karczówka. Intensyfikacja zabudowy mieszkaniowej i usługowej w sąsiadujących dzielnicach, szczególnie na terenach dawnego pogórniczego zaplecza, prowadzi do postępującej utraty walorów krajobrazowych i ekspozycyjnych wzgórze. Zanik otwartych przestrzeni, zabudowa o zbyt dużej skali oraz brak stref buforowych między obszarem zabytkowym a nowymi inwestycjami powodować mogą zatarcie czytelności historycznego układu widokowego, który od stuleci stanowił jeden z najbardziej rozpoznawalnych elementów panoramy miasta. Wzgórze Karczówka powinno być postrzegane jako dobro wspólne, łączące wartości przyrodnicze, historyczne i duchowe. Jego ochrona jest nie tylko obowiązkiem wynikającym z przepisów o ochronie zabytków i krajobrazu kulturowego, ale także warunkiem zachowania tożsamości przestrzennej i estetycznej Kielc. Wobec rosnącej urbanizacji miasta niezbędne jest wypracowanie zrównoważonej polityki przestrzennej, która zapewni harmonijne współistnienie rozwoju urbanistycznego z ochroną dziedzictwa kulturowego.

Co ważne, w najbliższych latach Miasto Kielc chce skierować działania w celu **uporządkowania zasobu zabytków ujętego w Gminnej Ewidencji Zabytków**, a nie wpisanego do rejestru lub nie włączonego do Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków. Zbiór ten stanowi największą pulę zabytków, w obszarze miasta. Przeprowadzenie aktualizacji GEZ wydaje się być priorytetowe ze względu na uwarunkowania prawne ale także ze względu na fakt, iż stan zachowania pojedynczych kamienic stanowi składową obrazu urbanistycznego Kielc. Jest też gwarantem ładu przestrzennego, stanowiącego główny priorytet polityki Miasta w całym jego obszarze.

Współczesne Kielce są miastem o dużym potencjale kulturowym i krajobrazowym, ale jednocześnie zmagającym się z wyzwaniami charakterystycznymi dla polskich ośrodków średniej wielkości – zaniedbaniem substancji zabytkowej i potrzebą zrównoważonej konserwacji. Analiza najważniejszych zabytków, kamienic, obiektów poprzemysłowych, zasobu GEZ pozwala nie tylko zrozumieć bogactwo historii miasta, lecz także dostrzec jego współczesne problemy i kierunki działań konserwatorskich.

10. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

Dla potrzeb lepszej diagnozy stanu istniejącego w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz w celu sformułowania priorytetów działań władz samorządowych opracowano analizę SWOT słabych i mocnych stron miasta Kielce, a także szans i zagrożeń.

Mocne strony

- 1) Niezwykle bogata, rozpoznana historia miasta i regionu
- 2) Liczne miejsca pamięci i pomniki upamiętniające wydarzenia historyczne
- 3) Obiekt o szczególnym znaczeniu i wartości dla kultury - pomnik historii zlokalizowany na terenie miasta
- 4) Unikalna w skali krajowej topografia miasta na tle krajobrazu naturalnego
- 5) Nadzwyczajna atrakcyjność przyrodnicza ze względu na jakość zachowanych zasobów przyrodniczych i różnorodność krajobrazową
- 6) Zachowana historyczna zabudowa kieleckiego rynku
- 7) Ciekawe obiekty architektury sakralnej z bogatą historią powstania
- 8) Udzielanie przez miasto dotacji do prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków
- 9) Trafne inwestycje związane z renowacją obiektów zabytkowych w ostatnich latach (m.in. renowacja Dworca Autobusowego)
- 10) Ochrona dziedzictwa kultowego miasta poprzez organizację w cennych obiektach instytucji kultury (m.in. Muzeum Zabawy i Zabawek, Dom Środowisk Twórczych „Pałac Tomasza Zielińskiego”, Biuro Wystaw Artystycznych)
- 11) Rozwinięta baza edukacyjna (muzea) i infrastruktura turystyczna, działalność placówek muzealnych
- 12) Opracowana i aktualizowana Gminna Ewidencja Zabytków
- 13) Corocznie aktualizowany Plan Ochrony Zabytków na Wypadek Konfliktów Zbrojnych i Sytuacji Kryzysowych
- 14) Opracowana Strategia promocji Miasta Kielce 2030+ sprzyjająca promocji dziedzictwa kulturowego
- 15) Systematycznie aktualizowany program rewitalizacji
- 16) Przyjęta przez miasto tzw. Uchwała Krajobrazowa
- 17) Działalność organizacji pozarządowych, zajmujących się sprawowaniem opieki nad zabytkami lub popularyzacją lokalnego dziedzictwa
- 18) Duży potencjał społeczno – naukowy
- 19) Wzrost świadomości społecznej i poczucia odpowiedzialności za stan miasta, zwłaszcza obiektów o wartości zabytkowej i przestrzeni publicznej

Słabe strony

- 1) Zaniedbanie i zły stan techniczny części zabytków
- 2) Zły stan techniczny i estetyczny części kamienic w śródmieściu negatywnie wpływający na odbiór całości zabytków śródmieścia
- 3) Brak szczegółowego rozpoznania cennych obiektów dzielnic miasta m.in. osiedla na Herbach
- 4) Dewastacja otoczenia kamienic i domów
- 5) Degradacja obiektów przemysłowych
- 6) Brak umiejętności korzystania z przestrzeni publicznej, skutkujący oszpeceniem elewacji budynków i ich otoczenia poprzez stosowanie nieodpowiedniej stolarki okiennej, malowanie ceglanych i kamiennych elewacji, stosowanie jaskrawych kolorów tynków na elewacjach, chaotyczny montaż szyldów i reklam itp.
- 7) Niewystarczająca świadomość społeczna znaczenia opieki nad zabytkami oraz ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu kulturowego
- 8) Niewyjaśniona sytuacja własnościowa gruntów w śródmieściu oraz obiektów zabytkowych
- 9) Niepełne pokrycie obszaru miasta planami zagospodarowania przestrzennego
- 10) Niewystarczająca ochrona prawna (np. poprzez wpis do rejestru zabytków) części cennych obiektów, w tym założeń zieleni, niewystarczające oznakowanie obiektów zabytkowych, brak jednolitego systemu informacji o zabytkach
- 11) Brak systemu informacji elektronicznej o historii miejskich zabytków
- 12) Niewystarczająca świadomość właścicieli zabytkowych obiektów nt. ograniczeń związanych ze stosowaniem niektórych technologii remontowych i rewaloryzacyjnych
- 13) Brak wystarczających środków finansowych na rewaloryzację obiektów zabytkowych

Szanse

- 1) Uwzględnianie zagadnień z zakresu ochrony zabytków w programach prorozwojowych gminy (program rewitalizacji)
- 2) Rosnąca jakość oferty kulturalnej
- 3) Zwiększenie atrakcyjności miasta dla mieszkańców i inwestorów zewnętrznych
- 4) Kompleksowe działania promocyjne
- 5) Możliwość pozyskiwania środków finansowych z funduszy Unii Europejskiej
- 6) Współpraca transgraniczna

Zagrożenia

- 1) Brak skutecznych mechanizmów umożliwiających prace konserwatorskie przy obiektach stanowiących własność częściową i własność prywatno-komunalną
- 2) Niskie nakłady na inwestycje odtworzeniowe w obiekty mieszkaniowe w obrębie centrum historycznego
- 3) Występujące w części miasta zdekapitalizowane zasoby mieszkaniowe o niskim standardzie
- 4) Konkurencja oraz skomplikowane i długotrwałe procedury w aplikowaniu o środki pozabudżetowe, w tym z funduszy unijnych

- 5) Pogłębiająca się degradacja zabytków
- 6) Brak wystarczających środków własnych gminy oraz wspólnot mieszkaniowych na remonty obiektów zabytkowych
- 7) Silna presja części inwestorów nastawionych na maksymalizację zysku z inwestycji kosztem atrakcyjności przestrzeni kulturowej miasta przy jednoczesnej liberalizacji przepisów budowlanych
- 8) Zatarcie wartości architektonicznych i urbanistycznych zabytkowych osiedli i kolonii robotniczych spowodowane chaotycznym zagospodarowaniem przestrzeni
- 9) Niszczenie budynków spowodowane ich niewłaściwą eksploatacją lub całkowitym wyłączeniem z użytkowania
- 10) Nieuzasadniona wymiana oryginalnych elementów zabytkowej zabudowy na współczesne (drzwi, okna, bramy, okładziny elewacji, posadzki, balustrady, kraty itd.)
- 11) Samowole budowlane prowadzące do nieodwracalnego zniekształcenia obiektów i zatarcia ich cech stylowych

11. Założenia programowe – cele, priorytety, kierunki działań i zadania

Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta Kielce na lata 2026-2029 jest dokumentem strategicznym wytyczającym kierunki i zasady polityki ochrony dziedzictwa kulturowego.

Określone w programie priorytety oraz kierunki działań wynikają z:

- ustawowo określonych celów, jakim służyć powinien program opieki nad zabytkami (ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, art. 87, ust.2),
- dokumentów strategicznych i planistycznych z terenu miasta,
- wniosków wynikających z analizy SWOT stanu i ochrony dziedzictwa kulturowego miasta,
- analiz i ocen zasobu dziedzictwa kulturowego miasta i jego stanu zachowania,
- wyznaczonych kierunków polityki krajowej oraz regionalnej.

Niniejszy program zakłada kontynuację wyznaczonych w celów w ramach poprzedniej edycji Programu na podstawie następujących priorytetów:

- **PRIORYTET 1 –**
 - **ZARZĄDZANIE ZASOBEM DZIEDZICTWA KULTUROWEGO MIASTA**
- **PRIORYTET 2 –**
 - **OCHRONA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO ORAZ REWALORYZACJA SUBSTANCJI ZABYTKOWEJ MIASTA**
- **PRIORYTET 3 –**
 - **PROMOCJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I PIELEGNOWANIE TOŻSAMOŚCI REGIONALNEJ**

Poniżej przedstawiono założenia programowe na lata 2026-2029.

Tabela 1. Założenia programowe Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta Kielce na lata 2026-2029.

Zadanie	Podmiot realizujący zadanie	Potencjalne źródła finansowania
PRIORYTET 1 – ZARZĄDZANIE ZASOBEM DZIEDZICTWA KULTUROWEGO MIASTA		
Działania zmierzające do zdefiniowania potrzeby ustanowienia Parku Kulturowego w wybranych obszarach - przeprowadzenie analiz w zakresie z jednej strony najlepszych praktyk stosowanych w funkcjonujących w Polsce parkach kulturowych, z drugiej - problemów, które napotykają – przeprowadzenie kampanii informacyjnej o znaczeniu utworzenia parku kulturowego i wpływie takiej formy ochrony na funkcjonowanie miasta; – przeprowadzenie konsultacji społecznych dotyczących zasięgu i zakresu działań ochronnych w przypadku powołania parku kulturowego;	Miasto Kielce (Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków)	budżet Miasta
Kontynuacja sporządzania i uchwalania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego - opracowanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla kolejnych obszarów miasta, szczególnie dla terenów o dużym zagęszczeniu zabytków obejmujących w szczególności centrum miasta, uwzględniających odpowiednie zapisy na rzecz ochrony substancji zabytkowej miasta, - uzgadnianie planowanych inwestycji na obszarach objętych miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego, w oparciu o zapisy dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego - stworzenie warstwy tematycznej na geoportalu i oznaczenie wszystkich obiektów zabytkowych zgodnie z gminną ewidencją zabytków	Miasto Kielce (Biuro Rozwoju Miasta)	budżet Miasta
Okresowa aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków, sporządzanie nowych kart adresowych – Bieżąca weryfikacja i aktualizacja gminnej ewidencji zabytków prowadzonej w formie kart adresowych oraz wykazu dla obiektów architektury i budownictwa	Miasto Kielce (Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków)	budżet Miasta

Zadanie	Podmiot realizujący zadanie	Potencjalne źródła finansowania
oraz stanowisk archeologicznych (także w zakresie danych własnościowych oraz monitoringu stanu obiektów i ewentualnych zagrożeń) – Kontynuowanie prowadzonych działań polegających na sukcesywnym rozszerzaniu Gminnej Ewidencji Zabytków poprzez włączanie kolejnych obiektów, zespołów i obszarów zabytkowych, stanowiących elementy zasobu dziedzictwa identyfikowane w oparciu o nowe ustalenia oraz będące wynikiem oceny wg współczesnej teorii konserwatorskiej - Inwentaryzacja zabytkowych osiedli z terenu miasta pod kątem zachowanych obiektów zabytkowych, włączanie poszczególnych obiektów do GEZ		
Dążenia do objęcia ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków nieruchomości jako pretendowane do objęcia taką formą ochrony - występowanie do ŚWKZ z wnioskiem o wpis obiektów do rejestru zabytków nieruchomości - kontynuacja umieszczania znaków informujących o objęciu ochroną prawną obiektów wpisanych do rejestru zabytków	Miasto Kielce	budżet Miasta
PRIORYTET 2 – OCHRONA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO ORAZ REWALORYZACJA NAJCENNIEJSZEJ SUBSTANCJI ZABYTKOWEJ MIASTA		
Ochrona substancji zabytkowej Śródmieścia - wytypowanie obiektów zabytkowych, które wymagają podjęcia prac konserwatorskich i renowacyjnych (przeprowadzenie szczegółowej inwentaryzacji oraz wykonanie raportu z prac terenowych) - przygotowanie harmonogramu prac związanego z działaniami konserwatorskimi i renowacyjnymi zabytkowych kamienic stanowiących własność miasta (wykonanie szczegółowego harmonogramu z określeniem ram czasowych prac renowacyjnych) - realizacja prac konserwatorskich i renowacyjnych zabytkowych obiektów przy udziale środków własnych jak i pozyskanych środków zewnętrznych	Miasto Kielce (Miejski Zarząd Budynków, miejskie instytucje kultury, Wydział Inwestycji i Architektury, Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków)	budżet Miasta, środki prywatne, środki unijne, ministerialne, inne środki

Zadanie	Podmiot realizujący zadanie	Potencjalne źródła finansowania
Podjęcie działań dążących do zdefiniowania potrzeb i doboru narzędzi mających na celu ochronę przed postępującą degradacją obiektów zabytkowych: - historycznego założenia fabryczno-mieszkalnego Białogonu	Miasto Kielce (Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków)	budżet Miasta
Poprawa stanu zachowania zabytkowych obiektów, zespołów i historycznych obszarów poprzez usprawnienie systemu finansowania/dofinansowania - coroczne rezerwowanie w budżecie Miasta środków finansowych przeznaczanych na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego - wdrożenie corocznego programu dotacji celowych w formule konkursowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków i gminnej ewidencji zabytków, zgodnie z art. 81 ust.1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 1292 ze zm.) - opracowanie wieloletniego, inwestycyjnego planu finansowania zadań – wykonania prac remontowo-konserwatorskich obiektów i rewitalizacji obszarów wybranych do realizacji - podjęcie przez samorząd miasta działań w celu pozyskania środków na rewitalizację z funduszy zewnętrznych - wprowadzenie samorządowego systemu preferencji finansowych dla właścicieli zabytków (m.in. ulgi i zwolnienia podatkowe, partycypacja w kosztach) jako instrumentu polityki miasta w kształtowaniu stanu zasobu zabytków	Miasto Kielce (Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków)	budżet Miasta
Poprawa stanu zachowania obiektów zabytkowych, w tym obiektów stanowiących własność miasta Kielce	Miasto Kielce (Miejski Zarząd Budynków, miejskie instytucje kultury, Wydział Inwestycji)	budżet Miasta, środki prywatne, środki unijne, ministerialne, inne środki

Zadanie	Podmiot realizujący zadanie	Potencjalne źródła finansowania
- wytypowanie i wskazanie do remontu lub zabezpieczenia najbardziej zniszczonych obiektów zabytkowych o dużym znaczeniu dla wizerunku miasta w oparciu o wyniki oględzin i monitoringu stanu zachowania obiektów - wykonanie planowanych przez samorząd miasta prac remontowo-konserwatorskich oraz iluminacji zabytkowych obiektów, stanowiących własność komunalną, - realizacja prac remontowych i konserwatorskich zabytkowych obiektów planowanych w Gminnym Programie Rewitalizacji, - prowadzenie monitoringu stanu zachowania obiektów zabytkowych i zmian w tym zakresie (pozytywnych i negatywnych), - zachowanie najcenniejszych kompozycji i dekoracji fasad, zachowanie/odtworzenie detalu architektonicznego przy remontach elewacji budynków zabytkowych	i Architektury, Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków)	
Ochrona poszczególnych elementów dziedzictwa kulturowego miasta - zmiana sposobu użytkowania lub adaptacja nieużytkowanych obiektów zabytkowych do nowych funkcji, odpowiednie zagospodarowanie piwnic, podwórek, w szczególności w centrum miasta, - kontynuowanie renowacji zabytkowych obiektów małej architektury – krzyży i kapliczek - bieżąca pielęgnacja zabytkowych parków miejskich, terenów zielonych, - renowacja cennych nagrobków, w tym kontynuacja działań związanych z podwajaniem kwoty zabranej w ramach kwesty	Miasto Kielce (Miejski Zarząd Budynków, miejskie instytucje kultury, Wydział Inwestycji i Architektury, Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków)	budżet Miasta, środki zewnętrzne
PRIORYTET 3 PROMOCJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I PIELĘGNOWANIE TOŻSAMOŚCI REGIONALNEJ		

Zadanie	Podmiot realizujący zadanie	Potencjalne źródła finansowania
Wspieranie rozwoju turystyki kulturowej oraz organizacja wydarzeń kulturalnych opartych na dziedzictwie kulturowym - cykliczna organizacja wydarzeń kulturalnych zwiększających wrażliwość na historię i tradycję regionu (udział miejskich instytucji kultury a także lokalnych organizacji w Europejskich Dniach Dziedzictwa, Targach Kielce), - organizowanie i wspieranie organizacji konkursów, wystaw, imprez, rajdów i festynów związanych z dziedzictwem kulturowym, - wspieranie imprez popularyzujących tradycje i związki z sąsiednimi regionami; współpraca kulturalna z miastami partnerskimi - wspieranie wydawnictw obejmujących zagadnienia związane z historią miasta oraz ochroną dóbr kultury, - wspieranie działalności cennych placówek muzealnych z terenu miasta, w tym rozszerzanie oferty kulturalnej, zbiorów i ekspozycji, - organizowanie oraz wspieranie (także finansowe) wydarzeń naukowych i kulturalnych (konferencji, kongresów, wystaw) o randze krajowej i międzynarodowej	Miasto Kielce, miejskie instytucje kultury	budżet Miasta, środki zewnętrzne
Promocja i prezentacja dziedzictwa kulturowego miasta oraz działania edukacyjne - kontynuacja wprowadzania i upowszechnienia tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji szkolnej (np. lekcje edukacyjne w szkołach w formie warsztatowej, konkursy itp.), - aktywna współpraca z regionalnymi mediami w celu promocji zabytków i upowszechnienia działań związanych z opieką nad zabytkami i rewitalizacją, - zorganizowanie konkursu Prezydenta Miasta dla właścicieli obiektów zabytkowych na zabytek dobrze utrzymany,	Miasto Kielce, regionalne media, miejskie instytucje kultury, Regionalne Centrum Informacji Turystycznej, miejskie placówki oświatowe	budżet Miasta, sponsorzy prywatni

Zadanie	Podmiot realizujący zadanie	Potencjalne źródła finansowania
- popularyzacja wyników badań naukowych i dokumentacyjnych dziedzictwa kulturowego miasta (w tym archeologicznych), - zintegrowanie działań samorządu miasta z działaniami samorządu wojewódzkiego, samorządów gmin ościennych oraz powiatu - kreowanie wspólnej oferty turystycznej oraz promocyjnej miasta i regionu wykorzystującej walory krajobrazowe i kulturowe		
Inicjowanie i wspieranie inicjatyw mających na celu upamiętnianie niematerialnych śladów przeszłości Kielc - aktywna współpraca z zewnętrznymi podmiotami (instytucjami kultury, organizacjami pozarządowymi, mediami, placówkami oświatowymi) w zakresie upamiętniania zasłużonych dla Kielc postaci, ważnych wydarzeń, nieistniejących już dziś obiektów (też ulic itp.), dawnych historycznych funkcji danego obszaru lub gmachu, historii lokalnego nazewnictwa i rozwoju poszczególnych części miasta	Miasto Kielce, regionalne media, miejskie instytucje kultury, Regionalne Centrum Informacji Turystycznej, miejskie placówki oświatowe	budżet Miasta, sponsorzy prywatni
Wzmocnienie systemu zarządzania dziedzictwem kulturowym na poziomie lokalnym - zintensyfikowanie działań samorządu miasta w celu poprawy ładu i estetyki historycznych przestrzeni miasta poprzez egzekwowanie zasad umieszczania nośników informacji wizualnej i reklam (przy wykorzystaniu narzędzi jakie daje tzw. uchwała krajobrazowa), - systematyczne podnoszenie kompetencji pracowników, zapewnienie udziału pracowników Urzędu Miasta i jednostek podległych odpowiedzialnych za ochronę dziedzictwa kulturowego w szkoleniach dotyczących szeroko pojętej ochrony dziedzictwa kulturowego oraz konferencjach, projektach badawczych (także międzynarodowych),	Miasto Kielce (Wydział Inwestycji i Architektury)	budżet Miasta, środki unijne

Zadanie	Podmiot realizujący zadanie	Potencjalne źródła finansowania
- zwiększenie w strukturach Urzędu Miasta liczby specjalistów z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego, ewentualne utworzenie jednostki organizacyjnej do zarządzania Parkiem Kulturowym		

WUOZ – Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Kielcach

ŚWKZ – Świętokrzyski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Kielcach

12. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

Zadania określone w *Programie Opieki nad Zabytkami dla Miasta Kielce na lata 2026-2029* będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

1) instrumentów prawnych – wynikających z przepisów ustawowych

- aktualizacja miejscowych dokumentów planistycznych,
- tworzenie parków kulturowych,
- wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy,
- wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;

2) instrumentów finansowych

- m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy,
- finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków,
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych;

3) instrumentów koordynacji

- m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach itp.,
- współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi;

4) instrumentów społecznych

- działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi,

5) instrumentów kontrolnych

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków,
- monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

12.1. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta Kielce na lata 2026-2029 po zaopiniowaniu przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostanie przedstawiony Radzie Miasta, w celu przyjęcia go Uchwałą. Program został opracowany na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych dokumentów planistycznych i aktów prawa miejscowego. Co dwa lata Prezydent będzie sporządzał sprawozdania z realizacji zadań programu i przedstawiał je Radzie Miasta.

Poniżej przedstawiono proponowane wskaźniki, które powinny zostać wykorzystane do prowadzonego monitoringu realizacji założeń Programu.

Tabela 2. Proponowane wskaźniki monitoringu założeń programowych Programu Opieki nad Zabytkami dla Miasta Kielce na lata 2026-2029.

Lp.	Działanie	Wskaźniki monitoringu
PRIORYTET 1 – ZARZĄDZANIE ZASOBEM DZIEDZICTWA KULTUROWEGO MIASTA		
	Przeprowadzenie analiz w zakresie z jednej strony najlepszych praktyk stosowanych w funkcjonujących w Polsce parkach kulturowych, z drugiej - problemów, które napotykają	- Liczba działań informacyjno-konsultacyjnych w sprawie powołania parku kulturowego [szt.]
	Kontynuacja sporządzania i uchwalania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego	- Liczba uchwalonych mpzp na obszarach cennych kulturowo [szt.] - Stopień pokrycia miasta mpzp [%]
	Okresowa aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków, sporządzanie nowych kart adresowych	- Liczba nowych kart w gez [szt.]
	Dążenia do objęcia ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków nieruchomości obiektów jako pretendowane do objęcia taką formą ochrony	- Liczba obiektów zgłoszonych [szt.]
PRIORYTET 2 – OCHRONA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO ORAZ REWALORYZACJA NAJCENNIJSZEJ SUBSTANCJI ZABYTKOWEJ MIASTA		
	Poprawa stanu zachowania zabytkowych obiektów, zespołów i historycznych obszarów poprzez usprawnienie systemu finansowania/dofinansowania	- Wysokość wydatkowanych funduszy [zł] - Wysokość pozyskanych funduszy zewnętrznych [zł]
	Poprawa stanu zachowania obiektów zabytkowych, w tym obiektów stanowiących własność miasta Kielce	- Liczba obiektów zabytkowych po pracach remontowo – konserwatorskich prowadzonych przez Miasto [szt.]
	Ochrona poszczególnych elementów dziedzictwa kulturowego miasta	- Liczba obiektów zaadaptowanych na nowe funkcje [szt.] - Liczba wykonanych prac renowacyjnych obiektów małej architektury [szt.] - Liczba nagrobków poddanych renowacji [szt.] - Powierzchnia terenów zielonych poddanych pielęgnacji, rewitalizacji [ha]

Lp.	Działanie	Wskaźniki monitoringu
PRIORYTET 3 PROMOCJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I PIELEGNOWANIE TOŻSAMOŚCI REGIONALNEJ		
	Wspieranie rozwoju turystyki kulturowej oraz organizacja wydarzeń kulturalnych opartych na dziedzictwie kulturowym	- Liczba wydarzeń skupiających się na dziedzictwie kulturowym [szt.] - Liczba działań promocyjnych we współpracy z podmiotami zewnętrznymi [szt.]
	Promocja i prezentacja dziedzictwa kulturowego miasta oraz działania edukacyjne	- Środki wydane przez miasto na działania promocyjne [zł] - Liczba i wartość wydarzeń oraz projektów edukacyjnych i promocyjnych dotyczących dziedzictwa kulturowego zrealizowanych przez samorząd miasta [szt.]
	Inicjowanie i wspieranie inicjatyw mających na celu upamiętnianie niematerialnych śladów przeszłości Kielc	- Środki wydane przez miasto na upamiętnianie niematerialnych śladów przeszłości Kielc [zł] - Liczba i wartość projektów edukacyjnych i promocyjnych dotyczących upamiętniania niematerialnych śladów przeszłości Kielc zrealizowanych przez samorząd miasta [szt.]
	Wzmocnienie systemu zarządzania dziedzictwem kulturowym na poziomie lokalnym	- Liczba pracowników z zakresem obowiązków związanych z dziedzictwem kulturowym miasta [liczba osób]

12.2. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Obowiązującym wyznacznikiem sposobu finansowania opieki nad zabytkami są zasady, które zawiera Rozdział 7. ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024r. poz. 1292 ze zm.). Nakładają one obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku na osobę fizyczną, lub inną jednostkę organizacyjną w tym także na jednostki z sektora finansów publicznych, posiadające tytuł prawny do zabytku.

Do najważniejszych potencjalnych źródeł dofinansowania działań i zadań z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami dla Miasta Kielce w latach 2026-2029 należą:

- Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- Ministerstwo Spraw Wewnętrznych – Fundusz Kościelny,
- Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027,
- Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027,

- Program Regionalny Fundusze Europejskie dla Świętokrzyskiego 2021-2027,
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów (BGK),
- Rządowy Program Odbudowy Zabytków,
- Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnoprawnych,
- Finansowanie z fundacji.

12.3. Realizacja i finansowanie przez miasto Kielce zadań z zakresu ochrony zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenie nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku.

W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zadaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd miejski powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest miasto Kielce;
- kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze miasta Kielce.

Miasto jako właściciel obiektów zabytkowych, ujętych w gminnej ewidencji zabytków oraz wpisanych do rejestru zabytków, jest ustawowo zobligowane do opieki nad tymi obiektami, utrzymywania ich w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych miasto powinno dążyć do wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całość przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów zachęcać do dłuższych pobytów.

Miasto wspiera finansowo prace konserwatorskie i remonty zabytków w latach obowiązywania Gminnego programu opieki nad zabytkami, w tym w ramach corocznych programów dotacyjnych w formule konkursowej. W budżecie miasta zabezpieczone są co roku środki przeznaczone na zabytki, co jest uzależnione od potrzeb wnioskodawców i możliwości budżetowych miasta.

Zgodnie z art. 81 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dn. 23 lipca 2003 roku dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa w trybie i na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

W myśl powyższych przepisów Miasto Kielce podejmuje stosowne uchwały dotyczące finansowania obiektów zabytkowych.

Zakłada się, że w latach 2026-2029 środki przeznaczone na zadania z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w tym ochrony i konserwacji zabytków, w miarę możliwości, w każdym kolejnym roku będą utrzymywane na pewnym stałym poziomie.

Spis tabel

TABELA 4. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA MIASTA KIELCE NA LATA 2026-2029.....	74
TABELA 5. PROPONOWANE WSKAŹNIKI MONITORINGU ZAŁOŻEŃ PROGRAMOWYCH PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA MIASTA KIELCE NA LATA 2026-2029	82

Spis ilustracji

Fotografia 1. Widok na budynek poczty (ul. H. Sienkiewicza 7).....	37
Fotografia 2. Widok na budynek dawnego Hotelu Polskiego (ul. H. Sienkiewicza 32).....	37
Fotografia 3. Widok na budynek dawnego hotelu Versal (ul. H. Sienkiewicza 13).....	38
Fotografia 4. Widok na Zespół d. Domu Wychowania Fizycznego i Przystosowania Obronnego.....	38
Fotografia 5. Widok na dawne bazary (ul. Wolności 2).....	39
Fotografia 6. Widok na Dawny budynek towarzystwa wzajemnego kredytu (ul. H. Sienkiewicza 47).....	40
Fotografia 7. Widok na Budynek straży pożarnej (ul. Leonarda 10).....	41
Fotografia 8. Widok na Budynek Dyrekcji Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego (ul. Leonarda 4).....	41
Fotografia 9. Widok z góry na fragment parku miejskiego w Kielcach.....	42
Fotografia 10. Widok na fragment Rezerwatu geologiczno-przyrodniczy "Kadzielnia".....	43
Fotografia 11. Widok na Bazylikę katedralną Wniebowzięcia NMP.....	43
Fotografia 12. Widok na Kościół Podwyższenia Świętego Krzyża w Kielcach.....	44
Fotografia 13. Widok na Kościół parafialny p.w. Św. Wojciecha w Kielcach.....	44
Fotografia 14. Widok na Kościół parafialny pw. Przemienienia Pańskiego w Kielcach.....	45
Fotografia 15. Widok na Kościół Świętego Karola Boromeusza i klasztor na wzgórzu Karczówka.....	45
Fotografia 16. Widok na kościół garnizonowy pw. MB Królowej Polski.....	46
Fotografia 17. Widok na Kościół seminaryjny pw. Świętej Trójcy.....	47
Fotografia 18. Widok na kaplicę pw. MB Pocieszenia.....	47
Fotografia 19. Widok na kościół ewangelicki w Kielcach.....	48
Fotografia 20. Widok z góry na teren dawnego pałacu biskupiego.....	49
Fotografia 21. Widok na pałacyk Zielińskiego.....	50
Fotografia 22. Widok na Pałacyk Hönigmanna.....	50
Fotografia 23. Widok na Dworek Laszczyków.....	51
Fotografia 24. Widok na pałacyk przy ul. Jana Pawła II 8.....	51
Fotografia 25. Widok na budynek dawnej synagogi.....	52

Fotografia 26. Widok na Żydowski dom modlitwy.....	53
Fotografia 27. Widok na fragment cmentarza żydowskiego w Kielcach.....	53

Wybrana bibliografia

Dokumenty

Karta Wenecka z 1964 roku (II Międzynarodowy Kongres Architektów i Techników Zabytków w Wenecji, 1964 r.).

Karta Florencka – Międzynarodowa Karta Ogrodów IFLA – ICOMOS (Międzynarodowy Komitet ICOMOS- IFLA ds. Ogrodów Historycznych, Florencja 1981).

Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego (Konferencja Generalna UNESCO, Paryż 1972 r., Dz.U. z 1976 r., Nr 32, poz. 190) ratyfikowana przez Polskę w 1976 r.

Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy (Rada Europy, Grenada, 1985 r.).

Europejska Konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (Rada Europy, La Valetta, 1992 r.).

Europejska Konwencja Krajobrazowa (Rada Europy, Florencja, 2000 r.).

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (M.P. 2012, poz. 252).

Konwencja w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego (UNESCO, Paryż 2005 r.; Dz. U. z 2007 r., Nr 215, poz. 1585) ratyfikowana przez Polskę w 2007 r.

Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (UNESCO, 2003 r.; Dz.U. z 2011 r., Nr 172, poz. 1018) przyjęta w 2003 r., ratyfikowana przez Polskę w 2011 r.

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022, (M.P. 2019, poz. 808).

Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+ (Załącznik do Uchwały Nr XXX/406/21 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 29 marca 2021)

Publikacje

1. Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, Tom III, woj. Kieleckie: Zeszyt 4. Pow. kielecki, opr. T. Przypkowski, 1957r.
2. Koba-Ryszewska T., Przeszłość administracyjna ziem województwa kieleckiego, w: Z dziejów Ziemi Kieleckiej 1918-1944, Warszawa 1970.
4. Paprocki B., Zabytki architektury w województwie kieleckim, Kraków 1980
7. Müller W., Dzieje Kościoła na terenie dzisiejszej diecezji kieleckiej w XVI-XVIII wieku, w: Księga jubileuszu stulecia diecezji kieleckiej (1883-1983), Kielce 1986, s. 215-230
8. Adamczyk J. L., Wzgórze Zamkowe w Kielcach, Kielce 1991
10. Adamczyk J.L., Rynek w Kielcach. Przekształcenia przestrzenne i zabudowa mieszczańska Kielc lokacyjnych w XVII-XIX wieku, Kielce 1993
11. Myśliński K., Kochanowska, Krzyżanowska I., Zabytki architektury i budownictwa w Polsce, red. M. Różewicz, W. Jankowski, t. 15: Województwo kieleckie, opr., Warszawa 1995

12. Adamczyk A., Kościoły drewniane w województwie kieleckim, Kielce 1998
13. Wijaczka J., Guldón Z., Kubicki R., Kazusek Sz, Dzieje regionu świętokrzyskiego od X do XVII wieku, Kielce 2004
14. Pieniążek-Samek M., Tributum gratitudinis reddo. Fundacje artystyczne na terenie Kielc w XVII i XVIII wieku. Studium z historii kultury, Kielce 2005
15. Dzikowski T., Dziedzictwo kulturowe regionu świętokrzyskiego. Materiały pokonferencyjne, Kielce 2007
16. Roczniki Muzeum Świętokrzyskiego/Muzeum Narodowego w Kielcach tom 1-39 (1963-2024)
17. Studia Muzealno-Historyczne tom 1-16 (2009-2024)
18. Świętokrzyskie – Środowisko, Dziedzictwo Kulturowe, Edukacja Regionalna nr 1 – 38(42) (2010-2025)
19. Małgorzata Doroz-Turek, Bazylika katedralna pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Kielcach. Przeobrażenia architektury kościoła od średniowiecza do XX wieku. Kielce 2023
20. Dariusz Piotrowicz, Etiologia dziewiętnastowiecznej urbanistyki Kielc. Kielce 2019
21. Kielce przez stulecia (praca zbiorowa) Kielce 2014
22. Jak powstawały Kielce. Nowe badania i nowe perspektywy (praca zbiorowa). Kielce 2024
23. Architektura pierwszych dziesięcioleci XX wieku w Kielcach: Europejskie Dni Dziedzictwa 1998: materiały z sesji naukowej, Kielce, 19 września 1998 (praca zbiorowa). Kielce 1999
24. Zeszyty serii „Źródła do dziejów Kielc”: pierwsza seria - 8 zeszytów (1982-1984), seria nowa - 16 zeszytów (2010-2025)
21. Jan Leszek Adamczyk, Przewodnik po zabytkach architektury i budownictwa Kielc. Kielce 1998
22. Jan Leszek Adamczyk, Tadeusz Wróbel, Portrety zabytków Kielc. Kielce 2004
23. Feliks Kiryk, Urbanizacja Małopolski Województwo Sandomierskie XIII-XVI wiek. Kielce 1994
24. Jerzy Piwek, Kielce w latach 1816-1866 Ludność i gospodarka. Ostrowiec Św. 2005
25. Jan Pazdur, Dzieje Kielc do 1863 roku, Wrocław-Warszawa-Kraków 1967
26. Jan Pazdur, Dzieje Kielc 1864 – 1939, Wrocław-Warszawa-Kraków 1971
27. Kacper Kępiński, Ruch tektoniczny. Przewodnik po powojennej architekturze województwa świętokrzyskiego. Warszawa 2023
28. Krzysztof Myśliński, Kielce, których nie ma. Łódź 2017
29. Marcin Kolasa, Kielce w PRL-u. Kielce 2012
30. Krzysztof Myśliński, Wizerunek miasta. Kielce 2016
31. Wincenty Pawłowicz, Kościół i klasztor na Karczówce, Kielce-Łowicz 1999
32. Z dziejów Białogonu (praca zbiorowa), Kielce 2017
33. Jerzy Gągół, Paweł Król, Jan Urban, Kartki z dziejów „Marmurów kieleckich”. Kielce 2017
34. Jarosław Kłaczek (red.) Z tradycji i dziejów ewangelików kieleckich, Kielce 2011
35. Z dziejów szkół kieleckich (praca zbiorowa). Kielce 2010
36. Stanisław Adamczyk, Szkoła Akademiczno-Górnicza w Kielcach 1816-1827. Kielce 2003
37. Urszula Oettingen, Towarzystwo Ochotniczej Straży Ogniowej w Kielcach 1873-1918. Kielce 2010
38. Kielce - Keltz. Historia Społeczności żydowskiej (praca zbiorowa), Kielce 2022
39. Piotr Świerczyński, Odkrywanie kieleckiej synagogi. Kielce 2023

40. Irena Jakimowicz, Tomasz Zieliński kolekcjoner i mecenas. Warszawa 1973
41. Kielce i kielczanie w XIX i XX wieku (praca zbiorowa). Kielce 2005
42. Jarosław Swajdo, Między Wisłą a Pilicą - Dzieje podziałów administracyjnych w regionie kielecko-radomskim do 1975 roku. Kielce 2005

Strony internetowe

1. <http://www.nid.pl/>
2. <https://zabytek.pl/pl>
3. <http://www.stat.gov.pl/gus/>
4. <http://swietokrzyskie.pl/atrakcje-turystyczne-w-wojewodztwie-swietokrzyskim/>
5. <https://swietokrzyskie.travel/>
6. <http://przewodnik-swietokrzyski.com/zabytki.html>
7. <https://www.wbp.kielce.pl/zbiory-zabytkowe-i-regionalne/swietokrzyskie-zabytki>
8. <https://www.kielce.eu/>
9. <https://mnki.pl/>
10. <https://mwk.com.pl/>
11. <https://muzeumzabawek.kielce.eu/>
12. <https://diecezja.kielce.pl/odwiedz-muzeum-diecezjalne>
13. <https://kadzielniakielce.pl/>
14. <http://geonatura-kielce.pl/pl/>

Załącznik nr 1 – wykaz zabytków nieruchomych ujętych w GEZ

Wykaz zabytków nieruchomych

Lp.	Nazwa	Lokalizacja	Forma ochrony
1.	DOM	1 Maja 116	
2.	DOM	1 Maja 161	
3.	DOM	1 Maja 56	
4.	SZKOŁA SALEZJAŃSKA w zespole kościoła parafialnego p.w. Podwyższenia Krzyża Pańskiego	1 Maja 57	
5.	DOM	1 Maja 58	
6.	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY w zespole kościoła parafialnego p.w. Podwyższenia Krzyża Pańskiego	1 Maja 59	A.323, decyzja z 15.08.1976 r. MPZP
7.	DOM	1 Maja 72	
8.	DOM	1 Maja 78	
9.	KAPLICZKA	aleja Górników Staszicowskich 66	
10.	DOM KSIĘŻY EMERYTÓW, ob. Zespół Szkół Społecznych w Kielcach	aleja IX Wieków Kielc 15	
11.	PREZYDIUM WOJEWÓDZKIEJ RADY NARODOWEJ ob. Świętokrzyski Urząd Wojewódzki	aleja IX Wieków Kielc 3	
12.	REZERWAT GEOLOGICZNO - PRZYRODNICZY "KADZIELNIA"	aleja Legionów	A.334, decyzja z 25.05.1946 r. oraz z 10.11.1998r.
13.	ZESPÓŁ REKREACYJNO - SPORTOWY STADION OGRÓD	aleja Na Stadion	MPZP
14.	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. MATKI BOSKIEJ CZĘSTOCHOWSKIEJ	Batalionów Chłopskich 175	MPZP
15.	DOM na osiedlu mieszkaniowym	Bema 3	
16.	DOM na osiedlu mieszkaniowym	Bema 4	
17.	DOM na osiedlu mieszkaniowym	Bema 5	
18.	DOM na osiedlu mieszkaniowym	Bema 6	
19.	DOM	Bodzentyńska 11	MPZP
20.	DOM	Bodzentyńska 13	MPZP
21.	DWOREK MIESZKALNY w zespole piekarni	Bodzentyńska 19	
22.	PIEKARNIA Z ZAPLECZEM PRODUKCYJNO - MIESZKALNYM w zespole piekarni	Bodzentyńska 19	

Lp.	Nazwa	Lokalizacja	Forma ochrony
23.	DOM	Bodzentyńska 2	A.358, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach wylotów Rynku/
24.	DOM	Bodzentyńska 20	
25.	BUDYNEK FRONTOWY w zespole domu nr 24/26	Bodzentyńska 24/26	
26.	OFICYNY w zespole domu nr 24/26	Bodzentyńska 24/26	
27.	DWOREK w zespole kościoła parafialnego p.w. św. Wojciecha	Bodzentyńska 29	A.325/5, decyzja z 03.12.1956 r. oraz z 21.02.1994r. MPZP
28.	DAWNE JATKI w zespole domu nr 3	Bodzentyńska 3	
29.	POSESJA FRONTOWA I OFICYNY w zespole domu nr 3	Bodzentyńska 3	A.358, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach wylotów Rynku/ MPZP
30.	DOM	Bodzentyńska 4	A.358, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach wylotów Rynku/
31.	BUDYNEK FRONTOWY w zespole domu nr 5	Bodzentyńska 5	A.358, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach wylotów Rynku/ MPZP
32.	DOM	Bodzentyńska 8	
33.	OFICYNY ZACHODNIE MIESZKALNE w zespole zajazdu	Bodzentyńska 9	
34.	OFICYNIA WSCHODNIA w zespole zajazdu	Bodzentyńska 9	
35.	DOM	Chałubińskiego 6	
36.	DOM	Chałubińskiego 8/10	
37.	DOM	Chęcińska 1	
38.	DOM	Chęcińska 11	
39.	BIUROWIEC "CEZAS"	Chęcińska 12	
40.	DOM	Chęcińska 13	
41.	PLEBANIA w zespole d. cerkwi pułkowej św. Mikołaja	Chęcińska 2	
42.	CERKIEW PUŁKOWA, ob. Kościół Garnizonowy p.w. NMP Królowej Korony Polski	Chęcińska 2	A.326, decyzja z 13.07.1991 r.
43.	KOSZARY, ob. przedszkole	Chęcińska 3	
44.	DOM	Chęcińska 9	
45.	DWORZEC PAŃSTWOWEJ KOMUNIKACJI SAMOCHODOWEJ	Czarnowska 12	

Lp.	Nazwa	Lokalizacja	Forma ochrony
46.	DOM	Czerwonego Krzyża 11	
47.	DOM	Czerwonego Krzyża 3	
48.	DOM	Czerwonego Krzyża 5	
49.	DOM	Czerwonego Krzyża 7	
50.	DOM	Czerwonego Krzyża 9	
51.	ZAŁOŻENIE WODNE ZE STAWEM I KANAŁEM w zespole Zakładów Białogońskich	Druckiego - Lubeckiego 1	A.402, decyzja z 01.12.1956 r. oraz z 15.02.1967 r. /w ramach zespołu fabrycznego/
52.	BUDYNEK ADMINISTRACYJNY w zespole Zakładów Białogońskich	Druckiego - Lubeckiego 1	A.402, decyzja z 01.12.1956 r. oraz z 15.02.1967 r. /w ramach zespołu fabrycznego/
53.	PORTIERNIA I BRAMA w zespole Zakładów Białogońskich	Druckiego - Lubeckiego 1	A.402, decyzja z 01.12.1956 r. oraz z 15.02.1967 r. /w ramach zespołu fabrycznego/
54.	ODLEWNIA w zespole Zakładów Białogońskich	Druckiego - Lubeckiego 1	A.402, decyzja z 01.12.1956 r. oraz z 15.02.1967 r. /w ramach zespołu fabrycznego/
55.	WALCOWNIA MIEDZI w zespole Zakładów Białogońskich	Druckiego - Lubeckiego 1	A.402, decyzja z 01.12.1956 r. oraz z 15.02.1967 r. /w ramach zespołu fabrycznego/
56.	BUDYNEK GŁÓWNY w zespole Zakładów Białogońskich	Druckiego - Lubeckiego 1	A.402, decyzja z 01.12.1956 r. oraz z 15.02.1967 r. /w ramach zespołu fabrycznego/
57.	WALCOWNIA OŁOWIU w zespole Zakładów Białogońskich	Druckiego - Lubeckiego 1	A.402, decyzja z 01.12.1956 r. oraz z 15.02.1967 r. /w ramach zespołu fabrycznego/
58.	DOM	Duża 15	A.337, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ulicy Dużej/
59.	DOM	Duża 16	A.337, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ulicy Dużej/
60.	DOM	Duża 18	A.337, decyzja z 14.08.1976 r.

Lp.	Nazwa	Lokalizacja	Forma ochrony
			/w ramach zabudowy ulicy Dużej/
61.	DOM	Duża 2	A.337, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ulicy Dużej/
62.	DOM	Duża 3	A.337, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ulicy Dużej/
63.	DOM	Duża 5	A.338, decyzja z 25.07.1976 r.
64.	DOM	Duża 7	A.337, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ulicy Dużej/
65.	DOM	Duża 8	A.337, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ulicy Dużej/
66.	DOM	Duża 9	A.337, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ulicy Dużej/
67.	DOM	Ewangelicka 2	A.395, decyzja z 22.03.1968 r., 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy Placu Wolności/
68.	D. BAZARY, ob. Muzeum Zabawek w Kielcach	Ewangelicka 3 plac Wolności 2	A.396, decyzja z 24.07.1976 r.
69.	DOM na osiedlu przy Zakładach Białogońskich	Fabryczna 14	A.402, decyzja z 01.12.1956 r. oraz z 15.02.1967 r. /w ramach zespołu fabrycznego/
70.	DOM na osiedlu przy Zakładach Białogońskich	Fabryczna 16	A.402, decyzja z 01.12.1956 r. oraz z 15.02.1967 r. /w ramach zespołu fabrycznego/
71.	DOM na osiedlu przy Zakładach Białogońskich	Fabryczna 18/20	A.402, decyzja z 01.12.1956 r. oraz z 15.02.1967 r. /w ramach zespołu fabrycznego/

Lp.	Nazwa	Lokalizacja	Forma ochrony
72.	DOM na osiedlu przy Zakładach Białogońskich	Fabryczna 2/4	A.402, decyzja z 01.12.1956 r. oraz z 15.02.1967 r. /w ramach zespołu fabrycznego/
73.	DOM na osiedlu przy Zakładach Białogońskich	Fabryczna 25/27	A.402, decyzja z 01.12.1956 r. oraz z 15.02.1967 r. /w ramach zespołu fabrycznego/
74.	DOM na osiedlu przy Zakładach Białogońskich	Fabryczna 5/7	A.402, decyzja z 01.12.1956 r. oraz z 15.02.1967 r. /w ramach zespołu fabrycznego/
75.	DOM na osiedlu przy Zakładach Białogońskich	Fabryczna 8/10	A.402, decyzja z 01.12.1956 r. oraz z 15.02.1967 r. /w ramach zespołu fabrycznego/
76.	DOM na osiedlu przy Zakładach Białogońskich	Fabryczna 9/11	A.402, decyzja z 01.12.1956 r. oraz z 15.02.1967 r. /w ramach zespołu fabrycznego/
77.	DOM	Głowackiego 1 r. plac Wolności	A.395, decyzja z 22.03.1968 r., 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy Placu Wolności/
78.	DOM	Grochowa 10	
79.	MŁYN ZBOŻOWY	Herbska 4	
80.	DOM	Hipoteczna 1	
81.	DOM	Hipoteczna 2	
82.	DOM na osiedlu przy Zakładach Białogońskich	Hutnicza 4	A.402, decyzja z 01.12.1956 r. oraz z 15.02.1967 r. /w ramach zespołu fabrycznego/
83.	DOM na osiedlu przy Zakładach Białogońskich	Hutnicza 5	A.402, decyzja z 01.12.1956 r. oraz z 15.02.1967 r. /w ramach zespołu fabrycznego/
84.	DOM na osiedlu przy Zakładach Białogońskich	Hutnicza 6	A.402, decyzja z 01.12.1956 r. oraz z 15.02.1967 r. /w ramach

Lp.	Nazwa	Lokalizacja	Forma ochrony
			zespołu fabrycznego/
85.	KOSZARY FIJAŁKOWSKIEGO	Jana Karskiego 26	
86.	PARK MIEJSKI Z OGRODZENIEM I MAŁĄ ARCHITEKTURĄ	Jana Pawła II	A.335, decyzja z 17.12.1957 r. oraz z 15.02.1972r.
87.	KANONIA TUMLIN	Jana Pawła II 1	A.335, decyzja z 06.09.1971 r.
88.	DWOREK KARSCHA w zespole browaru	Jana Pawła II 12	A.973/1 decyzja z dnia 07.05.2025 r.
89.	DOM	Jana Pawła II 13	
90.	DOM	Jana Pawła II 9	
91.	CMENTARZ PRZYKOŚCIELNY w zespole kolegiaty p.w. Wniebowzięcia NMP	Jana Pawła II 2	
92.	OGRODZENIE ZE SCHODAMI w zespole kolegiaty p.w. Wniebowzięcia NMP	Jana Pawła II 2	
93.	KAPLICA OGRÓJCOWA w zespole kolegiaty p.w. Wniebowzięcia NMP	Jana Pawła II 2	A.322/2, decyzja z 27.06.1932 r. oraz z 15.02.1967r. Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 22.11.2017 r. ws. uznania na Pomnik Historii: Kielce – dawny pałac biskupów i katedra.
94.	DZWONNICA w zespole kolegiaty p.w. Wniebowzięcia NMP	Jana Pawła II 2	A.322/3, decyzja z 27.06.1932 r. oraz z 15.02.1967r. Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 22.11.2017 r. ws. uznania na Pomnik Historii: Kielce – dawny pałac biskupów i katedra.
95.	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY KATEDRALNY P.W. WNIEBOWZIĘCIA NMP w zespole kolegiaty p.w. Wniebowzięcia NMP	Jana Pawła II 2	A.322/1, decyzja z 27.06.1932 r. oraz z 15.02.1967r. Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 22.11.2017 r. ws. uznania na Pomnik Historii: Kielce – dawny

Lp.	Nazwa	Lokalizacja	Forma ochrony
			pałac biskupów i katedra.
96.	PREPOZYTURA, ob. Kuria Diecezjalna Kielce	Jana Pawła II 3	A.935, decyzja z 16.03.2017 r.
97.	DZIAŁKA D. SCHOLASTERII	Jana Pawła II 4	
98.	SZKOŁA PRZYGOTOWAWCZA w zespole Seminarium Duchownego, ob. Biblioteka Pedagogiczna, Muzeum Lat Szkolnych Stefana Żeromskiego	Jana Pawła II 5	A.341, decyzja z 06.09.1971 r.
99.	OGRODZENIE w zespole Dworku Laszczyków, ob. Muzeum Wsi Kieleckiej	Jana Pawła II 6	A.342, decyzja z 16.10.1961 r. oraz z 23.06.1967r.
100.	DWOREK w zespole Dworku Laszczyków, ob. Muzeum Wsi Kieleckiej	Jana Pawła II 6	A.342, decyzja z 16.10.1961 r. oraz z 23.06.1967r
101.	OGRODZENIE w zespole Seminarium Duchownego	Jana Pawła II 7	.
102.	OFICyna MIESZKALNO - GOSPODARCZA w zespole Seminarium Duchownego	Jana Pawła II 7	
103.	KOŚCIÓŁ SEMINARYJNY P.W. ŚW. TRÓJCY w zespole Seminarium Duchownego	Jana Pawła II 7	A.324, decyzja z 16.10.1961 r. oraz z 23.06.1967r
104.	GMACH GŁÓWNY w zespole Seminarium Duchownego	Jana Pawła II 7	A.12/1, decyzja z 21.11.2007 r.
105.	OGRODZENIE Z BRAMĄ w zespole willi dyrektora gimnazjum	Jana Pawła II 8	
106.	STRÓŻÓWKA w zespole willi dyrektora gimnazjum	Jana Pawła II 8	
107.	WILLA w zespole willi dyrektora gimnazjum	Jana Pawła II 8	A.343, decyzja z 24.07.1976 r.
108.	TRYBUNAŁ CYWILNY, ob. Narodowy Fundusz Zdrowia	Jana Pawła II 9	A.344, decyzja z 24.07.1976 r.
109.	ZABUDOWA UL. DUŻEJ I UL. JANA PAWŁA II (dawna ul. K. Świerczewskiego)	Jana Pawła II Duża	A.337, decyzja z 14.08.1976 r.
110.	OCHRONKA DLA DZIECI PRAWOSŁAWNYCH, ob. Biuro Wystaw Artystycznych	Kapitulna 2	
111.	DOM	Kapitulna 4	
112.	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. ŚW. KAROLA BOROMEUSZA w zespole klasztornym pobernardyńskim	Karczówka - Klasztor 1	A.403/1, decyzja z 08.02.1932 r., oraz z 23.06.1967r.

Lp.	Nazwa	Lokalizacja	Forma ochrony
113.	BUDYNKI KLASZTORNE w zespole klasztornym pobernardyńskim	Karczówka - Klasztor 1	A.403/2, decyzja z 08.02.1932 r., oraz z 23.06.1967r.
114.	ZABUDOWANIA GOSPODARCZE w zespole klasztornym pobernardyńskim	Karczówka - Klasztor 1	A.403/3, decyzja z 08.02.1932 r., oraz z 23.06.1967r.
115.	OGRODZENIE Z BASZTAMI w zespole klasztornym pobernardyńskim	Karczówka - Klasztor 1	A.403/4, decyzja z 23.06.1967 r
116.	DOM	Karczówkowska 8	
117.	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. ŚW. TERESY	Klembowskiego 12	
118.	WILLA, ob. biblioteka	Klembowskiego 3	
119.	CMENTARZ PARAFIALNY	Kolonia	
120.	DZWONNICA w zespole kościoła parafialnego p.w. Przemienienia Pańskiego	Kolonia 34	A.401/2, decyzja z 14.04.1993 r.
121.	OGRODZENIE Z BAMKĄ w zespole kościoła parafialnego p.w. Przemienienia Pańskiego	Kolonia 34	A.401/3, decyzja z 14.04.1993 r.
122.	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY w zespole kościoła parafialnego p.w. Przemienienia Pańskiego	Kolonia 34	A.401/1, decyzja z 14.04.1993 r.
123.	DOM JAROŃSKICH	Kopernika 3 A	
124.	MASARNIA, ob. biblioteka szkolna	Kopernika 6	
125.	DOM	Kopernika 7	
126.	SZKOŁA HANDLOWA, ob. Zespół Szkół Ekonomicznych im. Mikołaja Kopernika w Kielcach	Kopernika 8	
127.	DOM	Kopernika 9	
128.	DOM OFICERSKI w zespole koszar wojskowych	Kosynierów 1	
129.	DOM	Kościuszki 10	
130.	DOM	Kościuszki 11	
131.	DOM	Kościuszki 16	
132.	KAPLICA P.W. MATKI BOŻEJ NIEPOKALANIE POCZĘTEJ w zespole szpitala miejskiego	Kościuszki 25	A.329, decyzja z 15.05.1975 r.
133.	PAWILON ŻYDOWSKI w zespole szpitala miejskiego	Kościuszki 25	
134.	SZPITAL MIEJSKI w zespole szpitala miejskiego	Kościuszki 25	
135.	OCHRONKA DLA DZIECI WRAZ Z OGRODZENIEM, ob. dom pomocy CARITAS	Kościuszki 36	
136.	SZKOŁA PODSTAWOWA NR 2	Kościuszki 5	

Lp.	Nazwa	Lokalizacja	Forma ochrony
137.	PAŁACYK HÖNIGMANNA	Kościuszki 6	A.345, decyzja z 09.04.1972 r.
138.	DOM	Kościuszki 8	A.346, decyzja z 24.07.1976 r.
139.	DOM	Kozia 2	A.358, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach wylotów Rynku/ MPZP
140.	TEREN PODJAZDU PRZY MŁYNIE w zespole młyna zbożowego	Krakowska 52	A.347/3, decyzja z 10.11.1998 r.
141.	MŁYN Z RAMPĄ I WYPOSAŻENIEM w zespole młyna zbożowego	Krakowska 52	A.347/1-2, decyzja z 10.11.1998 r.
142.	CMENTARZ ŻYDOWSKI	Kusocińskiego	A.333, decyzja z 10.01.1991 r.
143.	BUDYNKI KOSZAROWE w zespole koszar 2 Pułku Artylerii Lekkiej	Kusocińskiego	
144.	CMENTARZ ŻOŁNIERZY RADZIECKICH w zespole cmentarza Starego	Kwasa	A.333, decyzja z 10.01.1991 r.
145.	SZKOŁA ĆWICZEŃ PRZY SEMINARIUM NAUCZYCIELSKIM, ob. Uniwersytet Jana Kochanowskiego	Leśna 16	
146.	SEMINARIUM NAUCZYCIELSKIE, ob. Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach	Leśna 16	
147.	DOM	Leśna 18 Sienkiewicza 36	A.379, decyzja z 02.08.1976 r.
148.	DOM	Leśna 3	A.358, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach wylotów Rynku/
149.	DOM	Leśna 5	
150.	PIWNICE DOMU	Leśna 7	A. 353, decyzja z 15.03.1975 r. MPZP
151.	DOM	Leśna 9	
152.	DOM	Leśna 9 a	
153.	DOM	Mała 10	
154.	DOM	Mała 12	A.944, decyzja z dnia 08.06.2020r.
155.	DOM	Mała 17	
156.	DOM	Mała 19	
157.	DOM	Mała 2	A.358, decyzja z 14.08.1976 r.

Lp.	Nazwa	Lokalizacja	Forma ochrony
			/w ramach wylotów Rynku/
158.	DOM	Mała 21	
159.	DOM	Mała 23	
160.	DOM	Mała 3/5	
161.	DOM	Mała 9	
162.	DOM	Mazurska 44	
163.	DOM	Mazurska 48	
164.	DOM	Mickiewicza 1	
165.	DOM	Mickiewicza 10	
166.	DOM	Mickiewicza 12 Wesola 33	
167.	DOM	Mickiewicza 2	
168.	PIERWSZY DOM URZĘDNICZY, ob. Instytut Edukacji Muzycznej	Mickiewicza 3	
169.	DOM	Mickiewicza 4	
170.	DOM	Mickiewicza 5	
171.	DOM	Mickiewicza 6	A.354, decyzja z 01.08.1976 r.
172.	KOMISJA PLANOWANIA, ob. Prokuratura Okręgowa w Kielcach	Mickiewicza 7	
173.	DOM	Mickiewicza 8	
174.	POPÓWKA	Mickiewicza 9 Wesola 35	
175.	DOM	Mielczarskiego 105	
176.	WIEŻA SCHODOWA II KŁADKI NAD TORAMI w zespole dworca PKP	Mielczarskiego 107	
177.	KOSZARY	Mielczarskiego 121	
178.	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. NIEPOKALANEGO SERCA NMP	Mielczarskiego 79	
179.	WYTWÓRCZA SPÓŁDZIELNIA PRACY "SPOŁEM"	Mielczarskiego 93/95	
180.	MŁYN	Młyńska 15	
181.	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	Młyńska 15	
182.	BROWAR w zespole browaru Karscha	Ogrodowa 1	
183.	DOM	Ogrodowa 3	A.355, decyzja z 24.07.1976 r.
184.	DWOREK tzw. PSIARNIA	Ogrodowa 5	A.356, decyzja z 03.12.1956 r. oraz z 08.05.1971r.
185.	DOM	Orla 1 Rynek 5	A.360, decyzja z 09.04.1972 r. /w ramach wpisu Rynek 5/ MPZP
186.	DOM, ob. Oddział Narodowego Muzeum w Kielcach	Orla 3	MPZP

Lp.	Nazwa	Lokalizacja	Forma ochrony
187.	DOM	Paderewskiego 10	
188.	DOM	Paderewskiego 11	
189.	DOM	Paderewskiego 12	
190.	DOM, ob. Komenda Wojewódzka Policji w Kielcach	Paderewskiego 13	
191.	DOM	Paderewskiego 15	
192.	DOM	Paderewskiego 17	
193.	DOM	Paderewskiego 18	
194.	DOM	Paderewskiego 20	
195.	DOM	Paderewskiego 22	
196.	DOM	Paderewskiego 24	
197.	DOM	Paderewskiego 27	
198.	DOM	Paderewskiego 33	
199.	DOM	Paderewskiego 46	
200.	DOM	Paderewskiego 47	
201.	DOM	Paderewskiego 7	
202.	DOM	Paderewskiego 9	
203.	DOM ZAWIADOWCY ZAKŁADÓW na osiedlu przy Zakładach Białogońskich	Pańska 2	A.402, decyzja z 01.12.1956 r. oraz z 15.02.1967r. /w ramach zespołu fabrycznego/
204.	DOM DOZORU na osiedlu przy Zakładach Białogońskich	Pańska 4	A.402, decyzja z 01.12.1956 r. oraz z 15.02.1967r. /w ramach zespołu fabrycznego/
205.	DOM DOZORU na osiedlu przy Zakładach Białogońskich	Pańska 6	A.402, decyzja z 01.12.1956 r. oraz z 15.02.1967r. /w ramach zespołu fabrycznego/
206.	DOM na osiedlu przy Zakładach Białogońskich	Pańska 9/11	A.402, decyzja z 01.12.1956 r. oraz z 15.02.1967r. /w ramach zespołu fabrycznego/
207.	DOM MIESZKALNY w osiedlu przy koszarach 2 Pułku Artylerii Lekkiej	Petyhorska 19	
208.	DOM	Piekoszowska 20	
209.	DOM	Piotrkowska 2	A.358, decyzja z 14.08.1976 r.

Lp.	Nazwa	Lokalizacja	Forma ochrony
			/w ramach wylotów Rynku/ MPZP
210.	DOM	Piotrkowska 39	
211.	DOM	Piotrkowska 4	A.358, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach wylotów Rynku/ MPZP
212.	DOM	Piotrkowska 6	A.358, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach wylotów Rynku/ MPZP
213.	UKŁAD PRZESTRZENNY PLACU NAJŚWIĘTSZEJ MARI PANNY	plac Najświętszej Maryi Panny	A.357, decyzja z 14.08.1976 r.
214.	POCZTA	plac Niepodległości 2	
215.	CMENTARZ PRZYKOŚCIELNY Z OGRODZENIEM w zespole kościół parafialnego p.w. św. Wojciecha	plac Św. Wojciecha 1	A.325/2, orzeczenie z 22.10.1932 r., oraz decyzja z 15.02.1967 r. MPZP
216.	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P. W. Ś.W. WOJCIECHA w zespole kościoła parafialnego p.w. św. Wojciecha	plac Św. Wojciecha 1	A.325/1, orzeczenie z 22.10.1932 r., oraz decyzja z 15.02.1967 r. MPZP
217.	PLEBANIA w zespole kościoła parafialnego p.w. św. Wojciecha	plac Św. Wojciecha 9	A.325/4, orzeczenie z 22.10.1932 r., oraz decyzja z 15.02.1967 r. MPZP
218.	WIEŻA SCHODOWA I KŁADKI NAD TORAMI w zespole dworca PKP	plac Niepodległości 1 A	
219.	DOM GOŚCINNY, ob. budynek zarządu Caritas Diecezji Kieleckiej wraz z terenem w granicach działki	plac Najświętszej Maryi Panny 1	
220.	PROBOSTWO KATEDRALNE	plac Najświętszej Maryi Panny 3	
221.	UKŁAD PRZESTRZENNY I ARCHITEKTURA PLACU WOLNOŚCI	plac Wolności	A.395, decyzja z 22.03.1968 r. oraz z 14.08.1976 r.
222.	DOM	plac Wolności 1	A.395, decyzja z 22.03.1968 r. oraz z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy Placu Wolności/

Lp.	Nazwa	Lokalizacja	Forma ochrony
223.	DOM	plac Wolności 10	A.395, decyzja z 22.03.1968 r. oraz z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy Placu Wolności/
224.	DOM	plac Wolności 11	A.395, decyzja z 22.03.1968 r. oraz z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy Placu Wolności/
225.	DOM	plac Wolności 12	A.395, decyzja z 22.03.1968 r. oraz z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy Placu Wolności/
226.	DOM	plac Wolności 3	A.395, decyzja z 22.03.1968 r. oraz z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy Placu Wolności/
227.	DOM	plac Wolności 4	A.395, decyzja z 22.03.1968 r. oraz z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy Placu Wolności/
228.	DOM	plac Wolności 5	A.395, decyzja z 22.03.1968 r. oraz z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy Placu Wolności/
229.	DOM	plac Wolności 6	A.395, decyzja z 22.03.1968 r. oraz z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy Placu Wolności/
230.	DOM	plac Wolności 7	A.395, decyzja z 22.03.1968 r. oraz z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy Placu Wolności/
231.	DOM	plac Wolności 8	A.395, decyzja z 22.03.1968 r. oraz z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy Placu Wolności/
232.	OFICYNA OGRODOWA w zespole Pałacu Biskupów Krakowskich	plac Zamkowy 1	

Lp.	Nazwa	Lokalizacja	Forma ochrony
233.	DZIEDZINIEC FRONTOWY w zespole Pałacu Biskupów Krakowskich	plac Zamkowy 1	A.336/1, decyzja z 02.10.1932r. oraz z 28.01.1965r. Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 22.11.2017r. ws. uznania na Pomnik Historii: Kielce – dawny pałac biskupów i katedra.
234.	OGRÓD w zespole Pałacu Biskupów Krakowskich	plac Zamkowy 1	A.336/1, decyzja z 02.10.1932r. oraz z 28.01.1965r. Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 22.11.2017r. ws. uznania na Pomnik Historii: Kielce – dawny pałac biskupów i katedra.
235.	OFICyna ADMINISTRACYJNA w zespole Pałacu Biskupów Krakowskich	plac Zamkowy 1	
236.	BASZTA PROCHOWA Z OBWAROWANIEM w zespole Pałacu Biskupów Krakowskich	plac Zamkowy 1	A.336/1, decyzja z 02.10.1932 r. oraz z 28.01.1965r. Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 22.11.2017r. ws. uznania na Pomnik Historii: Kielce – dawny pałac biskupów i katedra.
237.	SKRZYDŁO PÓŁNOCNE PAŁACU w zespole Pałacu Biskupów Krakowskich	plac Zamkowy 1	A.336/1, decyzja z 02.10.1932 r. oraz z 28.01.1965r. Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 22.11.2017 r. ws. uznania na Pomnik Historii: Kielce – dawny pałac biskupów i katedra.

Lp.	Nazwa	Lokalizacja	Forma ochrony
238.	SKRZYDŁO POŁUDNIOWE PAŁACU w zespole Pałacu Biskupów Krakowskich	plac Zamkowy 1	A.336/1, decyzja z 02.10.1932 r. oraz z 28.01.1965r. Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 22.11.2017r. ws. uznania na Pomnik Historii: Kielce – dawny pałac biskupów i katedra.
239.	PAŁAC w zespole Pałacu Biskupów Krakowskich	plac Zamkowy 1	A.336/1, decyzja z 02.10.1932 r. oraz z 28.01.1965r. Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 22.11.2017 r. ws. uznania na Pomnik Historii: Kielce – dawny pałac biskupów i katedra.
240.	DOM	Planty 7	
241.	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	Podklasztorna 46	A.330, decyzja z 07.01.1991 r.
242.	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. ŚW. IZYDORA	Posłowska 126	
243.	KAPLICA P.W. MATKI BOSKIEJ POCIESZENIA	Północna 4	A.387, decyzja z 16.09.1972 r.
244.	DOM	Prosta 19	
245.	KAPLICA P.W. MATKI BOSKIEJ CZĘSTOCHOWSKIEJ	Prosta 278	A.404, decyzja z 15.01.1957 r. oraz z 28.10.1971r.
246.	KOSZARY WOJSKOWE, ob. Szpital położniczy	Prosta 32	
247.	DOM na osiedlu kolejowym	Przejazd 12	
248.	ŚWIETLICA KOLEJOWA	Przejazd 18	
249.	DOM na osiedlu kolejowym	Przejazd 20	
250.	DOM na osiedlu kolejowym	Przejazd 22	
251.	DOM na osiedlu kolejowym	Przejazd 29	
252.	DOM na osiedlu kolejowym	Przejazd 31/Kolberga 27	
253.	DOM na osiedlu kolejowym	Przejazd 8	
254.	DOM	Równa 15	
255.	DOM	Równa 20	
256.	DOM	Równa 22	
257.	DOM	Równa 3	
258.	DOM	Równa 4	

Lp.	Nazwa	Lokalizacja	Forma ochrony
259.	DOM	Równa 5	
260.	DOM	Równa 6	
261.	DOM	Równa 7	
262.	DOM	Równa 8	
263.	UKŁAD PRZESTRZENNY RYNKU Z ULICAMI WYLOTOWYMI	Rynek	A.358, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy Rynku/
264.	MAGISTRAT	Rynek 1	A.358, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy Rynku/
265.	DOM	Rynek 10	A.361, decyzja z 09.04.1972 r.
266.	DOM	Rynek 11	A.362, decyzja z 09.04.1972 r.
267.	DOM WÓJTA, ZAJAZD	Rynek 12	A.363, decyzja z 09.04.1972 r.
268.	DOM	Rynek 14	A.364, decyzja z 09.04.1972 r.
269.	DOM WRAZ Z OFICYNĄ	Rynek 15	A.6, decyzja z 23.08.2004 r.
270.	DOM - KAMIENICA SASKICH	Rynek 16	A.365, decyzja z 09.04.1972 r.
271.	DOM	Rynek 17	A.358, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy Rynku/
272.	DOM - KAMIENICA "SOŁTYKÓW"	Rynek 18 Mała 1	A.366, decyzja z 14.01.1933 r. oraz z 09.04.1972r.
273.	DOM, ob. Muzeum Narodowe w Kielcach	Rynek 3	A.359, decyzja z 14.01.1933 r. oraz z 23.06.1967r.
274.	DOM	Rynek 7	A.358, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy Rynku/
275.	DOM	Rynek 8	A.358, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy Rynku/
276.	DOM	Rynek 9	A.358, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy Rynku/
277.	DOM	Seminaryjska 10	
278.	BUDYNEK IZBY KONTROLI DOCHODÓW PAŃSTWA, ob. Komenda Wojewódzka Policji w Kielcach	Seminaryjska 12	
279.	SĄD WOJEWÓDZKI	Seminaryjska 12A	A.367, decyzja z 13.09.1992 r.

Lp.	Nazwa	Lokalizacja	Forma ochrony
280.	DOM	Seminaryjska 13	
281.	DOM	Seminaryjska 15	
282.	GIMNAZJUM MĘSKIE ŻYDOWSKIE	Seminaryjska 21	
283.	PRZYTULEK GMINY ŻYDOWSKIEJ	Seminaryjska 23	
284.	ZABUDOWA UL. SIENKIEWICZA OD PL. MONIUSZKI DO UL. PADEREWSKIEGO	Sienkiewicza	A.368, decyzja z 14.08.1976 r. MPZP
285.	KOŚCIÓŁ EWANGELICKO- AUGSBURSKI P.W. ŚW. TRÓJCY w zespole kościoła ewangelickiego p.w. św. Trójcy	Sienkiewicza 1	A.327, decyzja z 15.07.1976 r.
286.	DOM	Sienkiewicza 11	A.373, decyzja z 02.08.1976 r
287.	DOM	Sienkiewicza 14	A.368, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ul. Sienkiewicza/
288.	DOM	Sienkiewicza 15	A.374, decyzja z 24.07.1976 r.
289.	DOM	Sienkiewicza 16	A.368, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ul. Sienkiewicza/
290.	DOM	Sienkiewicza 17	A.368, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ul. Sienkiewicza/
291.	DOM, ob. Bank PKO S.A.	Sienkiewicza 18	A.368, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ul. Sienkiewicza/
292.	DOM	Sienkiewicza 19	A.368, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ul. Sienkiewicza/
293.	DOM	Sienkiewicza 2	A.369, decyzja z 24.07.1976 r.
294.	HOTEL "BRISTOL" Z OFICYNĄ	Sienkiewicza 21	A.375, decyzja z 30.03.1976 r.
295.	DOM	Sienkiewicza 22	A.368, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ul. Sienkiewicza/
296.	DOM	Sienkiewicza 23	A.368, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ul. Sienkiewicza/

Lp.	Nazwa	Lokalizacja	Forma ochrony
297.	DOM	Sienkiewicza 24	A.368, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ul. Sienkiewicza/
298.	DOM	Sienkiewicza 25	A.368, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ul. Sienkiewicza/
299.	DOM	Sienkiewicza 27	A.368, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ul. Sienkiewicza/
300.	PASTORÓWKA w zespole kościoła ewangelickiego p.w. św. Trójcy	Sienkiewicza 3	A.368, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ul. Sienkiewicza/
301.	DOM	Sienkiewicza 30	A.376, decyzja z 25.07.1976 r.
302.	HOTEL POLSKI, ob. Teatr im. Stefana Żeromskiego	Sienkiewicza 32	A.378, decyzja z 09.04.1972 r.
303.	DOM	Sienkiewicza 32A	A.368, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ul. Sienkiewicza/
304.	DOM	Sienkiewicza 34	A.368, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ul. Sienkiewicza/
305.	DOM	Sienkiewicza 34A	A.368, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ul. Sienkiewicza/
306.	DOM	Sienkiewicza 37	A.368, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ul. Sienkiewicza/
307.	DOM	Sienkiewicza 38	A.380, decyzja z 02.08.1976 r.
308.	DOM	Sienkiewicza 39	A.368, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ul. Sienkiewicza/ MPZP
309.	DOM Z OFICYNĄ	Sienkiewicza 40	A.381, decyzja z 25.07.1976 r.
310.	DOM	Sienkiewicza 41	A.368, decyzja z 14.08.1976 r.

Lp.	Nazwa	Lokalizacja	Forma ochrony
			/w ramach zabudowy ul. Sienkiewicza/
311.	DOM	Sienkiewicza 42	A.368, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ul. Sienkiewicza/
312.	DOM	Sienkiewicza 43	A.368, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ul. Sienkiewicza/
313.	DOM	Sienkiewicza 45	A.368, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ul. Sienkiewicza/
314.	DOM	Sienkiewicza 46	A.368, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ul. Sienkiewicza/
315.	BANK	Sienkiewicza 47	A.382, decyzja z 09.04.1972 r.
316.	DOM	Sienkiewicza 49	
317.	DOM	Sienkiewicza 4A	A.368, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ul. Sienkiewicza/
318.	HIPOTEKA WOJEWÓDZKA, ob. Wydział Ksiąg Wieczystych Sądu Rejonowego	Sienkiewicza 5	A.370, decyzja z 06.09.1971 r.
319.	DOM	Sienkiewicza 51	
320.	DOM	Sienkiewicza 52	A.368, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ul. Sienkiewicza/
321.	DOM	Sienkiewicza 53	
322.	DOM	Sienkiewicza 54	A.368, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ul. Sienkiewicza/
323.	DOM	Sienkiewicza 55	
324.	DOM	Sienkiewicza 56	A.368, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ul. Sienkiewicza/
325.	DOM	Sienkiewicza 57	
326.	DOM	Sienkiewicza 58	A.368, decyzja z 14.08.1976 r.

Lp.	Nazwa	Lokalizacja	Forma ochrony
			/w ramach zabudowy ul. Sienkiewicza/
327.	DOM	Sienkiewicza 59	
328.	BANK HANDLOWY W ŁODZI, ob. dom handlowy	Sienkiewicza 6	A.368, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ul. Sienkiewicza
329.	DOM	Sienkiewicza 60 b	
330.	DOM	Sienkiewicza 60 a	
331.	DOM	Sienkiewicza 62	
332.	DOM	Sienkiewicza 64	
333.	DOM	Sienkiewicza 65	
334.	DOM	Sienkiewicza 66	
335.	DOM	Sienkiewicza 67	
336.	DOM	Sienkiewicza 68	
337.	DOM	Sienkiewicza 69	
338.	POCZTA	Sienkiewicza 7	A.371, decyzja z 06.09.1971 r.
339.	DOM	Sienkiewicza 70	
340.	DOM	Sienkiewicza 71	
341.	DOM	Sienkiewicza 72 Sienkiewicza 74	
342.	DOM	Sienkiewicza 73	
343.	DOM	Sienkiewicza 75	
344.	DOM	Sienkiewicza 77	
345.	DOM	Sienkiewicza 79	
346.	DOM	Sienkiewicza 81	
347.	4 DOMY SIENKIEWICZOWSKIEJ DZIELNICY MIESZKANIOWEJ	Sienkiewicza 9A, 10/12A, 10/12B, 10/12C	A.368, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ul. Sienkiewicza/
348.	DOM	Sienna 14	
349.	DOM - KAMIENICA	Słowackiego 11	
350.	DOM	Słowackiego 12	
351.	TEREN w zespole domu własnego arch. S. Szpakowskiego	Słowackiego 16	A.383/5, decyzja z 25.07.1976 r. oraz z 27.01.2003r.
352.	STUDNIA Z POMPĄ RĘCZNĄ w zespole domu własnego arch. S. Szpakowskiego	Słowackiego 16	A.383/4, decyzja z 25.07.1976 r. oraz z 27.01.2003r.
353.	OGRODZENIE Z BRAMĄ w zespole domu własnego arch. S. Szpakowskiego	Słowackiego 16	A.383/3, decyzja z 25.07.1976 r. oraz z 27.01.2003r.

Lp.	Nazwa	Lokalizacja	Forma ochrony
354.	OFICyna GOSPODARCZA w zespole domu własnego arch. S. Szpakowskiego	Słowackiego 16	A.383/2, decyzja z 25.07.1976 r. oraz z 27.01.200r.
355.	DOM w zespole domu własnego arch. S. Szpakowskiego	Słowackiego 16	A.383/1, decyzja z 25.07.1976 r. oraz z 27.01.2003r.
356.	DOM	Słowackiego 2	
357.	DOM CZYNSZOWY	Słowackiego 20	
358.	WILLA, ob. Dom Kultury "Zameczek"	Słowackiego 23	
359.	WILLA W. HUETA	Słowackiego 25	A.384, decyzja z 02.08.1976 r.
360.	DOM	Słowackiego 28	
361.	ŻYDOWSKI DOM MODLITWY	Słowackiego 3 /obecnie ul. Boczna 15/	A.897, decyzja z 09.02.2012 r.
362.	DOM	Słowackiego 3	
363.	DOM	Słowackiego 30	A.385, decyzja z 02.08.1976 r.
364.	DOM	Słowackiego 32	A.386, decyzja z 02.08.1976 r.
365.	GIMNAZJUM BŁ. KRÓLOWEJ JADWIGI	Słowackiego 5	
366.	DOM	Słowackiego 6	
367.	DOM	Słowackiego 8	
368.	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. CHRYSTUSA KRÓLA	Sobieskiego 51	
369.	KAPLICA CMENTARNA na cmentarzu Nowym	Spokojna	
370.	CMENTARZ NOWY Z OGRODZENIEM I BRAMĄ	Spokojna	
371.	HOTEL "VERSAL"	Staszica 1 Sienkiewicza 31	A.377, decyzja z 19.01.1973 r.
372.	DOM	Staszica 12/12A	
373.	DAWNA ŁAŹNIA PUBLICZNA	Staszica 14	A.946, decyzja z 16.04.2018 r. MPZP
374.	BANK	Staszica 3	
375.	DOM	Staszica 4	
376.	KINO "MOSKWA"	Staszica 5	
377.	UKŁAD URBANISTYCZNO - KRAJOBRAZOWY HISTORYCZNEGO CENTRUM	Strefa ścisłej ochrony konserwatorskiej w granicach wyznaczonych ulicami: Aleja IX Wieków Kielc, Paderewskiego, Ogrodowa, Wesoła, Prosta, Żeromskiego, Kościuszki, Plac Moniuszki Strefa ścisłej ochrony konserwatorskiej w granicach wyznaczonych ulicami: Aleja IX Wieków Kielc, Paderewskiego, Ogrodowa,	

Lp.	Nazwa	Lokalizacja	Forma ochrony
		Wesoła, Prosta, Żeromskiego, Kościuszki, Plac Moniuszki Strefa ochrony krajobrazu w sąsiedztwie ośrodka staromiejskiego i okolicy miasta, ważna dla jego sylwety i położenia w krajobrazie, łącznie z rezerwatami i pomnikami przyrody - dzielnica przydworkowa między ul. Sienkiewicza, Paderewskiego, Żelazną, Żytnią, - zachodni odcinek ul. Sienkiewicza, między ul. Paderewskiego, a Żelazną - Plac Niepodległości.	A.321, decyzja z 12.09.1947 r., oraz 10.08.1976 r.
378.	KAPLICA	Sukowska 42	Przeniesiona w 2024 roku do Parku Etnograficznego w Tokarni
379.	DOM MIEKSZALNY na osiedlu przy koszarach 2 Pułku Artylerii Lekkiej	Szczepaniaka 23	
380.	DOM MIEKSZALNY na osiedlu przy koszarach 2 Pułku Artylerii Lekkiej	Szczepaniaka 25	
381.	DOM MIEKSZALNY na osiedlu przy koszarach 2 Pułku Artylerii Lekkiej	Szczepaniaka 27	
382.	KAPLICA BIECHOWSKICH na cmentarzu katolickim w zespole cmentarza Starego	Ściegiennego 12	
383.	CMENTARZ KATOLICKI STARY w zespole cmentarzy grzebalnych	Ściegiennego 12	A.331, decyzja z 30.10.1980 r
384.	BUDYNEK ZARZĄDU CMENTARZA KATOLICKIEGO w zespole cmentarza Starego	Ściegiennego 12	
385.	OGRODZENIE CMENTARZA KATOLICKIEGO Z BRAMKAMI w zespole cmentarza Starego	Ściegiennego 12	
386.	KAPLICA MALINOWSKICH na cmentarzu katolickim w zespole cmentarza Starego	Ściegiennego 12	
387.	KAPLICA ŁĄCKICH na cmentarzu katolickim w zespole cmentarza Starego	Ściegiennego 12	
388.	CMENTARZ EWANGELICKI WRAZ Z OGRODZENIEM w zespole cmentarza Starego, ob. cmentarz komunalny	Ściegiennego 12	
389.	CMENTARZ PARTYZANCKI w zespole cmentarza Starego	Ściegiennego 12	

Lp.	Nazwa	Lokalizacja	Forma ochrony
390.	KWATERA ŻOŁNIERZY POLEGŁYCH W 1939 r. w zespole cmentarza Starego	Ściegiennego 14	
391.	CMENTARZ WOJSKOWY 1863- 1945 r. w zespole cmentarza Starego	Ściegiennego 14	
392.	CMENTARZ WOJSK POLSKICH 1863 - 1921 r. w zespole cmentarza Starego	Ściegiennego 14	A.332, decyzja z 05.11.1990 r.
393.	CMENTARZ PRAWOSŁAWNY Z OGRODZENIEM w zespole cmentarza Starego	Ściegiennego 14	.
394.	WYSOKIE, AŻUROWE OGRODZENIE METALOWE NA PODMURÓWCE OD UL. ŚCIEGIENNEGO WRAZ Z BRAMĄ WJAZDOWĄ OGRANICZONĄ DWOMA SŁUPKAMI KAMIENNYMI w zespole Domu Przysposobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego, ob. Wojewódzkiego Domu Kultury w Kielcach	Ściegiennego 2	A.3/3, decyzja z 15.07.1976 r.
395.	TEREN OTACZAJĄCY BUDYNEK WRAZ Z DZIEDZIŃCEM WEWNĘTRZNYM ORAZ PODJAZDEM I TRAWNIKAMI w zespole Domu Przysposobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego, ob. Wojewódzkiego Domu Kultury w Kielcach	Ściegiennego 2	A.3/2, decyzja z 15.07.1976 r.
396.	BUDYNEK GŁÓWNY w zespole Domu Przysposobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego, ob. budynek Wojewódzkiego Domu Kultury w Kielcach	Ściegiennego 2	A.3/1, decyzja z 15.07.1976 r.
397.	DOM	Ściegiennego 33	
398.	DOM	Śniadeckich 1	
399.	DOM	Śniadeckich 17	
400.	DOM	Śniadeckich 21	A.389, decyzja z 15.03.1975 r. oraz z 28.12.2009r.
401.	DOM	Śniadeckich 22	
402.	DOM	Śniadeckich 3	
403.	DOM CZYNSZOWY	Śniadeckich 30	
404.	DOM	Śniadeckich 4	
405.	DOM	Śniadeckich 5	
406.	DOM	Śniadeckich 6	

Lp.	Nazwa	Lokalizacja	Forma ochrony
407.	BUDYNEK SZKOŁY HANDLOWEJ, ob. II Liceum Ogólnokształcące im. J. Śniadeckiego w Kielcach	Śniadeckich 9	A.388, decyzja z 15.07.1976 r.
408.	DOM	Średnia 17	
409.	WOZOWNIA w zespole koszar straży ogniowej	Św. Leonarda 10	A.352, decyzja z 15.07.1976 r.
410.	BUDYNEK GŁÓWNY w zespole koszar straży ogniowej	Św. Leonarda 10	A.352, decyzja z 15.07.1976 r.
411.	DOM	Św. Leonarda 11	A.351, decyzja z 24.07.1976 r.
412.	DWOREK w zespole Domu Wójta	Św. Leonarda 12	A.348, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ul. Św. Leonarda/
413.	BRAMA I OGRODZENIE w zespole Domu Wójta	Św. Leonarda 12 Św. Leonarda 14	A.348, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ul. Św. Leonarda/
414.	ZABUDOWA UL. ŚW. LEONARDA	Św. Leonarda 1-23	A.348, decyzja z 14.08.1976 r.
415.	OFICYNA w zespole Domu Wójta	Św. Leonarda 14	A.348, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ul. Św. Leonarda/
416.	DOM	Św. Leonarda 15	A.348, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ul.Św. Leonarda/
417.	DOM	Św. Leonarda 19	A.348, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ul. Św. Leonarda/
418.	BANK Z OFICYNĄ - TOWARZYSTWO KREDYTOWE ZIEMSKIE II	Św. Leonarda 2	A.349, decyzja z 15.07.1976 r.
419.	DOM	Św. Leonarda 21	A.348, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ul. Św. Leonarda/
420.	DOM	Św. Leonarda 23	A.348, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ul. Św. Leonarda/
421.	TOWARZYSTWO KREDYTOWE ZIEMSKIE, ob. Muzeum Historii Kielce	Św. Leonarda 4	A.350, decyzja z 20.07.1976 r.
422.	DOM	Św. Leonarda 5 Hipoteczna 7	A.348, decyzja z 14.08.1976 r.

Lp.	Nazwa	Lokalizacja	Forma ochrony
			/w ramach zabudowy ul. Św. Leonarda/
423.	DOM	Św. Leonarda 6	A.348, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ul. Św. Leonarda/
424.	DOM	Św. Leonarda 7/9	A.348, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ul. Św. Leonarda/
425.	DOM	Św. Leonarda 8	A.348, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ul. Św. Leonarda/
426.	GIMNAZJUM IM. ŚW. STANISŁAWA KOSTKI	Św. Stanisława Kostki 17	
427.	MŁYN PRZEMYSŁOWY	Towarowa 32	
428.	LOKOMOTYWOWNIA	Towarowa br. nr	
429.	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. JÓZEFA ROBOTNIKA	Turystyczna 3	
430.	DOM	Urzędnicza 8	
431.	WARSZTAT Z CZĘŚCIĄ MIESZKALNĄ w zespole domu z warsztatem ślusarskim	Warszawska 10	
432.	KAMIENICA FRONTOWA w zespole domu z warsztatem ślusarskim	Warszawska 10	
433.	DOM	Warszawska 12	
434.	DOM	Warszawska 14	
435.	DOM	Warszawska 16	
436.	SYNAGOGA WRAZ Z TERENEM W GRANICACH DZIAŁKI	Warszawska 17	A.328, decyzja z 14.07.1987 r. oraz z 04.07.2002 r.
437.	DOM	Warszawska 2	A.358, decyzja z 14.06.1976 r. /w ramach /wylotów rynku/
438.	KAMIENICA	Warszawska 4	A.390, decyzja z 15.05.1975 r.
439.	DOM	Warszawska 4A	
440.	DOM	Warszawska 6	
441.	DOM	Warszawska 8	
442.	ZABUDOWA UL. WESOŁEJ OD UL. SIENKIEWICZA DO UL. SEMINARIJSKIEJ	Wesoła	A.391, decyzja z 14.08.1976 r.
443.	DOM	Wesoła 23	A.391, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ulicy Wesołej/

Lp.	Nazwa	Lokalizacja	Forma ochrony
444.	DOM	Wesoła 25	A.392, decyzja z 02.08.1976 r.
445.	DOM	Wesoła 26	A.391, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ulicy Wesołej/
446.	DOM	Wesoła 29	A.391, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ulicy Wesołej/
447.	DOM	Wesoła 31	A.393, decyzja z 18.03.1972 r
448.	DOM	Wesoła 36	A.391, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ulicy Wesołej/
449.	DOM	Wesoła 38	A.391, decyzja z 14.08.1976 r. /w ramach zabudowy ulicy Wesołej/
450.	OGRODZENIE Z BRAMĄ w zespole domu	Wesoła 41	
451.	DOM	Wesoła 41	A.394, decyzja z 25.07.1976 r.
452.	DOM, ob. Komenda Miejska Policji w Kielcach	Wesoła 43	A.394, decyzja z 25.07.1976 r.
453.	SKO ŚW. ZYTY, ob. Zakład opiekuńczo - leczniczy	Wesoła 45	A.394, decyzja z 25.07.1976 r.
454.	DOM	Wesoła 46	A.394, decyzja z 25.07.1976 r.
455.	DOM	Wesoła 5	
456.	KURIA BISKUPIA, ob. Zespół Szkół Społecznych im. M. Reja	Wesoła 52	A.394, decyzja z 25.07.1976 r.
457.	SEMINARIUM I ALUMNAT w zespole Seminarium Duchownego	Wesoła 60	A.12/2, decyzja z 21.11.2007 r.
458.	DOM	Winnicka 13	
459.	DOM	Winnicka 15	
460.	CMENTARZ JEŃCÓW RADZIECKICH	Wojska Polskiego	
461.	KASYNO OFICERSKIE w zespole budowlanym dawnych koszar 4 Pułku Piechoty Legionów „Bukówka”	Wojska Polskiego 250	A.968/6 decyzja z 25.06.2024 r.
462.	DOM OFICERSKI w zespole budowlanym dawnych koszar 4. Pułku Piechoty Legionów „Bukówka”	Wojska Polskiego 251	

Lp.	Nazwa	Lokalizacja	Forma ochrony
463.	DOM PODOFICERSKI w zespole budowlanym dawnych koszar 4. Pułku Piechoty Legionów „Bukówka”	Wojska Polskiego 252	
464.	DOM PODOFICERSKI w zespole budowlanym dawnych koszar 4. Pułku Piechoty Legionów „Bukówka”	Wojska Polskiego 253	
465.	DOM DOWÓDCY JEDNOSTKI w zespole budowlanym dawnych koszar 4. Pułku Piechoty Legionów „Bukówka”	Wojska Polskiego 254	A.968/7 decyzja z 25.06.2024 r.
466.	DOM OFICERSKI II w zespole budowlanym dawnych koszar 4. Pułku Piechoty Legionów „Bukówka”	Wojska Polskiego 256	
467.	KASYNO PODOFICERSKIE w zespole budowlanym dawnych koszar 4. Pułku Piechoty Legionów „Bukówka”	Wojska Polskiego 257	
468.	DOM OFICERSKI II w zespole budowlanym dawnych koszar 4. Pułku Piechoty Legionów „Bukówka”	Wojska Polskiego 258	
469.	DOM PODOFICERSKI w zespole budowlanym dawnych koszar 4. Pułku Piechoty Legionów „bukówka”	Wojska Polskiego 259	
470.	DOM PODOFICERSKI II w zespole budowlanym dawnych koszar 4. Pułku Piechoty Legionów „Bukówka”	Wojska Polskiego 260	
471.	DOM	Wojska Polskiego 28	
472.	DOWÓDZTWO w zespole budowlanym dawnych koszar 4. Pułku Piechoty Legionów „Bukówka”	Wojska Polskiego 300	A.968/5 decyzja z 25.06.2024 r.
473.	BUDYNEK POMOCNICZY w zespole budowlanym dawnych koszar 4. Pułku Piechoty Legionów „Bukówka”	Wojska Polskiego 300	
474.	BUDYNEK GŁÓWNY w zespole budowlanym dawnych koszar 4. Pułku Piechoty Legionów „Bukówka”	Wojska Polskiego 300	A.968/1 decyzja z 25.06.2024 r.
475.	KAPLICZKA w zespole budowlanym dawnych koszar 4. Pułku Piechoty Legionów „Bukówka”	Wojska Polskiego 300	A.968/4 decyzja z 25.06.2024 r.
476.	DWOREK K. SIEKLUCKIEGO	Wróblewskiego 3	

Lp.	Nazwa	Lokalizacja	Forma ochrony
477.	DOM	Wspólna 11	
478.	DOM	Wspólna 13	
479.	CMENTARZ	Zagnańska	
480.	DOM	Zagórska 2	
481.	DOM	Zagórska 38	
482.	DOM	Zagórska 75	
483.	DOM STAROSTY tzw. ekonomia w zespole starostwa zamkowego, ob. Ośrodek Myśli Patriotycznej i Obywatelskiej	Zamkowa 1	
484.	STAJNIA I KUŹNIA STAROŚCIŃSKA w zespole starostwa zamkowego	Zamkowa 1 A	
485.	SPICHLERZ w zespole Pałacu Biskupów Krakowskich	Zamkowa 2	A.336/4, decyzja z 28.01.1965 r. Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 22.11.2017 r. ws. uznania na Pomnik Historii: Kielce – dawny pałac biskupów i katedra.
486.	OGRODZENIE Z BRAMĄ w zespole starostwa zamkowego	Zamkowa 3	
487.	STAJNIA I WOZOWNIE w zespole starostwa zamkowego, ob. Ośrodek Myśli Patriotycznej i Obywatelskiej	Zamkowa 3	
488.	POZOSTAŁOŚCI DOMU PISARZA BROWARNEGO - FUNDAMENTY	Zamkowa 4	
489.	ŹRÓDŁO ZASILAJĄCE BROWAR, ob. źródło Biruty	Zamkowa 4	
490.	POZOSTAŁOŚCI BROWARU (PIWNICE)	Zamkowa 4	
491.	OGRÓD Z MURAMI I BASZTĄ w zespole pałacyku Tomasza Zielińskiego	Zamkowa 5	A.397/1, decyzja z 03.01.1970 r. MPZP
492.	DOM ZIELIŃSKIEGO Z DAWNĄ STAJNIĄ w zespole pałacyku Tomasza Zielińskiego	Zamkowa 5	A.397/1, decyzja z 03.01.1970 r. MPZP
493.	DRWALNIA w zespole pałacyku Tomasza Zielińskiego	Zamkowa 5	A.397/2, decyzja z 03.01.1970 r. MPZP
494.	ORANŻERIA Z BASZTĄ WSCHODNIĄ I ZACHODNIĄ w zespole pałacyku Tomasza Zielińskiego	Zamkowa 5	A.397/2, decyzja z 03.01.1970 r. MPZP
495.	PAŁACYK w zespole pałacyku Tomasza Zielińskiego	Zamkowa 5	A.397/1, decyzja z 03.01.1970 r. MPZP

Lp.	Nazwa	Lokalizacja	Forma ochrony
496.	DOM PISARZA PROWENTOWEGO I PRACZKI WRAZ Z TERENEM W GRANICACH DZIAŁKI, ob. Galeria Współczesnej Sztuki Sakralnej „Dom Praczki”	Zamkowa 7	A.2, decyzja z 17.02.1999 r.
497.	DOM	Złota 10	
498.	DOM	Złota 12	
499.	DOM	Złota 14	
500.	DOM	Złota 16	
501.	DOM	Złota 18	
502.	DOM	Złota 21	
503.	DOM	Złota 22	
504.	DOM	Złota 24	
505.	DOM	Złota 3	
506.	DOM	Złota 6	
507.	DOM	Złota 8	
508.	WILLA Henryka Brunera	Żelazna 35 A	
509.	DOM	Żeromskiego 14	
510.	DOM	Żeromskiego 16	
511.	DOM	Żeromskiego 17	
512.	DOM	Żeromskiego 18	
513.	DOM	Żeromskiego 1A	
514.	DOM	Żeromskiego 23	A.398, decyzja z 02.08.1976 r.
515.	DOM	Żeromskiego 30	A.399, decyzja z 02.08.1976 r.
516.	DOM na osiedlu mieszkaniowym	Żeromskiego 32	
517.	WILLA	Żeromskiego 33	
518.	DOM na osiedlu mieszkaniowym	Żeromskiego 34	
519.	WILLA	Żeromskiego 34 A	A.400, decyzja z 15.03.1975 r.
520.	DOM na osiedlu mieszkaniowym	Żeromskiego 36	
521.	DOM na osiedlu mieszkaniowym	Żeromskiego 38	
522.	DOM na osiedlu mieszkaniowym	Żeromskiego 40	
523.	DOM na osiedlu mieszkaniowym	Żeromskiego 45	
524.	DOM na osiedlu mieszkaniowym	Żeromskiego 47	
525.	DOM na osiedlu mieszkaniowym	Żeromskiego 48	
526.	KOMITET WOJEWÓDZKI PZPR, ob. Rektorat Uniwersytetu im. Jana Kochanowskiego	Żeromskiego 5	
527.	DOM na osiedlu mieszkaniowym	Żeromskiego 50	
528.	DOM na osiedlu mieszkaniowym	Żeromskiego 50 A	
529.	DOM na osiedlu mieszkaniowym	Żeromskiego 51	
530.	DOM	Żeromskiego 8	
531.	DOM	Żytnia 10	
532.	DOM	Żytnia 12	

Lp.	Nazwa	Lokalizacja	Forma ochrony
533.	DOM	Żytnia 14	
534.	DOM	Żytnia 14a	
535.	DOM	Żytnia 16	
536.	DOM	Żytnia 18	
537.	DOM	Żytnia 20	
538.	ZESPÓŁ DOMU I OGRODZENIA Z BRAMĄ	Żytnia 22	
539.	DOM	Żytnia 24	
540.	DOM	Żytnia 26	
541.	DOM	Żytnia 6	
542.	DOM	Żytnia 8	

Załącznik 2 – wykaz stanowisk archeologicznych ujętych w GEZ

Wykaz zabytków archeologicznych

Lp.	Miejscowość	Nr stan. na obszarze	Funkcja obiektu	Kultura	Blizsza chronologia
Obszar 86–62					
1.	Kielce-Posłowice	16	osada otwarta	przeworska	okres wpływów rzymskich (młodszy okres przedrzymski ?)
2.	Kielce-Posłowice	17	punkt osadniczy	łużycka	młodsza faza kultury łużyckiej (okres epoki brązu ?)
3.	Kielce-Posłowice	18	punkt osadniczy	łużycka	młodsza faza kultury łużyckiej
4.	Kielce-Posłowice	19	Osada otwarta Osada otwarta Punkt osadniczy	łużycka	młodsza faza kultury łużyckiej okres wpływów rzymskich późne średniowiecze- nowożytność
5.	Kielce-Posłowice	20	punkt osadniczy		pradzieje
6.	Kielce-Posłowice	21	Osada otwarta Osada otwarta Osada otwarta	przeworska	wczesna faza kultury łużyckiej (?) okres wpływów rzymskich pradzieje późne średniowiecze
7.	Kielce-Posłowice	22	Punkt osadniczy Punkt osadniczy		wczesne średniowiecze (XI-XIII w.); późne średniowiecze (XIII-XV w.);
8.	Kielce-Posłowice	23	punkt osadniczy		późne średniowiecze (XIII-XV w.)
9.	Kielce-Posłowice	24	punkt osadniczy		późne średniowiecze (XIII-XV w.)
10.	Kielce-Posłowice	25	osada otwarta ?	łużycka	wczesna epoka żelaza (późna faza kultury łużyckiej)
11.	Kielce-Posłowice	26	Punkt osadniczy Punkt osadniczy	przeworska ?	okres wpływów rzymskich ? okres wczesno nowożytny
12.	Kielce-Posłowice	27	Punkt osadniczy Punkt osadniczy		młodszy okres brązu okres wpływów rzymskich

Lp.	Miejscowość	Nr stan. na obszarze	Funkcja obiektu	Kultura	Bliższa chronologia
			Punkt osadniczy		późne średniowiecze (XIII-XV w.)
13.	Kielce-Sitkówka	10	punkt osadniczy		późne średniowiecze – okres wczesnonowożytny
14.	Kielce-Sitkówka	11	punkt osadniczy		pradzieje
15.	Kielce-Sitkówka	12	punkt osadniczy	łużycka ?	pradzieje
16.	Kielce-Sitkówka	13	punkt osadniczy		pradzieje
17.	Kielce-Sitkówka	14	punkt osadniczy		pradzieje
18.	Kielce-Posłowice	15	punkt osadniczy		nowożytność
Obszar 86–63					
19.	Kielce-Dyminy	46	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa Osada		mezolit (?) neolit / eneolit wczesna epoka żelazna
20.	Kielce-Dyminy	47	Cmentarzysko (?)	łużycka	wczesna epoka żelaza
21.	Kielce-Dyminy	48	ślady osadnictwa		późne średniowiecze
22.	Kielce-Dyminy	49	ślady osadnictwa ślady osadnictwa		epoka kamienia późne średniowiecze
23.	Kielce-Dyminy	50	Osada osada		wczesne średniowiecze (XII-XIII w.) późne średniowiecze (XIII-XV w.)
24.	Kielce-Dyminy	51	śląd osadnictwa		późne średniowiecze (XIII-XIV w.)
25.	Kielce-Dyminy	52	śląd osadnictwa		epoka kamienia
26.	Kielce-Dyminy	53	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa	przeworska	młodszy okres przedrzymski - okres wpływów rzymskich; późne średniowiecze (XIV-XV w.)
27.	Kielce-Dyminy	54	śląd osadnictwa		młodszy okres rzymski
28.	Kielce-Dyminy	55	śląd osadnictwa		prahistoria / okres wpływów rzymskich (?)
29.	Kielce-Dyminy	56	śląd osadnictwa		późne średniowiecze
30.	Kielce-Dyminy	57	śląd osadnictwa		epoka kamienia
31.	Kielce-Dyminy	58	śląd osadnictwa		neolit ?
32.	Kielce-Dyminy	59	osada śląd osadnictwa	przeworska ?	średniowiecze/okres nowożytny
33.	Kielce-Ostra Górka	60	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze, VIII-IX w.
34.	Kielce-Zagórze	61	śląd osadnictwa		prahistoria / okres wpływów rzymskich
35.	Kielce-Zagórze	62	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa		neolit (?) prahistoria;

Lp.	Miejscowość	Nr stan. na obszarze	Funkcja obiektu	Kultura	Bliższa chronologia
			Ślad osadnictwa		wczesne średniowiecze; późne średniowiecze / okres nowożytny;
36.	Kielce-Zagórze	63	Osada ślady osadnictwa		wczesne średniowiecze, IX-XII w. późne średniowiecze (XIII-XV w.)
37.	Kielce-Zagórze	64	ślady osadnictwa Ślad osadnictwa		wczesne średniowiecze IX-XII w. późne średniowiecze
38.	Kielce-Zagórze	65	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa Osada		epoka kamienia prehistoria wczesne średniowiecze (X-XII w.) późne średniowiecze
39.	Kielce-Zagórze	66	ślady osadnictwa		okres wpływów rzymskich (młodszy okres rzymski?)
40.	Kielce-Zagórze	67	ślady osadnictwa		prahistoria
41.	Kielce, w rejonie Cmentarza Nowego	70	ślady osadnictwa	przeworska?	młodszy okres rzymski
Obszar 85–62					
42.	Kielce-Dobromyśl I	1	ślady osadnictwa cmentarzysko?		neolit schyłkowy? - weryfikacja negatywna
43.	Kielce-Dobromyśl I	2	ślady osadnictwa		neolit ? i prahistoria
44.	Kielce-Pietraszki	3	ślady osadnictwa		epoka kamienia - weryfikacja negatywna
45.	Kielce-Pietraszki	4	ślady osadnictwa		mezolit? – weryfikacja negatywna
46.	Kielce-Białogon	5	ślady osadnictwa	tardenauska?	mezolit? –weryfikacja negatywna
47.	Kielce-Białogon	6	ślady osadnictwa		neolit, EB?, okres nowożytny
48.	Kielce- Karczówka	7	osada		wczesne średniowiecze – weryfikacja negatywna
49.	Kielce- Karczówka	8	ślady osadnictwa		epoka kamienia – weryfikacja negatywna
50.	Kielce- Karczówka	9	ślady osadnictwa		epoka kamienia – weryfikacja negatywna
51.	Kielce- Karczówka	10	ślady osadnictwa		epoka kamienia – weryfikacja negatywna

Lp.	Miejscowość	Nr stan. na obszarze	Funkcja obiektu	Kultura	Bliższa chronologia
52.	Kielce-Karczówka	11	kopalnie rudy ołowiu		okres nowożytny XVII- XVIII w.
53.	Kielce-Karczówka	12	śląd osadnictwa		okres nowożytny
54.	Kielce-Karczówka	13	śląd osadnictwa		okres nowożytny
55.	Kielce-Karczówka	14	śląd osadnictwa		epoka kamienia
56.	Kielce-Czarnów Dálnia Góra	15	kopalnie rudy ołowiu		okres nowożytny XVIII-XVIII w.
57.	Kielce-Czarnów	16	śląd osadnictwa		okres nowożytny
58.	Kielce-Czarnów	17	ślady osadnictwa		późne średniowiecze/okres wczesnonowożytny
59.	Kielce-Czarnów	18	ślady osadnictwa		prahistoria, wczesne średniowiecze XI-XII w. późne średniowiecze/ okres nowożytny
60.	Kielce-Czarnów	19	ślady osadnictwa		późne średniowiecze oraz wczesne średniowiecze/okres nowożytny
61.	Kielce-Czarnów	20	śląd osadnictwa		okres nowożytny
62.	Kielce-Czarnów	21	śląd osadnictwa		okres wczesnonowożytny
63.	Kielce-Czarnów	22	śląd osadnictwa		okres wczesnonowożytny i nowożytny
64.	Kielce-Niewachłów	23	pracownia krzemieniarska cmentarzysko?		epoka kamienia?
65.	Kielce-Niewachłów	24	kuźnica żelaza huta ołowiu		późne średniowiecze? okres nowożytny – weryfikacja negatywna
66.	Kielce-Niewachłów	25	śląd osadnictwa		okres nowożytny
67.	Kielce-Niewachłów	26	śląd osadnictwa		okres wczesnonowożytny i nowożytny
obszar 85-63					
68.	Kielce, Wzgórze Zamkowe	1	relikty kościoła romańskiego, cmentarz przykościelny zespół pałacowy z parkiem i otoczeniem w tym		1171- okres nowożytny

Lp.	Miejscowość	Nr stan. na obszarze	Funkcja obiektu	Kultura	Bliższa chronologia
			relikty do osadnictwa lokalnego		
69.	Przy kościele ś. Wojciecha	2	relikty kościoła drewn. cmentarz przykościelny osada		k. XI w.? XI/XII do 1817 wczesne średniowiecze X-XII w.
70.	Al. IX Weków Kielc	3	osada		wczesne średniowiecze
71.	Ul. Złota	4	cmentarzysko	grobów kloszowych?	wczesny okres lateński?
72.	Kielce- Szydłówek	5	obozowisko osada		neolit wczesne średniowiecze IX-X w.
73.	Kielce-Szydłówek	6	ślad osadnictwa		epoka kamienia
74.	Kielce-Szydłówek	8	ślad osadnictwa	łużycka	okres halszacki
75.	Kielce-Dąbrowa	9	osada		średniowiecze
76.	Kielce Cedro- Mazur	10	Kopiec „Winnica”- kurhan		Okres wczesnego średniowiecza
77.	Kielce- Domaszowice	11	osada		średniowiecze
78.	Kielce	12	osada lokacyjna, relikty miasta lokacyjnego jama odpadowa		średniowiecze/okres nowożytny późne średniowiecze XIV-XV w.
79.	Kielce-Dąbrowa	16	ślad osadnictwa	przeworska	okres wpływów rzymskich
80.	Kielce-Zagórze	18	ślad osadnictwa		późne średniowiecze
81.	Kielce-Wietrznia	19	ślad osadnictwa		epoka kamienia i prahistoria
82.	Kielce- Domaszowice	20	ślad osadnictwa		prahistoria
83.	Kielce- Domaszowice	21	ślad osadnictwa		późne średniowiecze
84.	Kielce- Domaszowice	22	ślad osadnictwa		prahistoria
85.	Kielce- Domaszowice	23	ślad osadnictwa		epoka kamienia
86.	Kielce- Głębocka	28	relikty kuźnicy		okres nowożytny XVI- XVII
84-62					
87.	Kielce- Niewachłów II	2	Huta miedzi, huta żelaza (?)		okres wczesnonowożytny i okres nowożytny (XVI-XIX w.)

Lp.	Miejscowość	Nr stan. na obszarze	Funkcja obiektu	Kultura	Bliższa chronologia
88.	Kielce- Niewachłów II	3	Punkt osadniczy- st. hutnicze (?)		okres nowożytny (?)
89.	Kielce- Niewachłów II	3	Punkt osadniczy- st. hutnicze (?)		okres nowożytny (?)
90.	Kielce- Niewachłów II	4	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa Huta metali niezależnych Huta żelaza (?)		Późne średniowiecze(?) Okres wczesnonowożytny i okres nowożytny Okres nowożytny(?) Okres nowożytny(?)
91.	Kielce- Niewachłów II	4	Punkt osadniczy		okres nowożytny
92.	Kielce- Niewachłów II	5	Punkt osadniczy		okres nowożytny
87-63					
93.	Kielce - Dyminy – Za Górką	36	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa		późne średniowiecze nowożytność
94.	Kielce - Dyminy – Za Górką	37	Osada		okres wpływów rzymskich
95.	Kielce - Dyminy – Za Górką	38	Osada Ślad osadnictwa		okres wpływów rzymskich późne średniowiecze (XIV-XV w.);